—Людзьмі звацца!
Янка Купала

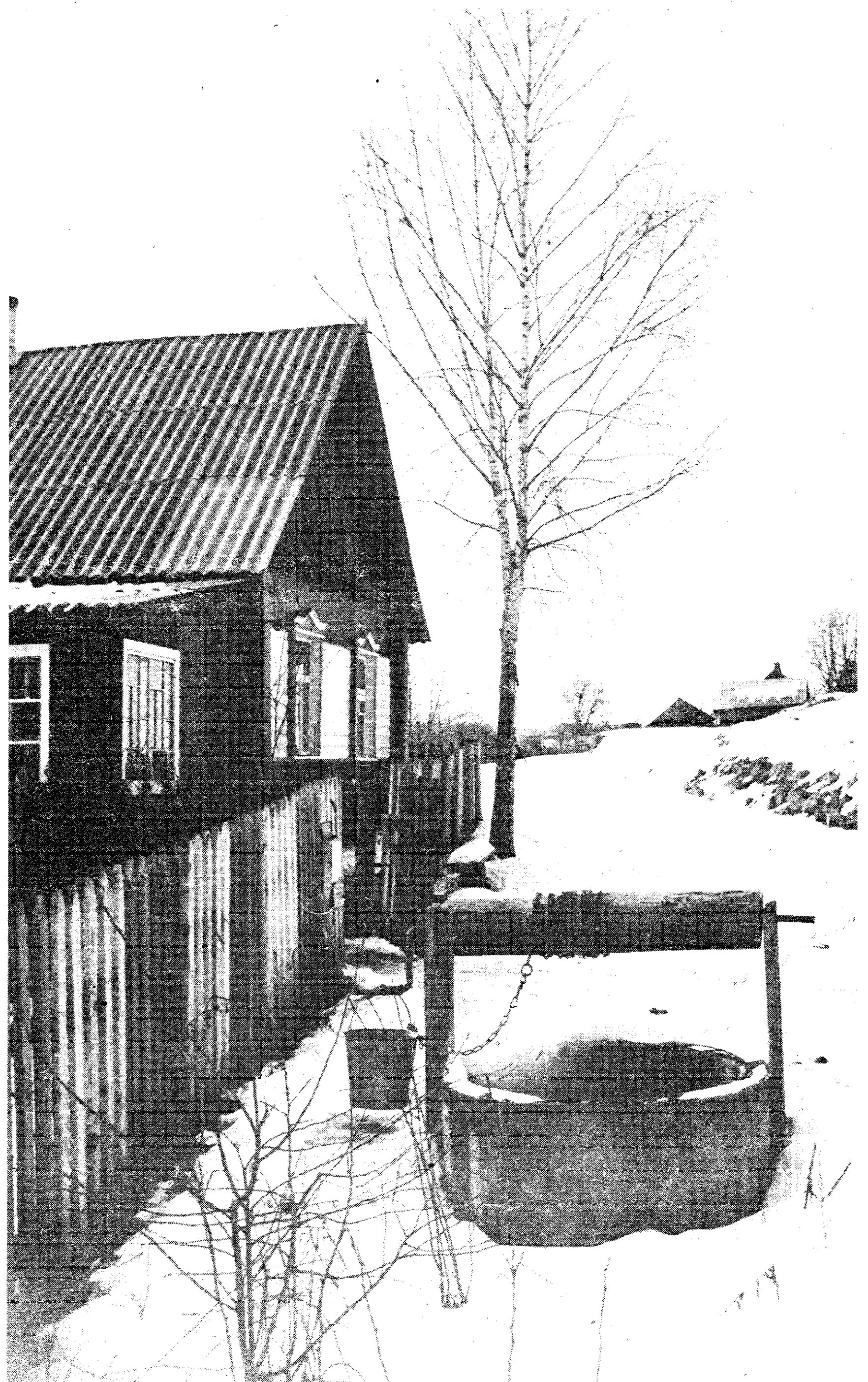
ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
22
ЛЮТАГА
1991 г.
№ 8 (3574)
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы — 10 кап.)

ЧЫТАЙЦЕ

Сонца ўжо высока...

Фотаэцюд А. КЛЕШЧУКА.

«ЖЫЦЦЁ ПАСЛЯ ЧАРНОБЫЛЯ»

Пад такою назвай з 19 па 21 лютага ў Мінску Беларускі экалагічны саюз вёў міжнародны навукова-практычны семінар. Тры дні ў БДУ імя Леніна напружана працавалі радыебіёлагі, эколагі, фізікі, медыкі, рэлігійныя дзеячы, прадстаўнікі грамадскіх арганізацый. У рабоце семінара прыняла ўдзел дэлегацыя з Германіі ў складзе 22 чалавек—членаў арганізацыі «Жыццё пасля Чарнобыля».

Вёў семінар віцэ-прэзідэнт Беларускага экалагічнага саюза прафесар Я. Пятраеў. З дакладам «Радыеэканамічныя і радыебіялагічныя наступствы аварыі на ЧАЭС» выступіў народны дэпутат БССР акадэмік Я. Канапля. Адбылася навуковая дыскусія, прынята выніковая дэкларацыя.

Нататкі з семінара — у бліжэйшых нумарах «ЛіМа».

Кола Дзён

14 лютага

дэпутаты Вярхоўнага Савета рэспублікі на закрытым пасяджэнні абмеркавалі пытанні, звязаныя з рэформай цэнаў, і прынялі адпаведную пастанову. Парламенцкія таямніцы, аднак, аказаліся ці не сакрэтам палішынеля. Зрэшты, ужо цяпер вядомыя і памеры павышэння цэнаў (у сярэднім на 60 працэнтаў) і, у прынцыпе, памеры кампенсацыі. Дата павышэння, як і ўсё астатняе, будзе вызначана, хутчэй за ўсё, Цэнтрам.

Каля двух дзесяткаў студэнтаў Белдзяржуніверсітэта і медінстытута (некаторыя — навучэнцы з арабскіх краін) узялі ўдзел у маршы пратэсту па праспекце Леніна ў Мінску. Яны неслі плакаты: «Садам Хусейн, прэч з Кувейта!», «Мы імкнёмся да міру».

15 лютага

у Маскве сустрэліся міністр замежных спраў СССР А. Бясмертных і міністры замежных спраў саюзных рэспублік. Удзельнікі сустрэчы, якая, дарэчы, праводзілася ўпершыню, дамовіліся стварыць Савет міністраў замежных спраў рэспублік з мэтай іх узаемадзеяння ў знешняй палітыцы. У нарадзе ўдзельнічаў міністр замежных спраў БССР П. Краўчанка.

16 лютага

у Мінсавеце прайшло пасяджэнне Грамадзянскага клуба Беларусі, на якое разам з дэпутатамі розных узроўняў былі запрошаны прадстаўнікі партый, грамадска-палітычных арганізацый і рухаў з 15 гарадоў рэспублікі. Грамадзянскі савет абмеркаваў пытанне аб рэферэндуме 17 сакавіка і прапанаваў свой варыянт пытанняў. Савет заклікаў дэпутатаў усіх узроўняў падтрымаць Рэспубліканскі дэпутацкі клуб, створаны дзеля аб'яднання і каардынацыі дэмакратычных сіл Беларусі.

У Маскве адбылася сустрэча кіраўнікоў Беларусі, Казахстана, РСФСР, Узбекістана і Украіны. Было вырашана стварыць пастаянную каардынацыйную групу з прадстаўнікоў гэтых рэспублік. Група павінна будзе кантраляваць узаемныя пастаўкі па эканамічных дагаворах між рэспублікамі, а таксама дапамагаць прадпрыемствам выконваць дагаворныя абавязацельствы.

18 лютага

пачалася пятая сесія Вярхоўнага Савета СССР. Прэзідэнт СССР, пастаянныя фарміраванні парламента, дэпутацкія групы ўнеслі на разгляд сесіі больш як сто пытанняў. У парадак дня ўключаны 47. 15 законапраектаў павінны быць разгледжаны на працягу бліжэйшага месяца. Сярод іх— законы аб асновах прадпрымальніцтва ў СССР, аб раздзяржаўленні ўласнасці і прыватызацыі, аб парадку ўезду і выезду ў СССР. Вярхоўны Савет зацвердзіць склад кабінета міністраў. Парламент пачаў работу з абмеркавання даклада прэм'ер-міністра СССР Паўлава аб рэформе цэн.

19 лютага

ЦТ перадало ў прамой трансляцыі інтэрв'ю са Старшынёй Вярхоўнага Савета РСФСР Б. Ельцыным. Расійскі лідэр, сярод іншага, крытыкаваў палітыку Цэнтра і выказаўся за адстаўку Прэзідэнта СССР.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

НІ ГРОШАЙ, НІ ТАВАРУ

Наперадзе нас чакае рэзкае павышэнне цэн ці не на ўсе спажывецкія тавары. І тут вельмі важна, каб гэтыя «лекі» для хворай эканомікі далі патрэбны эфект. Цэны павінны садзейнічаць жаданню працаваць больш і лепш. Але адно толькі павышэнне цэн, якое б яно дакладнае ні было, паправіць сітуацыю не ў стане. Нават пры самых лепшых варунках тавары ў свабодным продажы паявяцца не ўсе і не адразу. Адкладзены попыт у выглядзе ўкладаў грамадзян на рахунку ашчаднага банку застанецца. Тым часам спіраль інфляцыі будзе раскручвацца і надалей. Вось тут і высвятліцца, ці мае намер урад абараняць інтарэсы сваіх грамадзян. Бо ясна, што найбольшы працэнт грошай (у адносінах да велічыні свайго даходу) маюць на рахунках ашчадбанка тыя, хто не «прымацаваны» да якога-небудзь размеркавальнага карыта, не мае адпаведных сувязей, не жадае растрачваць свае заробленыя цяжкай працай рублі на алкаголь або на непатрэбныя рэчы. Гэтыя людзі атрымалі меней, чым зарабілі, і розніцу паміж жабрацкім заробкам і жабрацкімі сваімі тратамі даверылі дзяржаве, тым самым павялічыўшы і без таго рэкордную ступень сваёй эксплуатацыі. Цяпер жа, пры нястрыманым руху цэн, гэтыя грошы, адкладзеныя сумленнымі людзьмі, можа, на апошнія свае патрэбы на гэтай Зямлі, будуць з нарастаючай хуткасцю абясцэньвацца. Так што абарона ўкладаў грамадзян — гэта першаснова любога маральнага падыходу да правядзення фінансавай палітыкі ў перыяд пераходу да рынку.

Наш рэспубліканскі парламент прыняў рашэнне аб індэксацыі ўкладаў насельніцтва. Аднак мы ведаем, як у нас выконваюцца рашэнні і нават законы. Саюзны прэм'ер аб такой індэксацыі нічога не гаворыць, затое ён вельмі часта гаворыць аб неабходнасці правядзення аднолькавай фінансавай палітыкі на ўсёй тэрыторыі Саюза. Вось тут і задумаешся.

Лічу, што пры такіх акалічнасцях кіраўніцтва нашай рэспублікі павінна праявіць волю і паслядоўнасць у выкананні сваіх уласных рашэнняў. Індэксацыя пры гэтым магла б праводзіцца ў два этапы: першая, частковая — адразу ўслед за змяненнем дзяржаўных цэн, і другая, больш выверапая, — па выніках года. Зразумела, індэксацыя павінна праводзіцца толькі для ўкладаў грамадзян рэспублікі, інакш гэта выкліча нездаровы прыток грошай з іншых рэгіёнаў краіны. Канечне, тут не абыдзецца без складанасцей. Ды толькі ясна адно: невыкананне рашэння аб індэксацыі ўкладаў прывядзе да апошняй ступені даверу да рубля, сацыяльнай апатыі насельніцтва, яшчэ большага разбалансавання грашова-таварных адносін.

А. УРБАНОВІЧ.

г. Гомель.

«ПАЎТОР ПРОЙДЗЕНАГА»

— пад такой назвай 12 лютага ў Доме літаратара адбыўся «Круглы стол» часопісаў «Дружба народов» і «Полымя». Цікавая і надзённая тэма («белыя плямы» ў літаратурным працэсе, вяртанне рэпрэсіраваных, незаслужана забытых твораў, літаратура, створаная ў эміграцыі, і інш.), а таксама прадстаўнічы кантынгент удзельнікаў паспрыялі таму, што гутарка адбылася шчырая і зацікаўленая.

У «Круглым стале» прынялі ўдзел маскоўскія крытыкі Леў Анінскі і Юрый Тамашэўскі, загадчык аддзела прозы «Дружбы народов» Аляксандр Архангельскі, літоўскі крытык Пятрас Бражэнас, асецінскі пісьменнік Нафі Джусойты, латышскі паэт і перакладчык Кнут Скуеніекс, а таксама Вячаслаў Рагойша, Барыс Сачанка, Тамара Чабан, Іван Чыгрынаў.

Вялі пасяджэнне загадчык аддзела крытыкі і бібліяграфіі часопіса «Дружба народов» Наталля Ігрунова і галоўны рэдактар «Полымя» Сяргей Законнікаў.

Матэрыялы «Круглага стала» будуць надрукаваны ў часопісах.

А. ФЕДАРЭНКА.

Хроніка Адраджэння

Утворана Маскоўская асацыяцыя беларусістаў. Старшынёю выбраны археолаг Валянцін Сядоў.

●

12 лютага ў Доме літаратара прайшоў вечар памяці Фёдара Янкоўскага. На ім гучалі ўспаміны пра таленавітага вучонага-мовазнаўцу, адзначалася важнасць яго навуковых прац.

●

У Беластоку адбыўся першы гадавы сход Беларускай Дэмакратычнай Асацыяцыі. БДА, як вядома, абараняе правы беларусаў Польшчы і будзе змагацца за стварэнне ў Польшчы Рады беларускіх арганізацый.

●

У рэдакцыйным артыкуле лютаўскага нумара нью-йоркскай газеты «Беларус», прысвечаным году Максіма Багдановіча, прагучаў заклік да беларускае моладзі працягваць светлы шлях паэта, каб сумеснымі высілкамі дамагчыся свабоды і дабрабыту Бацькаўшчыны.

Сустрэча з «гедэонавымі братамі»

«Гедэон» — сусветная хрысціянская місія міласэрнасці, кэмпы (цэнтры) якой існуюць больш чым у 140 краінах. Улетку мінулага года ўзнік як кэмп і ў Мінску. На пачатку лютага ў рэдакцыі пабываў і выступіў перад супрацоўнікамі прэзідэнт мінскага кэмпа місіі «Гедэон» Герман Родаў.

«Наша мэта — евангелізацыя народаў, бясплатнае распаўсюджанне Бібліі і Новага Запавету ў школах, ВНУ, турмах, вайсковых частках, гатэлях, — сказаў Г. Родаў. — Божае слова сёння — святло ў грахоўнай цемры».

Ю. З.

ІНТЭРВ'Ю Ў НУМАР

ЯК ЦЯПЕР ПЛАЦІЦЬ ПАДАТКІ?

З 1 ліпеня 1990 г. уступіў у сілу Закон СССР «Аб падаходным падатку з грамадзян СССР, замежных грамадзян і асоб без грамадзянства». Па-новаму вызначаны парадак налічэння і збору падатку з аўтарскіх узнагароджанняў.

Наш карэспандэнт звярнуўся да начальніка Дзяржаўнай падатковай інспекцыі Мінфіна БССР па г. Мінску Маі Васільеўны АЙДАРАВАЙ з просьбай расказаць, як гэты закон будзе ажыццяўляцца.

— Падаходны падатак налічваецца з гадавой сумы атрыманага аўтарскага ўзнагароджання з усіх крыніц. Уведзены дыферэнцыраваныя стаўкі падаткаабкладання з даходу, які перавышае 8400 руб.

Раней падатак браўся асобна па кожным месяцы выплаты: з даходу да 180 руб.—1,5 працэнта, ад 181 да 1200 руб. — па стаўках ад 5,5 да 12 працэнтаў, а з даходу, які перавышае 1200 руб., ужывалася адзіная стаўка 13 працэнтаў. Цяпер па тых жа стаўках бярэцца падатак пры даходзе да 8400 руб. у год.

З даходу ад 8401 да 10800 падатак складае 1034 руб. 40 кап. плюс 15 працэнтаў з сумы звыш 8400 руб.; ад 10801 да 13200—1394 руб. 40 кап. плюс 20 працэнтаў з сумы звыш 10800 руб.; ад 13201 да 15600 — 1874 руб. 40 кап. плюс 30 працэнтаў з сумы звыш 13200 руб.; ад 15601 да 18000— 2594 руб. 40 кап. плюс 40 працэнтаў з сумы звыш 15600 руб.; ад 18001 да 36000 — 3554 руб. 40 кап. плюс 50 працэнтаў з сумы звыш 18000 руб.; ад 36001 і вышэй — 12554 руб. 40 кап. плюс 60 працэнтаў з сумы звыш 36000 руб.

— З каго бяруць падатак?

— Падаходны падатак з аўтарскіх узнагароджанняў плацяць аўтары твораў навукі, літаратуры і мастацтва, аўтары перакладаў такіх твораў, тыя, хто ажыццяўляе рэдагаванне і рэцэнзаванне ўказаных твораў і іншыя грамадзяне, якія адпаведна з заканадаўствам аб аўтарскім праве атрымліваюць аўтарскае ўзнагароджанне. У такім жа парадку абкладаюцца і аўтары адкрыццяў, вынаходніцтваў і прамысловых узораў.

— Якія абавязкі ў сувязі з новым парадкам падаткаабкладання ўскладзены на прадпрыемствы і арганізацыі?

— На працягу года падатак налічваецца і ўтрымліваецца непасрэдна па месцы выплаты ўзнагароджання. Пры кожнай наступнай выплаце робіцца пераразлік падатку па агульнай суме выплат у бягучым годзе па месцы выплаты. Штогод, не пазней за 1 лютага, прадпрыемствы, установы і арганізацыі, якія рабілі выплаты ўзнагароджанняў, абавязаны прадстаўляць у падатковую інспекцыю звесткі аб выплачаных грамадзянам за мінулы год сумах узнагароджанняў і ўтрыманых падатках. Падатковая інспекцыя перасылае гэтыя звесткі ў інспекцыі па месцы жыхарства грамадзян з мэтай правільнага і поўнага падаткаабкладання гадавога даходу.

— А якія абавязкі грамадзян-плацельшчыкаў падатку?

— Адпаведна закону грамадзяне абавязаны не пазней **1 сакавіка** прадставіць у падатковую інспекцыю дэкларацыю аб фактычна атрыманай за мінулы год суме аўтарскага ўзнагароджання, указаць прад-

АДКРЫТЫ ЛІСТ
старшыні Дзяржтэлерадыё БССР Сталярову А. Р.

Паважаны Аляксандр Рыгоравіч!

Не ведаем, як Вам, пры ўсёй Вашай занятасці, а нам, пісьменнікам, часам даводзіцца слухаць рэспубліканскае радыё, у прыватнасці, перадачы літаратурна - драматычнай рэдакцыі. Гэтыя перадачы ў пераважнай сваёй большасці нас, мякка кажучы, засмучаюць, што і вымусіла звярнуцца да Вас праз газету творчай інтэлігенцыі.

Не варта, мабыць, патрабаваць ад названай рэдакцыі ўсеахопнасці і грунтоўнасці ў адлюстраванні літаратурнага жыцця — яе задача не ў тым. Знаёміць слухачоў з лепшымі творамі розных жанраў, даносіць да яго пісьменніцкую думку, папулярызаваць кніжныя навінкі, выхоўваць любоў да роднага слова і эстэтычны густ — гэтага было б мо і дастаткова, пры ўмове, вядома, адпаведнасці сучасным патрабаванням.

У апошнія гады, аднак, узровень і якасць літаратурных перадач (драматычныя патрабуюць *асобнай гаворкі*) дайшлі да крытычнай рысы. Кола аўтараў, пісьменнікаў і журналістаў, звузілася да дзесятка, падчас не самых аўтарытэтных, імён. У значнай меры эфірны час запоўнены «прадукцыяй» штатных супрацоўнікаў і іх прыяцеляў або старымі запісамі з фанатэкі.

Адчуваецца, што няма ні сістэмы, ні мастацкіх крытэрыяў у адборы літаратурных твораў, прычым суправаджаюцца яны, нават і неблагія самі па сабе, досыць прымітыўным каментарыем. Амаль няма гутарак, інтэрв'ю, «круглых сталоў» і да т. п., усе радыйныя жанры звяліся да аднаго — чытання артыстам з ліста. Пышным цветам расцвіў і новы «жанр» — так званыя «кампазіцыі Міколы Базарэвіча», якія ўвогуле знаходзяцца па-за крытыкай. На нізкім узроўні і гукавое афармленне перадач. Па ўсім відаць, што работнікі літаратурна - драматычнай рэдакцыі радыё не абцяжарваюць сябе пошукамі выяўленчых сродкаў, наогул не дбаюць пра сучасныя формы падачы матэрыялаў, што сведчыць пра недахоп прафесійнасці, пра няўменне або нежаданне паспяваць за часам.

Пералік недахопаў можна было б доўжыць і доўжыць, але думаецца, што Вы, Аляксандр Рыгоравіч, як кіраўнік Дзяржтэлерадыё, лепш за нас прааналізуеце якасць літаратурных перадач і зробіце адпаведныя высновы.

Сёння, калі паўстала неабходнасць адраджаць нацыянальныя карані, мову і культуру, мы не можам мірыцца з тым, што з'яўляецца, па сутнасці, дыскрэдытацыяй беларускага слова. Распаўсюджваць рамесніцкія падробкі, а нярэдка і заведамую халтуру на мільённую аўдыторыю, у кожны дом — ці так гэта бяскрыўдна, як можа некаму падацца?

Таіса БОНДАР, Дзмітрый БУГАЁЎ. Уладзімір ДАМАШЭВІЧ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Яўген ЛЕЦКА, Хрысціна ЛЯЛЬКО, Сяргей ПАНІЗНІК, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Алесь ПІСЬМЯНКОЎ, Барыс САЧАНКА, Валянцін ТАРАС, Міхась ТЫЧЫНА, Тамара ЧАБАН.

ЦЫТАТА

«У Канстытуцыі СССР і ў афіцыйных дакументах, якія да яе адносіліся, словаў «федэрацыйны» і «федэрацыя» пазбягалі. Тым не менш Савецкі Саюз быў па сутнасці федэрацыяй. Ён быў створаны на падставе пагадненняў паміж фармальна раўнапраўнымі суверэннымі дзяржавамі, і Канстытуцыя афіцыйна прызнавала далейшы суверэнітэт федэрацыйных адзінак... У ёй нават прадастаўлялася права, якое звычайна не прадастаўляецца членам федэрацыі — права на аддзяленне, — і дакладна прадугледжвалася, што гэтае права не можа быць скасавана без згоды ўсіх рэспублік...

І ўсё ж не менш верагодна і тое, што выпадзенне тэрміна «федэрацыйны» з назвы СССР азначала больш, чым сцвярджэнне гэтых федэральных формаў. У дакументах таго перыяду часта падкрэслівалася, што СССР уяўляе сабой «адну саюзную дзяржаву». Канстытуцыя СССР, прынятая ў 1924 г., разглядалася ў параўнанні з Канстытуцыяй РСФСР, прынятай у 1918 г., як крок наперад у накірунку цэнтралізацыі... Гэта быў далейшы крок па шляху канцэнтрацыі ўлады, якая няўхільна адбывалася з пачатку існавання новага ладу. Ніякія канстытуцыйныя гарантыі правоў рэспублік не былі ў сілах процістаяць гэтай тэндэнцыі да цэнтралізацыі».

Э. Кар. «Гісторыя Савецкай Расіі. І. Бальшавіцкая рэвалюцыя 1917-1923». т. 1, с. 322. (London, Makmillan, **1950; М., выд-ва «Прогресс», 1990).**

«ДАПАМАЖЫЦЕ!»

Фільм Ігара і Паўла Шаўчукоў з такою назвай 18 лютага паказала Беларускае тэлебачанне. Фільм-боль, фільм-стогн, фільм-крык...

Колькі б мы сёння ні гаварылі, ні пісалі, ні здымалі пра Чарнобыль—усё роўна будзе мала. Колькі б ні казалі праўду—яна будзе не ўся. Улады і афіцыйная прэса дабіліся свайго: на змену першапачатковай «радыефобіі» прыйшла абыякавасць. Абыякавасць да лёсу тых, хто зараз у чарнобыльскай зоне і да ўласнага... Інакш як растлумачыць нашае амаль пяцігадовае маўчанне? І таму фільм бацькі і сына Шаўчукоў перш за ўсё патрэбны нам самім. Як спроба сказаць праўду пра Чарнобыль, як спроба дастукацца да сэрцаў тых, хто шмат гаворыць пра гуманізм наогул, але нічога не робіць дзеля яго, як спроба разбудзіць усіх нас, прымусіць задумацца. Фільм такой шчырасці і адкрытасці, такой глыбіні паказаны ці не ўпершыню на БТ. Часцей з экрана ліліся заспакаяльныя словы рознага рангу чыноўнікаў.

Крок за крокам, кадр за кадрам «ідзём» мы па вёсках Брагіншчыны і Веткаўшчыны, дзе жывуць «умоўна-выселеныя» людзі і «самасёлы», знаёмімся з іх бедамі і трывогамі, «блукаем» па зарослых сцяжынах вёсак, якія застануцца толькі ў назвах на картах, узіраемся ў твары дзетак у дзіцячым садку ў Барталамееўцы, якія ўжо не радуюцца дрэвам, траве, першым кветкам і ягадам, узіраемся ў змучаныя хваробай твары «ліквідатараў»—глядзім сваё мінулае і сённяшняе, а бачым — будучыню... Калі не прыпыніць наступ Чарнобыля сёння, нельга гаварыць пра нашае заўтра. Беларусь ператворыцца ў адзіны вялізны шпіталь, у адзіныя Бараўляны, а потым...

Адным нам не справіцца са сваёю бядою. Амаль пяць гадоў спатрэбілася нашаму кіраўніцтву, каб зразумець гэтую ісціну. Фільм мяркуецца паказаць у ААН. Спадзяёмся, ён выкліча спагаду і разуменне ў сусветнай супольнасці. І адразу, і хутка. Нам так патрэбныя зараз лекі, апаратура, грошы...

Чатыры гады назад зварот да ААН называўся б просьбай аб лапамозе. Сёння, як гэта ні горка ўсведамляць, яго трэба назваць інакш — жабрацтвам. Нарэшце, мы асмеліліся хоць бы на яго. Што ж, можа, з часам пяройдзем і да больш рашучых дзеянняў...

Лімавец.

НА ПАВАРОЦЕ

ПАЛОХАЮЦЬ?

...У ЗАЛУ ПАСЯДЖЭННЯЎ парламента ўварваліся вайскоўцы, утварыўся пярэпалах, хтосьці пачаў высвятляць адносіны, адзін з афіцэраў разрадзіў у столь пісталетную абойму, а дэпутаты, відаць, падпарадкоўваючыся камандзе, мусілі паваліцца пад крэслы...

Раздражнёнасць і лёгкае атупенне, якія звычайна апаноўваюць мяне пад час «галоўнай інфармацыйнай праграмы» ЦТ, раптам зніклі, і я пачаў пільна ўзірацца ў экран. Аказваецца, пайшлі кадры дзесяцігадовай даўнасці: спроба путчу ў Іспаніі. Падзея, якую, было сказана ў каментарыі, грамадства гэтай краіны і сёння ўспамінае, нібы жахлівы сон. Як вядома, усё тады абышлося. Да свайго народа звярнуўся кароль Іспаніі Хуан Карлас, які пацвердзіў вернасць курсу дэмакратычных пераўтварэнняў.

Згаданы тэлесюжэт уразіў мяне па дзвюх прычынах. Найперш сцэнай у парламенце. Як жа хутка, імгненна, маланкава ГЭТА можа адбывацца!

Прычына другая — сам факт з'яўлення гэтай архіўнай хронікі менавіта цяпер і менавіта ў праграме «Час». Разумею, што, можа, і не варта паўсюль вышукваць палітычную падкладку (мы ўсё ж небяспечна спалітызаваныя), але... У каментарыі да іспанскай гісторыі надта ўжо акцэнтавалася тое, што вось, маўляў, дэмакратыю ўратаваў памазанік Божы.

Празрысты намёк. Толькі дзе тая дзясніца і ці будзе яна, утаймоўваючы ўзбунтаваную краіну, дбаць пра дэмакратычныя каштоўнасці? Вопыт падказвае, што вывесці на нашы вуліцы войскі значна лягчэй, чым прыбраць іх адтуль.

УВОГУЛЕ, ці не здаецца вам, што нас апошнім часам неяк вельмі ўжо настойліва палохаюць? Прычым, менавіта тыя, хто раней суцяшаў і нават закалыхваў.

Вось, напрыклад, інтэрв'ю прэм'ер-міністра СССР В. Паўлава газеце «Труд». Кіраўнік урада, нібы мячыкамі, жанглірue такімі выразамі, як «фінансавая вайна», «палітычная вайна», «грамадзянская вайна»... «Ужо ў студзені спад вытворчасці ў адносінах да папярэдняга года склаў да 50 працэнтаў... Не пераможам гэты развал — атрымаем да сакавіка такі спад, што грамадства акажацца на мяжы.

Разам з тым, прэм'ер сцвярджае: «Калі б хоць на некалькі месяцаў удалося прыглушыць палітычную канфрантацыю, забяспечыць грамадзянскі мір і згоду, то людзі атрымалі б рубель, на які можна было б і тавары купіць, і за мяжу з'ездзіць. Усім, падкрэслю, а не выбраным з ліку ўладальнікаў «зялёных» долараў».

Адчуваеце, якая амплітуда — ад поўнай галечы да канвертуемасці рубля? І ўсё гэта на працягу нейкіх трох-шасці месяцаў. Будзем законапаслухмянымі грамадзянамі — пасля паста разгавеемся, будзем неслухамі — пойдзем жабраваць.

У нядаўнім тэлеінтэрв'ю, а таксама і ў выступленні на сесіі ВС СССР В. Паўлаў недвухсэнсоўна даў зразумець, што найбольш саюзнаму ўраду замінаюць рэспубліканскія суверэнітэты. Дакладней, спробы напоўніць дэкларaваныя прынцыпы рэальным зместам, спробы правядзення самастойнай эканамічнай палітыкі. Па ўсім відаць, што Цэнтр збіраецца жорстка прытрымлівацца саюзнага сцэнарыя, не саступаючы ні кроку.

А ШТО тым часам адбываецца ў нас? Таксама — палохаюць. «Злосная атака на партыю Леніна, спекуляцыі вакол негатыўных старонак нашай гісторыі, цяжкасцей перабудовы — гэта толькі шырма для прыкрыцця галоўнага. Нагнятаючы жорсткае процiборства, уцягваючы ў яго ўсё новыя і новыя грамадска-палітычныя рухі, прэсу, выкарыстоўваючы зніжэнне жыццёвага ўзроўню людзей, нашы ідэйныя праціўнікі ставяць зусім пэўную мэту — замену грамадска-палітычнага і дзяржаўнага ладу». Матэрыялы аб'яднанага пленума ЦК і КК КПБ, які адбыўся 15 лютага, літаральна стракацяць падобнымі выразамі. Міжволі задумаешся, як назваць скіраваную супраць «антыкамуністычнай істэрыі» — але такую самую істэрыю? «Камуністычнай» ці як?

Ды гэта ўжо агульная мясціна. Вядома, што найбольш дзейсным сродкам псіхалагічнай і арганізацыйнай мабілізацыі з'яўляецца пошук ворага. Таму, напэўна, з усёй ленінскай спадчыны ўдзельнікамі пленума самымі актуальнымі прызнаваліся лозунг «Сацыялістычная Айчына ў небяспецы», а таксама словы аб тым, што толькі жалезная дысцыпліна зможа выратаваць нас ад «дробнабуржуазнай стыхіі». Прыдаўся і афарызм Івана Кузьміча Палазкова — пра немагчымасць рабіць палітыку дрыжачымі рукамі і дрыжачым голасам.

Палохаюць?..

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

прыемствы і арганізацыі, якія выплацілі ўзнагароджанні, сумы, атрыманыя па дагаворах, віды і сумы выдаткаў і іншыя звесткі, неабходныя для правільнага налічэння падатку.

У дэкларацыі за 1990 год указваюцца даходы, атрыманыя ў другім паўгоддзі. У выпадках, калі рабіліся выплаты да 1 ліпеня 1990 г., грамадзянам у лік раней заключаных дагавораў, разлікі па якіх на 1 ліпеня не былі поўнасцю закончаны, уключаецца па новым законе агульная сума, выплачаная па такіх дагаворах.

Законам прадугледжана адказнасць грамадзян за несвоечасовае прадстаўленне дэкларацый, утойванне (заніжэнне) даходаў.

— Як вылічваецца падатак, калі на стварэнне твора маецца дагавор тэрмінам на некалькі гадоў?

— Пры наяўнасці такога дагавора выплаты ў лік гэтага дагавора авансам і пры канчатковым разліку сумуюцца і размяркоўваюцца для падаткаабкладання на ўвесь час дзеяння дагавора. Пры адсутнасці такога дагавора, калі сума ўзнагароджання за стварэнне ці першае выданне твора перавышае 8400 рублёў, яна размяркоўваецца па заяве плацельшчыка на тры гады.

— У якія тэрміны вызначаецца дадатковая сума падатку з гадавога даходу?

— Канчатковая сума падатку вызначаецца падатковай інспекцыяй на працягу двух месяцаў пасля атрымання дэкларацыі аб фактычным гадавым даходзе. Пры гэтым залічваюцца ўтрыманыя сумы падатку на працягу года па месцы выплаты. Калі падатак падлягае даплаце, грамадзянам прадастаўляецца тры месяцы з дня атрымання паведамлення для ўплаты даналічаных сум. У выпадку, калі па выніках пераразліку плацельшчыку трэба вярнуць з бюджэту суму падатку, падатковая інспекцыя прадстаўляе сваё заключэнне раённаму фінансаваму аддзелу, які вяртае падатак.

— Ці выключаюцца з абкладання падаткам выдаткі на ажыццяўленне творчай дзейнасці?

— Улічваюцца дакументальна пацверджаныя выдаткі, канкрэтныя віды якіх вызначаны Міністэрствам фінансаў СССР і Міністэрствам культуры СССР сумесна з творчымі саюзамі. У прыватнасці, матэрыяльныя выдаткі, амартызацыйныя адлічэнні на поўнае ўзнаўленне асноўных вытворчых фондаў, арэндная плата, аплата працы грамадзян, якія заключылі дагавор аб выкарыстанні іх працы, адлічэнні на дзяржаўнае сацыяльнае страхаванне, плацяжы па абавязковым страхаванні маёмасці, плата працэнтаў за кароткатэрміновыя крэдыты банка, выдаткі па рамонце асноўных вытворчых фондаў.

Калі выдаткі не могуць быць пацверджаны дакументальна ці пацвярджаюцца не цалкам, то яны прымаюцца па нарматывах, прадугледжаных у пастанове Савета Міністраў СССР ад 15 снежня 1990 г. № 1303, прынятай у выкананне Закона СССР аб падаходным падатку з грамадзян, у працэнтах да сумы налічанага ўзнагароджання.

— Як вызначаецца падатак, калі творчая дзейнасць з'яўляецца адзінай крыніцай даходу?

— Падаходны падатак у такіх выпадках налічваецца па сярэднемесячным даходзе па стаўках, прадугледжаных у артыкуле 8 Закона, для абкладання падаткам заработнай платы рабочых і служачых і памнажаецца на 12.

Напрыклад, грамадзяніну, які не мае *асноўнага* месца працы, у кніжным выдавецтве выплачана аўтарскае ўзнагароджанне за выдадзеную кнігу ў суме 1800 руб., з якога ў гэтым выдавецтве ўтрыманы падаходны падатак у памеры 176 руб. 40 кап. Гэтаму ж аўтару ў другім выдавецтве выплачана ўзнагароджанне ў суме 1200 руб. і ўтрыманы падатак 98 руб. 40 кап.

Па заканчэнні года грамадзянін паведаміў аб указаных даходах падатковай інспекцыі, а таксама аб дакументальна пацверджаных выдатках, звязаных з выданнем твораў у суме 120 руб.

Сукупная сума атрыманых узнагароджанняў склала 3000 руб. (1800+1200), а за вылікам выдаткаў (120) абкладаемы даход вызначаецца ў суме 2880 руб. Сярэднемесячны даход — 240 руб. (2880:12). Падаходны падатак з 240 руб. роўны 26 руб. 40 кап., а за год — 316 руб. 80 кап. (26 руб. 40 кап. × 12). З улікам падатку ўтрыманага ў выдавецтвах 274 руб. 80 кап. (176 руб. 40 кап.+98 руб. 40 кап.), сума падатку, якая падлягае даплаце, складзе 42 руб. (316 руб. 80 кап.—274 руб. 80 кап.).

З пытаннямі аб парадку прымянення заканадаўства, запаўнення дэкларацыі, трэба звяртацца ў дзяржаўную падатковую інспекцыю па месцы жыхарства.

ПА ТОЙ БОК «КРЭСАЎ»

Польскія ўражанні

Летась у ліпені-жніўні дзякуючы стараннем вельмі ўплывовых і папулярных у Польшчы клерыкальных клубаў каталіцкай інтэлігенцыі і таварыстваў польскай культуры ў СССР «Палонія» для савецкіх палякаў у Варшаве, Кракаве, Торуні, Беластоку пры мясцовых універсітэтах адбыліся курсы польскай мовы, гісторыі і культуры. Адным з слухачоў такіх курсаў у Беластоку быў аўтар гэтых нататак.

Курсы

Кандыдатуры падбіраюцца мясцовым таварыствам «Палонія», пасля спісы перадаюцца ў Польшчу, дзе мясцовыя клубы каталіцкай інтэлігенцыі афармляюць запрашэнні. Ваяводскія клубы каталіцкай інтэлігенцыі (КІК) папярэдне дамаўляюцца з гарадскімі ўладамі, з адміністрацыяй універсітэтаў аб памяшканнях для размяшчэння груп, аб арганізацыі харчавання, узгадняецца праграма выкладаў. Курсы фінансуюцца КІКамі, гарадскімі ўладамі, рознага роду фундатарамі. З грашыма праблем не ўзнікае. Курсы добра забяспечаны сродкамі, бо знаходзіцца шмат ахвяравальнікаў на «патрыятычную справу адраджэння польскасці на крэсах усходніх» (менавіта пад такім лозунгам ідзе збор грошай). У сярэднім, на кожнага слухача за тры тыдні курсаў выдаткуецца каля 1,5 млн. злотых, або 100—120 долараў ЗША).

Праграма разлічана на тры тыдні: два — лекцыі, трэці — экскурсія па Польшчы і адпачынак. Лекцыі адбываюцца з раніцы да абеду; пасля звычайна розныя сустрэчы, культурныя мерапрыемствы.

Лекцыі разлічаны на ўзбуджэнне польскіх патрыятычных настрояў. Пры гэтым вельмі тэндэнцыйна падаецца гісторыя «крэсаў усходніх», як называюць Беларусь, Украіну і Літву. Увогуле, «крэсовая праблематыка» займае адно з галоўных месц у праграме. Варта сказаць, што пасля падзення камуністычнай улады праблема «крэсаў» не сыходзіць са старонак польскіх газет, часопісаў, і стала адной з самых папулярных у Польшчы. Пад час курсаў слухачам пастаянна дадводзяць, што яны з'яўляюцца «амбасадарамі культуры польскай на Усходзе», што яны ў сваім месцы жыхарства павінны служыць польскасці і польскаму касцёлу, а маці-Польшча будзе ўсяляк спрыяць ім у гэтым служэнні.

Усе лекцыі, выклады і сустрэчы суправаджае таксама культ «Салідарнасці». Усяляк ухваляецца яе барацьба з камуністычным рэжымам. Практычна ўсе выкладчыкі, экскурсаводы і іншыя людзі, заангажаваныя ў арганізацыі курсаў, з'яўляюцца блізкімі да гэтай арганізацыі альбо да КІКаў.

Шмат гаворыцца слухачам курсаў аб подзвігах Арміі Краёвай. Праводзяцца сустрэчы з яе ветэранамі, якіх, дарэчы, багата ў саміх КІКах. Некаторых слухачоў курсаў пасяляюць на кватэрах у былых акаўцаў, сярод якіх шмат ураджэнцаў Віленшчыны, Міншчыны, Гродзеншчыны ды іншых раёнаў Беларусі.

Для слухачоў курсаў ксяндзы спецыяльна чытаюць лекцыі па рэлігіі. Шмат гаворыцца не так аб веры, як аб адраджэнні польскасці «на крэсах». Дарэчы, польскія ксяндзы выяўляюць сябе людзьмі вельмі дасведчанымі ў тым, што зараз адбываецца на тэрыторыі Беларусі, Украіны, Літвы, маюць звычайна там шмат знаёмых сярод ксяндзоў і актывістаў польскіх таварыстваў.

У праграму ўваходзіць, звычайна, сустрэча з гарадскімі ўладамі, паміж якімі і КІКамі заўжды вельмі цёплыя адносіны. Як прыклад, у якой атмасферы адбываюцца гэтыя спатканні, можна прывесці эпізод сустрэчы ў гарадской ратушы Беластока ўлад горада са слухачамі курсаў.

Зала ратушы з шыкоўным пачастункам. Заходнія віны, цукеркі, кава, садавіна. Выстава польскіх кніжак пра Вільню, Львоў, Гародню, Берасце, выстава польскіх мастакоў з Вільні. З польскага боку прысутнічаюць актывісты КІКа мэр горада Беластока, дзеячы ваяводскага камітэта «Салідарнасці», ветэраны АК, ксёндз, ураджэнцы Гродзеншчыны, Навагрудчыны, прадстаўнік Таварыства прыяцеляў у Вільні і Гародні, выкладчыкі і арганізатары курсаў. Адкрывае сустрэчу мэр горада прамовай, у якой гаворыцца аб цяжкіх гадах барацьбы з камуністамі, аб тым, што нарэшце прыйшоў час не толькі краху камунізму ва ўсходняй Еўропе, але — што больш важнае — блізіцца распад Савецкага Саюза, і «мы павінны дапамагаць гэтаму». Мэр таксама гаворыць, што за ўсходняй мяжой Польшчы ляжаць польскія землі. Палякі заўжды памяталі аб гэтым, але не маглі пры камуністах дапамагаць сваім усходнім кроўным братам. Толькі цяпер ёсць магчымасць дапамагаць адраджэнню польскасці на крэсах, і гэта наша агульная задача! — гаворыць мэр. Пачынаецца пералік усяго зробленага для крэсаў: колькі кніжак на польскай мове, колькі тэлеперадач спецыяльна было трансліравана, колькі ксяндзоў з Польшчы паехалі працаваць туды... Мэр заклікае прысутных памятаць і прапагандаваць польскасць, якая, па яго словах, нясе ў сабе моцны дэмакратычны і маральны струмень, дзякуючы чаму палякі і выстаялі ў барацьбе з камунізмам. Мэр гаворыць, што патрыятычныя палякі адчуваюць свой патрыятычны абавязак дапамагаць матэрыяльна і маральна палякам на крэсах. Абяцае надалей арганізоўваць курсы, даваць студэнцкія стыпендыі, арганізоўваць лагеры адпачынку для дзяцей-палякаў і г. д. Пасля прамаўляюць у такім жа духу ўсе па чарзе.

Ад савецкага боку на сустрэчы ў Беластоку прамаўляў кіраўнік польскага таварыства ў Брэсце Міхал Дабрынін. Ён казаў аб адзінакроўных братах паабапал мяжы, дзякаваў за дапамогу і клопат аб «крэсовых палякаx». Дабрынін, будучы ў Беластоку, пацікавіўся жыццём мясцовых беларусаў, і цяпер на сустрэчы падрабязна пачаў пералічваць, што маюць беларусы ў Польшчы і чаго не маюць палякі на Беларусі. На яго думку, беларусы далі вельмі мала палякам у Брэсце, хоць у Польшчы маюць нашмат болей — школы, газету, радыёперадачу. На думку Дабрыніна, усё сведчыць аб польскай добразычлівасці і дэмакратызме ў адносінах да беларускай меншасці. Палякаў жа на Беларусі, па словах Дабрыніна, каля 2,5 мільёна, але яны ўмоў для развіцця польскасці. Пан Дабрынін выказвае надзею, што польскасць будзе адроджана супольнымі намаганнямі двух бакоў. Па яго словах, палякаў на тэрыторыі Беларусі напаткала жудасная трагедыя — доўгі час камуністычная ўлада рабіла прафанацыю нацыянальнай свядомасці, у выніку чаго вялікая колькасць палякаў афіцыйна лічыцца сёння беларусамі. Дабрынін пералічвае іншыя злачынствы камуністаў у адносінах да палякаў, шчыра дзякуе за дапамогу палякам на Беларусі, выказвае пажаданне, каб больш ксяндзоў з Польшчы ехала працаваць на Беларусь «дзеля адраджэння веры, духу і польскасці».

Між іншым, пан Дабрынін выказаў не ўсе свае ўражанні ад побыту ў Польшчы і думкі аб адраджэнні польскасці «на крэсах». Ён шмат чытае аб Беларусі, цікавіцца беларускім нацыянальным рухам. Дабрынін з радасцю дзеліцца з палякамі ў неафіцыйных гутарках, што беларуская нацыянальная свядомасць не пашыраецца, што вучыць мову, размаўляць па-беларуску ў Берасці ніхто не хоча, дый увогуле Берасцейшчына ніколі не была беларускай — альбо польскай, альбо расейскай. На думку Дабрыніна, беларусы ўвогуле прымуць і будуць падпарадкоўвацца любой уладзе, бо самі яны наўрад ці здольны да стварэння «панства уласнэго». Зрэшты, пан Дабрынін можа выказвацца і болей рашуча — як напрыклад: «Беларусы — гэта, канешне, быдла». Шмат задавальнення атрымаў Дабрынін ад сустрэчы з супрацоўнікамі рэдакцыі беларускай газеты ў Беластоку «Ніва», бо пасля з вялікай прыемнасцю адзначаў, што супрацоўнікі гавораць пабеларуску з моцным польскім акцэнтам, відаць, беларусы Беласточчыны хутка асімілююцца. Вельмі рады быў пан Дабрынін і таму, што польская крамы поўныя самых розных тавараў, ды ўвогуле Польшча перажывае эканамічнае адраджэнне. На яго думку, полькі дабрабыт безумоўна толькі паспрые перамозе польскасці «на крэсах». Праўда, дзеля справядлівасці варта сказаць, што Дабрынін не тлумачыў шырокаму колу суразмоўцаў— што за перамогу ён мае на ўвазе, затое ягоная сяброўка-спадарожніца чамусьці ўсё цвердзіла аб далучэнні Беларусі да Польшчы. «Так мусіць быць»,— упэўненым голасам казала яна.

Пасля афіцыйных прамоў размовы ўжо былі больш сяброўскія. Гаварылі аб польскай трагедыі (камуністычнае панаванне, захоп Саветамі «крэсаў»), чамусьці многа аб Беларусі і беларусах — аб неіснаванасці беларусаў як нацыі, аб штучнасці беларускай мовы, аб польскіх межах на ўсходзе, аб тым, што толькі школа і ксяндзы могуць зараз адваяваць «крэсы», аб супрацоўніцтве беларусаў з фашыстамі ды вынішчэнні імі разам з немцамі палякаў і г. д.

Каб у чытача не стварылася ўражанне перабольшвання, варта падкрэсліць, што менавіта такая нервова-хваравітая шавіністычная атмасфера акружала слухачоў курсаў на працягу ўсяго знаходжання ў Польшчы. Некаторыя слухачы пад канец ужо не хавалі сваёй стомленасці.

Слухачы

Кантынгент слухачоў вельмі разнастайны. Век — ад 18 прыкладна да 50 гадоў. Розныя прафесіі. Адукацыя — мала з вышэйшай. Прадстаўніцтва — ад каталіцкіх парафіяў ды таварыстваў «Палонія» з Літвы, Украіны, Беларусі і латвійскай Латгаліі.

Сярод слухачоў з Беларусі былі прадстаўнікі ад Брэста, Гродні, Слоніма, Мінска. Дарэчы, пасланцы Беларусі ва ўсіх групах складаюць значную ў параўнанні з іншымі частку — ад трэці да паловы. Гэта людзі пераважна сярэдняга веку з сярэдняй тэхнічнай адукацыяй і нізкім культурным узроўнем. Па нацыянальнасці — найбольш беларусы, аб чым гаворыць чыста беларуская прозвішчы. Як правіла, маюць нейкую польскую нацыянальную свядомасць, але вельмі невыразную, нейкую мяшанку, альбо, як кажуць,— польскай веры. Каталікі з Мінска — у большасці нацыянальна індыферэнтныя. Каталікі з Гародні (былі дзве кабеты з гродзенскага каталіцкага клуба) вельмі варожа і злосна рэагуюць на праявы чагосьці беларускага — мовы, іншых прыкмет свядомасці. Польскую мову як след не ведаюць, размаўляюць парасейску «з пшпшыкваннем».

Ёсць беларусы і праваслаўнай традыцыі, але ўсе яны атэісты і абсалютна індыферэнтныя нацыянальна (нават не разумеюць часта аб чым ідзе гаворка і што такое нацыянальная свядомасць). Гэтыя часта нават не кемяць ані слова па-польску і толькі робяць выгляд, што разумеюць палякаў. Адна кабета з Мінска пры сварцы так растлумачыла прычыну ненавядвання лекцыяў: «Я не Зоя Космодемьянская терпеть такие муки! Я там ничего не понимаю. Ксёндз смотрит, я уже где улыбнусь, где что, но лучше все же сделать очередь и ходить по очереди...» Людзі гэткага кшталту звычайна маюць адзіны інтарэс у польскіх таварыствах — паехаць у Польшчу і дні праводзіць на рынку. Але перад палякамі яны выдаюць сябе за ахвяр савецкай палітыкі «дэнацыяналізацыі палякаў». Яны, дарэчы, у размовах з сапраўднымі палякамі, ці то не разумеючы гэтага альбо знарок, таксама могуць падтрымаць іх, што няма польскіх школ і гэтак далей. Так, адна кабета ў адказ былому акаўцу-асадніку на яго словы аб неабходнасці барацьбы з камуністамі і ўстанаўленні польскай улады на Беларусі адказала: «Действительно, Горбачев дал нам сейчас слишком много свободы, очень много, и мы не знаем, как сейчас жить, поэтому у нас и стало плохо. Раньше лучше было». Чым абсалютна збянтэжыла паляка.

Варта сказаць, што летась была першая спроба наладзіць падобныя курсы, і таму слухачы падбіраліся польскімі дзеячамі на Беларусі паспешліва. У Польшчы былі вельмі незадаволены набранымі людзьмі, бо лекцыі для іх былі «павінпасцю», і на занятку ў лепшым разе збіралася каля 40 працэнтаў слухачоў. Магчыма, наступны раз падбор будзе пільнейшы.

Дарэчы, большасць беларускіх «палякаў» абсалютна не ведае ані беларускай гісторыі і культуры, ані польскай. З польскай моваю сітуацыя асабліва цяжкая. Яе практычна не ведае ніхто, і нават на курсах ніхто сур'ёзна ёю не займаўся.

Іншая справа — дзеячы накшталт пана Дабрыніна. Гэта разумныя, дасведчаныя людзі. Яны добра ведаюць сваю «паству» і мэтанакіравана яе апрацоўваюць. Ма-

(Працяг на стар. 13).

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ДВА ПАСВЕДЧАННІ НА АДНО ДЗІЦЯ?

Гэтае прыкрае здарэнне, пра якое я хачу распавесці, адбылося пасля нараджэння нашай дачушкі Касі. Каб зарэгістраваць з'яўленне дзіцяці на свет Божы, я рушыла ў аддзел ЗАГС Кастрычніцкага раёна г. Віцебска...

І вось ляжыць у шуфлядцы першы дакумент нашае Касенькі — «Свидетельство о рождении», дзе запісана, што і бацька ў дзяўчынкі «белорус», і маці «белоруска»... Толькі вось выпісаць дзіцяці пасведчанне па-беларуску (на дзяржаўнай мове БССР) загадчыца ЗАГСа Салаўёва катэгарычна адмовілася. Хаця не, не зусім катэгарычна: калі я напішу заяву, ды заплачу 5 рублёў, дык выдадуць мне яшчэ адно пасведчанне, па маім жаданні — на беларускай мове! «Вы мне только правильно напишите, помогите...»,—папрасіла загадчыца.

Можа, калі б я не ведала, што гэткія пасведчанні выдаюцца бясплатна, ды каб былі ў мяне грошы, я моўчкі выклала б іх. Але грошай з сабою не аказалася і, несучы дадому бланк тае заявы, я ўсё думала над фразай: «Будет у вашей девочки два свидетельства». Але навошта два, ды яшчэ пад рознымі нумарамі, выдадзеныя ў розныя дні дакументы? А нааконт пяці рублёў прачытала ў заяве, што я, аказваецца, прашу выдаць мне другое пасведчанне... «вместо утерянного». Ну і ну! Я ж не толькі згубіць—разгледзець яго добра не паспела.

Муж затэлефанаваў у тую ўстанову, каб высветліць, якімі ж інструкцыямі кіравалася загадчыца аддзела ЗАГС. Цікава ж ведаць гэта члену Аршанскае гарадское рады ТБМ імя Ф. Скарыны, дый я сама, як былы член абласной ідэалагічнай камісіі па пытаннях мовы, хацела б гэта ведаць. А ніякіх інструкцый, як высветлілася, і няма! Проста, сказала загадчыца, «мы всегда так делаем» і «для отдельных единиц я ничего менять не собираюсь».

Што прыйшлося б мяняць? Бланк пасведчання — двухмоўны, дый хто, урэшце, можа аспрэчваць маё права мець дзяржаўны дакумент на дзяржаўнай мове БССР?

Сапраўды, каб роднай мове жыць, ёй спачатку трэба выжыць. І зноў жа, хоць і нёмкка лішні раз пра гэта нагадваць: не апошнія ж мы жабракі, але ж грошы не крадзеныя, зароблены — нашто і каму спатрэбіліся нашыя 5 рублёў?

А. СЦЯПАНАВА,
настаўніца.
г. Орша.

ПЕРШЫЯ РАДАСЦІ

Зусім нядаўна Столінскі аўтапарк №12 абвясціў аб пераводзе справаводства з 1991 г. на нацыянальную мову. І гэта не пустаслоўе, да якога мы даўно прызвычаіліся. У мастака прадпрыемства з'явіліся новыя праблемы: ён прыступіў да стварэння беларускіх трафарэтаў. Першыя шыльды ўжо зроблены. Спадзяёмся, што ў хуткім часе ўсе шыльды на аўтобусах будуць толькі на роднай мове.

Неяк больш утульна стала і на тутэйшай аўтастанцыі, хаця, здавалася б, ніякіх змен не адбылося, калі не лічыць, што расклад руху маршрутных аўтобусаў, дзякуючы магічнай руцэ мастака пададзены на беларускай мове. Ужо няма звыклага «Уважаемые товарищи!» на касавых шыбах, а красуецца больш мілагучнае: «Паважаныя сябры! Вас абслугоўвае...»

Ёсць і невялікая гарчынка ў гэтай радасці — сям-там праяўляюцца памылкі. Але сам факт абнадзейвае, прымушае верыць у лепшае. Прыемна ўдвая, што не чарговая інструкцыя, насаджаная зверху, вымусіла арганізацыю зрабіць такі крок. На Століншчыне гэта першая спроба пераходу ад пустаслоўя да практычнай беларусізацыі.

Ю. ДУБІНА.

Куды нам ісці і як?

Ці «працуе» сёння марксізм-ленінізм?

ЭКАНАМІЧНЫЯ адносіны ў нашым грамадстве складаныя і супярэчлівыя. Зразумець іх не проста, але неабходна, бо нельга вызначыць, куды і як ісці далей. Шматлікія публікацыі аб характары нашага грамадства, яго сацыяльна-эканамічнай структуры, жывая практыка даюць падставу зрабіць нейкія абагульненні і вывады пра сацыялізм, збудаваны ў СССР, ахарактарызаваўшы яго як адзяржаўлены сацыялізм.

Становіцца ўсё больш відавочным, што камандна-адміністрацыйная мадэль нашага грамадства не мае нічога агульнага з навуковым сацыялізмам.

У савецкай грамадскай навуцы да нядаўняга часу панавала сістэма поглядаў аб заканамерным характары з'яўлення на гістарычнай арэне новага, болей развітога ў параўнанні з капіталізмам грамадства — сацыялізму. Канцэпцыя пераходу да сацыялізму грунтавалася на наступных тэарэтычных палажэннях: матэрыяльная, сацыяльная і ідэалагічная перадумовы такога пераходу фарміруюцца самім капіталізмам у ходзе яго ўласнага развіцця. Узнікненне сацыялізму ёсць аб'ектыўны вынік вырашэння асноўнай эканамічнай супярэчнасці капіталістычнай фармацыі — паміж грамадскім характарам вытворчасці і прыватнакапіталістычнай формай прысваення яе вынікаў. Станаўленне сацыялізму займае асобны гістарычны пераходны перыяд, бо эканамічныя адносіны, характэрныя для сацыялізму, не могуць узнікнуць у межах капіталізму з прычыны антаганізму прыватнай і грамадскай уласнасці. Лічылася таксама, што працягласць пераходнага перыяду вызначаецца спеласцю сацыялістычных перадумоў у канкрэтнай краіне, уздзеяннем аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў (унутраных і знешніх), якія набываюць асаблівае значэнне менавіта для гэтай краіны. Ва ўсіх краінах пераход да сацыялізму характарызуецца адзінай палітыка-эканамічнай сутнасцю — шматукладнасцю. У межах пераходнага перыяду фарміруецца эканамічны базіс сацыялізму. Адбываецца гэта шляхам абагульнення сродкаў вытворчасці — выключэння іх з прыватнай уласнасці і ператварэння ў аб'ект грамадскай уласнасці. Прыладаю такога абагульнення з'яўляецца дыктатура пралетарыяту. Грамадская ўласнасць становіцца эканамічнай асновай сацыялізму.

Аднак любыя тэорыі правяраюцца практыкай, а практыка сведчыць, што сацыялізм, як эканамічная сістэма, у навуковым сэнсе гэтага паняцця не пабудаваны ні ў нашай краіне, ні ў якіх-небудзь іншых краінах, якія пасля вайны імкнуліся капіраваць наш вопыт.

Гістарычны вопыт паставіў пад сумненне правамернасць палажэння аб рэвалюцыйным пераўтварэнні капіталізму ў сацыялізм пры дапамозе дыктатуры пралетарыяту, выкладзенага К. Марксам у «Крытыцы Гоцкай праграмы», а таксама У. І. Леніным у працах «Дзяржава і рэвалюцыя», «Чарговыя задачы савецкай улады», «Вялікі пачын» і іншых. Справа ў тым, што марксісцка-ленінская мадэль пераходу да сацыялізму выяўляла спецыфіку раннеманапалістычнага капіталізму. На пачатку XX стагоддзя капіталістычная сістэма сапраўды была на мяжы сацыялістычнай рэвалюцыі. Але гэтую мяжу перайшлі толькі «ваколіцы» капіталістычнага свету — найбольш слабыя звенні. Развітая ж група краін утрывала і з 50-х гадоў перайшла ў якасна новы стан «постіндустрыяльнага» грамадства. Вось чаму марксісцка-ленінскую мадэль пераходу да сацыялізму належыць прызнаць па многіх момантах гістарычна абмежаванай.

Па сутнасці, мы абсалютызавалі спецыфіку тых гістарычных абставін і надалі тым самым ленінскай мадэлі пераходу да сацыялізму пазагістарычны характар. У выніку сацыялістычныя змены і ў сучасным капіталізме звязваліся намі з абавязковым нарастаннем рэвалюцыйнай сітуацыі ў выглядзе эканамічных і сацыяльных катаклізмаў. Адсюль зразумела, чаму мы аднабакова бачылі толькі негатыўныя з'явы капіталістычнай эканомікі і не звярталі ўвагі на ўсё пазітыўнае, на вопыт сусветнай цывілізацыі.

Класікі марксізму-ленінізму вызначылі таксама асновавызначальныя крытэрыі, рысы сацыялізму, якія нібыта прыдатныя для ўсіх краін: усеагульнасць працы, знішчэнне ў грамадстве эксплуатацыі, беспрацоўя, сацыяльная абароненасць чалавека. Адзінства асабістай, калектыўнай і грамадскай зацікаўленасці людзей у працоўнай дзейнасці і яе выніках. Сацыяльная справядлівасць, якая рэалізуецца ў размеркаванні матэрыяльных і духоўных даброт па працы. Арганічнае адзінства планамернасці і таварных адносін, гаспадарча-разліковая форма індывідуальнага ўзнаўлення.

Адзначаныя рысы сацыялізму ў сваёй сутнасці зводзяцца да падпарадкавання вытворчасці свабоднаму, усебаковаму развіццю чалавека, калі свабоднае развіццё кожнага становіцца ўмоваю свабоднага развіцця ўсіх. У нашай краіне і ў большасці краін, якія быццам бы ажыццявілі пераход да сацыялізму, узровень развіцця вытворчых сіл быў недастатковым для пераходу да абагульненай вытворчасці. Паколькі, напрыклад, у нашай краіне пераважала дробнатаварная вытворчасць, то абагульненне ў дарэвалюцыйнай эканоміцы насіла фрагментарны характар. Адсутнічаў адзін з важнейшых элементаў вытворчых сіл — высокі культурна-тэхнічны ўзровень працаўнікоў, іх сацыяльна-гаспадарчых навыкаў, што паступова фарміруе капіталізм. Да гэтага належыць дадаць яшчэ і спецыфічныя ўмовы Расійскай імперыі: яе шматнацыянальны склад і розны ўзровень эканамічнага, палітычнага і культурнага развіцця народаў.

Не толькі ў нашай краіне, але і ў адносна болей развітых краінах, дзе дэфармацыі не былі гэтакімі глыбокімі і шырокімі, развіццё сацыялізму набыло такія формы, якія дазваляюць з вядомай умоўнасцю вызначыць гэтую раннюю, параўнальна прымітыўную форму сацыялізму як адзяржаўлены сацыялізм альбо дзяржаўны сацыялізм.

Адзяржаўленне прывяло да дэфармацыі родавых рысаў сацыялізму: замена прыватнай уласнасці грамадскай ператварылася ва ўсталяванне манаполіі дзяржаўнай уласнасці. Калгасная сістэма не стала кааператыўнай, а ператварылася ў дадатак да дзяржаўнай манаполіі; «гуманізацыя» адносін найлепей праявілася ва ўтварэнні дзяржаўнай уласнасці на рабочую сілу. Практыкай найму рабочы быў юрыдычна замацаваны за рабочым месцам, а прыпіскай яго замацавалі да месца жыхарства. Шырока стала выкарыстоўвацца праца зняволеных, мэтаю функцыянавання сістэмы аказалася экстэнсіўнае накапленне дзеля накаплення; усталявалася нізкая зацікаўленасць працаўнікоў у выніках працы, якая стала асабліва згубнай ва ўмовах паскарэння НТП; размеркаванне па працы ператварылася ў размеркаванне па месцазнаходжанні працаўнікоў у дзяржаўнай іерархіі і адначасова праяўляецца праз ураўнілаўку і прывілеі; планамернае развіццё перайшло ў камандна-мабілізацыйнае гаспадаранне, у татальнае рэгуляванне эканамічных працэсаў партыйна-дзяржаўным апаратам, якое забяспечваецца як прымусовым, так і ідэалагічным уздзеяннем.

Доўгатэрміновае накапленне дэфармацый у СССР прывяло да ўтварэння дзяржаўна-бюракратычнага сацыялізму на грунце адміністрацыйна-каманднай сістэмы.

Крызіс дзяржаўнага сацыялізму выяўляецца ў шматлікіх з'явах. Хоць У. І. Ленін і сцвярджаў, што любая манаполія, не толькі эканамічная, але і палітычная тоіць у сабе загніванне з усімі негатыўнымі наступствамі, тым не меней правадыр і яго паплечнікі Л. Троцкі, М. Бухарын, І. Сталін былі натхніцелямі і арганізатарамі палітычнай манаполіі адной адзінай партыі на ўладу, а таксама манапалізацыі эканомікі.

Асабліва небяспечнай з'яўляецца манаполія ў эканоміцы пры пераходзе да рыначных адносін. У імкненні ўсё ахапіць і ўсё рэгуляваць у СССР на працягу 70 гадоў у галоўных галінах народнай гаспадаркі ажыццяўлялася палітыка канцэнтрацыі і вузкай спецыялізацыі. У вытворчасці падшыпнікаў, напрыклад, узровень манапалізацыі адной фірмай выпуску большасці іх відаў складае 95 — 98 працэнтаў. Яшчэ большая манапалізацыя прамысловай вытворчасці на ўзроўні рэгіёнаў. На Беларусі, напрыклад, ёсць толькі адзін завод халадзільнікаў. Высокі ўзровень манапалізацыі з'яўляецца тыповым для машынабудавання, хімічнай прамысловасці і шэрагу іншых галін.

Цяжкасці выхаду з гэтай сітуацыі відавочныя. Неабходна карэнная структурная перабудова, доўгатэрміновая палітыка ўдасканалення ўнутрыгаліновых і міжгаліновых сувязей, жорсткае антыманапольнае заканадаўства.

Адзяржаўленне эканомікі суправаджалася ўзмацненнем ведамаснага характару ўпраўлення, якое мелася абапірацца на эканамічныя рычагі і формы, а стала чыста адміністрацыйным. Любое прадпрыемства незалежна ад галіны не мела аніякай самастойнасці. Зверху вызначаліся ўсе ўмовы і нарматывы фарміравання вытворчых фондаў, фонду аплаты працы, накаплення і г. д. Утварылася нават так званая ўсесаюзная ўласнасць. Суб'ектамі і адзінымі ўладальнікамі і распарадчыкамі якой сталі ўсесаюзныя міністэрствы і ведамствы.

Манапалізм і бюракратызацыя кіравання выключаюць прадпрымальнасць, а ў сучасных умовах абцяжарваюць пераход да рынку, спрыяюць развіццю «ценявой» эканомікі.

«Ценявая» эканоміка ёсць ва ўсіх краінах свету, нават у самых развітых. Але там яе ўдзельная вага нязначная. Што датычыцца СССР, то тут яна дасягнула вялізных памераў — яе гадавы абарот перавысіў сто мільярдаў рублёў.

Звычайна пад «ценявой» эканомікай разумеюць вытворчасць тавараў і аказанне паслуг насельніцтву, якія не адзначаны ў афіцыйнай эканамічнай статыстыцы. Яна шматбаковая і яе памеры растуць тым хутчэй, чым глыбейшымі становяцца супярэчнасці развіцця народнай гаспадаркі. Асабліва спрыяльныя ўмовы для ценявой эканомікі стварае татальны дэфіцыт.

Крызіс дзяржаўнага сацыялізму ставіць пытанне аб шляхах выхаду з яго. Куды нам ісці і як? На гэты конт ёсць шмат прапаноў. Адны заклікаюць вярнуцца да нэпа. Але ў нас сёння не тыя ўмовы, што былі на пачатку 20-х гадоў. Тады была шматукладная эканоміка, існавала простая таварная вытворчасць, захаваліся дробныя і нават сярэднія прыватныя прадпрыемствы. Нічога гэтага зараз няма. Да рынку мы не можам перайсці, бо яго трэба спачатку стварыць.

Другія лічаць неабходным проста перайсці да капіталізму. Але сёння чыстага капіталізму няма. Ідзе эвалюцыйны пераход яго да сацыялізму. Што тычыць развіцця рыначнага сацыялізму, дык ён не апраўдаў сябе, напрыклад, у той жа Югаславіі.

Нарэшце, ёсць і такая прапанова — забяспечыць развіццё грамадства, навукова-тэхнічны, эканамічны і сацыяльны прагрэс у межах сацыялістычнага выбару.

Генеральны накірунак выхаду з узнікшага крызісу — гэта рух ад дзяржаўнага да новай, больш высокай формы сацыялізму.

Прынцыпова важна тое, што яна павінна стварацца на аснове, па-першае, пераадолення ўзнікшых дэфармацый (пераход ад адміністрацыйна-камандных метадаў гаспадарання да эканамічных, пераадоленне манапалізму, ураўнілаўкі ў размеркаванні, узмацненне матэрыяльнай зацікаўленасці і г. д.), і, па-другое, пошуку і развіцця новых эканамічных форм, якія забяспечваюць больш поўную рэалізацыю прынцыпаў сацыялізму, прымяненне выпрацаваных сусветным вопытам форм эканамічнага і сацыяльнага прагрэсу.

Важным фактарам абнаўлення эканомікі краіны з'яўляецца інтэграцыя СССР і БССР у сусветную гаспадарку. Гэта шырокае развіццё сумесных прадпрыемстваў, вытворчая інтэграцыя; інтэнсіфікацыя гандлёва-эканамічных адносін на канкурэнтнай аснове; прыцягненне да выкарыстання іншаземных крэдытаў і г. д. Да таго ж, удасканаленне базісных адносін немагчыма без перабудовы палітычнай сістэмы, дэмакратызацыі кіравання, рэальнага народаўладдзя.

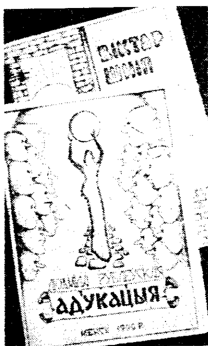
У. КУЛАЖАНКА,
доктар эканамічных навук.

г. Мінск.

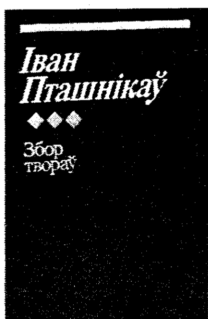
Фота А. КЛЕШЧУКА.

КНІГАПІС

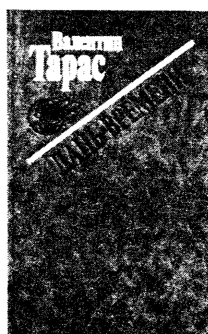
Л. РУБЛЕЎСКАЯ. Адукацыя.
В. ШНІП. Горад Утопія. Мінск, незалежная друкарня К. Пяткоўскага. 1990.

Два зборнікі маладых паэтаў, жонкі і мужа... Трывожны роздум аб жыцці-быцці, імкненне бліжэй прыглядзецца да жыхара сучаснага горада, які часта адчувае сябе няўтульна сярод камяніц; вяртанне да вытокаў, як да ачышчальнай духоўнай крыніцы...

І. ПТАШНІКАЎ. Збор твораў. Том 2. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

У другі том увайшлі вядомыя творы пісьменніка—аповесці «Тартак» і «Найдорф»,—праўдзівае, бескампраміснае слова пісьменніка аб вайне, а таксама апавяданне «Сцяпан Жыхар са Сцешыц», якое прываблівае псіхалагічна глыбокім раскрыццём характару галоўнага героя.

В. ТАРАС. Даніна часу. На рускай мове Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

Выбраныя аповесці і апавяданні вядомага пісьменніка пра падзеі мінулай вайны, актыўным удзельнікам якой пісьменнік быў, і пра наш складаны час, асэнсаваны па-мастацку праўдзіва і псіхалагічна заглыблена.

Слова пра творчасць В. Тараса сказаў М. Тычына ў артыкуле «Лечыць душы праўды гарнавасць...»

А. МАРЦІНОВІЧ. Травінка і камень. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

Праблемы, якія гучаць у аповесці Аркадзя Марціновіча, што далі назву кнізе, па-ранейшаму актуальныя. Аўтар праўдзіва расказвае пра жыццё сучаснага студэнцтва, паказвае людзей, якія выхоўваюць юнакоў і дзяўчат. У аповесці «Першае каханне», тых хто мужнеў у гады вайны. У «Сцюжы» і «На зыходзе лета»—жыццё нашых сучаснікаў. Пераклад на рускую мову Э. Карпачова. Г. Пацыенкі, У. Жыжэнкі, Л. Салаўя.

Пасляслоўе «З убачанага і перажытага» М. Мушынскага.

РУХ ДЗЕЛЯ БУДУЧЫНІ

Юры Трачук займаецца беларускай літаратурай і перыёдыкай у Інстытуце славяназнаўства Польскай Акадэміі навук. З'яўляецца аўтарам працы пра заходнебеларускую перыёдыку (звыш 400 назваў перыядычных выданняў 1918—1939 гг.), закончанай яшчэ ў 1988 г., але, нягледзячы на станоўчыя рэцэнзіі, дагэтуль неапублікаванай. Змяшчаем яго рэцэнзію на «Гісторыю беларускай літаратуры» (другое выданне) Алега Лойкі, якая, лічым, стане пачаткам нашага супрацоўніцтва.

Бесперапынна павышаецца навукова-тэарэтычны ўзровень гісторыка-літаратурных і крытычных прац у беларускім літаратуразнаўстве. І хоць цікавасць вучоных да беларускай літаратуры праявілася ўжо ў першай палове XIX ст. (даследаванні В. Сопікава, С. Ліндэ, Р. Друцкага-Падбярэскага, Л. Кавеліна), усё ж сістэматычнае, мэтанакіраванае вывучэнне беларускай літаратуры пачалося толькі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Шмат для распрацоўкі гісторыка-літаратурнай праблематыкі зрабілі Яўхім Карскі і Максім Багдановіч. У 1920 г. адначасна з'явілася «Гісторыя беларускай літаратуры» Максіма Гарэцкага і «Нарысы беларускай літаратуры» пад рэдакцыяй Мікалая Янчука (з Падляшша) на рускай мове. Грунтоўнасцю ў асвятленні шляхоў развіцця беларускай літаратуры адзначаліся такія калектыўныя працы, як «Гісторыя беларускай савецкай літаратуры» (т. I-II, 1965-66) і «Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (т. I-II, 1968-69) у пасляваенны перыяд. У канцы сямідзесятых гадоў задачу самастойнай распрацоўкі беларускага гісторыка-літаратурнага працэсу ўзяў на сябе выдатны вучоны Алег Лойка. У 1977-80 гг. як плён шматгадовай даследчыцкай працы з'явілася яго «Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд» у дзвюх частках.

Трэба сказаць, што аўтар выбраў найбольш «бяспечны» прадмет вывучэння: літаратурны працэс XIX — пачатку XX ст., у асноўным—адраджэнцкі перыяд, але заадно — і адзін з найбольш цікавых. Звяртае ўвагу і перыядызацыя, прынятая Алегам Лойкам. У першай частцы сваёй «Гісторыі беларускай літаратуры» даследчык вылучыў два асноўныя перыяды яе развіцця ў XIX ст.— дарэформенны і пасля паўстання 1863 г. У рамках дарэформеннага перыяду адметнымі падаліся яму два першыя дзесяцігоддзі, 30—40-я і 50-я гады, а ў сувязі з гэтым літаратура гэтых дзесяцігоддзяў разглядаецца ў асобных раздзелах. У пасляраэформенны час, на думку аўтара, больш выразныя этапы мела развіццё грамадска - палітычнай думкі, звязанае з уплывам ідэалогіі народнікаў, народавольцаў, пралетарыяту, чымсьці беларускай літаратуры. І толькі на апошняе дзесяцігоддзе XIX ст., на так званы багушэвічаўскі этап, як стрыжнявы, прыпадае ажыўленне літаратурнага руху.

Вучоны вылучае таксама тры асноўныя аб'ектыўныя прычыны ўзнікнення і асаблівасцяў развіцця новай беларускай літаратуры: дзве «ўнутраныя», звязаныя з грамадска-палітычнымі працэсамі развіцця Беларусі, і адну «знешнюю», гісторыка-падзейнага характару. Першым з асноўных «унутраных» штуршкоў, што прыводзіў да зараджэння і развіцця новай беларускай літаратуры, быў антыфеадальны рух прыгоннага сялянства да рэформы 1861 г., пасля яе — нарастанне

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

Міхась БІЧ,
доктар гістарычных навук

ХАЙ НАРОДЗІЦЦА ІСЦІНА...

Аб артыкуле У. Казберука «Маякі і міражы»

Цалкам пагаджаюся з асноўным тэзісам У. Казберука: народу не патрэбны фальшывыя маякі і міражы ні сучасныя, ні гістарычныя. Да дабра яны не давядуць. Лічу, як і У. Казбярук, аб'ектыўна неабходным узнаўленне сапраўдных абліччаў дзеячаў нашай нацыянальнай гісторыі — без ідэалізацыі і прыхарошвання іх, без замоўчвання ўсяго таго, што, на першы погляд, можа кінуць на іх нейкі цень, аслабіць іх уздзеянне на нашчадкаў. Але рабіць гэта трэба з захаваннем навуковых падыходаў да ацэнкі гістарычнай асобы, г. зн. з улікам праблем і рэалій таго часу, у які яна дзейнічала, і таго ўкладу, які яна ўнесла ў гісторыю свайго народа.

Нельга не адзначыць і тое, што сфарміраваная Сталіным загадна-адміністрацыйная сістэма паставіла стварэнне лжывых маякоў і міражоў і ў жыцці, і ў літаратуры, і ў мастацтве на масавы паток. Не дзіўна, што ён захапіў і савецкую гістарыяграфію — беларускую, магчыма, больш, чым якую іншую. Так што работы па высвятленні «хто ёсць хто» ў беларускай гісторыі наперадзе нямала.

Артыкул У. Казберука пачынаецца ацэнкай выдадзенай у 1891 г. «Дудкі беларускай» Мацея Бурачка (Францішка Багушэвіча) як «маніфеста нацыянальнага адраджэння». Чым жа пацвярджаецца гэтая надзвычай важная і адказная ацэнка? «Тут (у «Дудцы беларускай». — М. Б.),—заяўляе У. Казбярук, —упершыню было сказана, хто такія беларусы, чаго яны павінны дамагацца, каб заняць належнае месца ў сям'і «пабратымцаў» нашых — братніх славянскіх народаў. Францішак Багушэвіч прадвызначыў тыя кардынальныя праблемы, якія ў вельмі блізкай перспектыве павінна была вырашыць гісторыя... Гэта былі праблемы захавання мовы...» З артыкула чытач, аднак, не даведаецца, што **упершыню** сказаў пра беларусаў Багушэвіч, якое месца, па Багушэвічу, належала беларусам сярод славянскіх народаў, чаму кардынальнай праблемай заняцця «належнага» месца з'яўлялася праблема **захавання** мовы ў той час, калі асноўная маса беларускага народа **захоўвала** яшчэ сваю мову. Як бачым, прыведзеныя аргументы У. Казберука лагічна і гістарычна супярэчлівыя, недакладныя, няясныя і не могуць пацвердзіць тэзіс, што «Дудка беларуская» з'яўляецца «маніфестам нацыянальнага адраджэння».

Па незразумелых прычынах аўтар абышоў вядомыя выданні, якія ўбачылі свет значна раней, чым «Дудка беларуская», і якія сапраўды можна ацэньваць як маніфест нацыянальнага адраджэння. Маю на ўвазе падпольныя публікацыі беларускіх народнікаў пачатку 80-х гадоў XIXст.: адозву «Да беларускай моладзі», «Пісьмы пра Беларусь. Пісьмо першае» за подпісам «Даніла Баравін», «Пасланне да земляноў беларусаў» ад «Шчырага беларуса», нарэшце—два нумары гектаграфаванага часопіса «Гоман» (гл.: Публицистика белорусских народников. Мн.. 1983). У гэтых публікацыях упершыню не толькі абвяшчалася існаванне асобнага беларускага этнасу, але і давалася тэарэтычнае абгрунтаванне гэтага тэзіса. Невядомыя аўтары адзначылі спецыфічныя кліматычныя, прыродна-геаграфічныя, гістарычныя і этнаграфічныя ўмовы, якія адрознівалі Беларусь ад Вялікаросіі, Польшчы і Украіны, у тым ліку і своеасаблівую мову. Яны канстатавалі, што беларускі народ адчувае сваю арганічную еднасць і адрознівае свае інтарэсы ад інтарэсаў «польскіх і вялікарасійскіх». Яны пратэставалі супраць русіфікацыі і паланізацыі беларусаў, выкрывалі рэакцыйнасць поглядаў на беларускі народ «як на нейкі матэрыял для ўсемагчымых эксперыментаў, а не як на жывую народнасць, здольную самастойна распараджацца сабою».

Зыходзячы з гэтага, беларускія народнікі ў пачатку 80-х гадоў упершыню сфармулявалі палітычную праграму нацыянальна-вызваленчага руху: «наш народ, як і ўсякі іншы, мае падставы, а, значыць, і законныя правы на выбранне з сябе самастойнага і раўнапраўнага члена агульнай федэратыўнай славянскай сям'і». Лозунгі беларускіх народнікаў пачатку 80-х гадоў аб неабходнасці барацьбы ў саюзе з расійскім вызваленчым рухам за звяржэнне царскага самадзяржаўя і ўтварэнне самастойнай беларускай дзяржавы ў складзе расійскай федэрацыі ў пачатку XX ст. узняла Беларуская сацыялістычная грамада.

Так што не будзем перабольшваць ролю і значэнне «Дудкі беларускай» нават у час святкавання 100-годдзя з часу яе выдання. Аддадзім Багушэвічу належнае: **ён першы з беларускіх пісьменнікаў** абвясціў сваёй «Дудкай» аб існаванні беларускага этнасу, заклікаў беларусаў шанаваць і любіць сваю родную мову, папярэдзіў народ аб тым, што, страціўшы мову, ён як этнас загіне. «Дудка» Багушэвіча абудзіла нацыянальную свядомасць многіх беларусаў. Удзячнымі ёй за гэта засталіся, у прыватнасці, Цётка і Купала. Тым не менш, характарызаваць яе як маніфест нацыянальнага адраджэння належных падстаў няма.

Неаб'ектыўна вызначаны ў артыкуле У. Казберука роля і месца ў нацыянальным адраджэнні Яна Чачота і В. Дуніна-Марцінкевіча. Мастацкая творчасць і грамадская дзейнасць першага з іх неабгрунтавана падаецца як «этапная з'ява на шляху да нацыянальнага самапазнання і самаўсведамлення беларускага народа». У якасці доказу прыведзены па сутнасці адзін аргумент: Чачот «свядома і мэтанакіравана збіраў скарбы беларускага фальклору, дапаўняў іх уласнымі песнямі». І чамусьці пры гэтым не адзначаны прынцыпова важны момант — той меанавіта, што сабраныя скарбы беларускага фальклору Чачот выдаваў **у перакладзе на польскую мову.** Дыпламатычна абыдзена і не менш важнае пытанне, на якой мове ў асноўным пісаў Чачот «уласныя песні». Ніводнага слова не сказаў У. Казбярук пра галоўнае (у аспекце тэматычнай накіраванасці артыкула): ці лічыў сябе беларусам Ян Чачот? Ці прызнаваў існаванне асобнай беларускай народнасці? І, відаць, невыпадкова, бо станоўчага адказу на гэтыя пытанні фактаў няма.

Затое ў адносінах да В. Дуніна-Марцінкевіча У. Казбярук палічыў патрэбным падкрэсліць, што «пры ўсім сваім дэмакратызме ён быў вельмі і вельмі далёкі ад усведамлення **неабвержанай(?)** нацыянальнай самабытнасці і адметнасці беларусаў дый рэальных патрэб беларускага прыгоннага сялянства». Сказана так, быццам беларуская нацыянальная ідэя (усведамленне нацыянальнай самабытнасці і адметнасці беларусаў) у 40 — 50-я гады XIX ст. была ўжо сфармулявана і стала ледзь не агульнапрынятай («неабвержнай») і толькі Дунін-Марцінкевіч — першы паэт, пісьменнік, які свядома прысвяціў усё сваё жыццё беларускай творчасці на беларускай мове,—быў вельмі і вельмі далёкі ад яе ўсведамлення. Гэта абсалютна не адпавядае гістарычнай рэчаіснасці. Паўтарыў У. Казбярук і даўні-даўні папрок у адрас Дуніна-Марцінкевіча (не разумеў «рэальных патрэб беларускага прыгоннага сялянства»). Але хто на Беларусі і ў Літве ў той час разумеў і выказваў гэтыя патрэбы? З кантэксту артыкула можна зрабіць выснову — Ян Чачот. Але патрэбных доказаў у артыкуле няма.

У. Казбярук далёка не першы цытуе выказванне В. Дуніна-Марцінкевіча, у якім ён называе беларусаў «братнім племенем» і, значыць, не далучае сябе да гэтага «племені», лічыць сябе палякам. Гэта, на жаль,—факт. Але аб'ектыўны і ўважлівы даследчык павінен быў

рэвалюцыйных настрояў у працоўным сялянстве ва ўмовах паўперызацыі і абеззямельвання. Другім «унутраным» фактарам узнікнення і паступовага развіцця новай беларускай літаратуры ў XIX ст. быў рост народнай самасвядомасці ў дарэформенны час і нацыянальнай пасля 1863 г. Адной з першасных гістарычных прычын яе ўзнікнення (як «вонкавы» фактар) аказалася ўз'яднанне ў адзінай дзяржаве з рускімі, украінцамі, літоўцамі, латышамі і іншымі народамі былой царскай Расіі. Уз'яднанне садзейнічала росту сацыяльна-палітычнай свядомасці ў народзе, яго кансалідацыі, а ў сувязі з гэтым — і абуджэнню ідэі адзінства.

Цікава, што ў зараджэнні новай беларускай літаратуры найбольш значную ролю адыграла мясцовая, так званая краёвая інтэлігенцыя, з асяроддзя якой выйшлі такія вядомыя дзеячы беларускай літаратуры, як Ян Баршчэўскі, Ян Чачот, Аляксандр Рыпінскі, Вікенці Равінскі, Адэля з Устроні, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Арцём Вярыга-Дарэўскі, Кастусь Каліноўскі, Францішак Багушэвіч, Янка Лучына, Адам Гурыновіч і шмат іншых. Некаторыя з гэтых пісьменнікаў ставаліся пачынальнікамі новай беларускай літаратуры часта несвядома, кіруючыся пачаткова навукова-этнаграфічнымі інтарэсамі або асветніцкімі ідэямі. Усё гэта ўрэшце прывяло да магутнага адраджэння беларускай літаратуры на пачатку XX ст.

У параўнанні з першым выданнем 1977 г. першая частка новага выдання «Гісторыі беларускай літаратуры» («Вышэйшая школа», 1989) Алега Лойкі шмат у чым дапрацавана і дапоўнена. Напрыклад, у раздзеле чацвёртым «Літаратура 50-х—пачатку 60-х гг.» знаходзім падраздзел пра Уладзіслава Сыракомлю, чаго раней не было. У «Літаратуры парэформеннага саракагоддзя» ў раздзеле пра нашага славутага земляка з Мастаўлян Кастуся Каліноўскага знаходзіцца падраздзел «К. Каліноўскі — паэт», якога таксама не было ў папярэднім выданні. Зменены і дапрацаваны трэці раздзел перыяду парэформеннага саракагоддзя, які раней называўся: «У коле розных ідэйна-мастацкіх тэндэнцый», цяпер жа — «Літаратура 90-х гг. (да 1904 г.)». Удакладнены даты смерці шматлікіх пісьменнікаў, але ў некаторых выпадках усё ж не ўдалося аўтару расшыфраваць даты нараджэння і смерці. Асобныя раздзелы прафесар Лойка прысвяціў такім пісьменнікам, як Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Францішак Багушэвіч, Янка Лучына, Адам Гурыновіч, а таксама ўспомненаму ўжо Кастусю Каліноўскаму.

У цэлым, як піша аўтар, «Беларуская літаратура XIX ст.—гэта рух: унутраны, пакручасты, з драматычнымі і трагічнымі перыпетыямі, працяглымі рэпрэсіўнымі затрымкамі, абрывамі, перападамі, але наперад і толькі. Рух дзеля будучага. Фарміраванне пляцовак пад гэтае будучае». Але ўжо тады,— паводле вучонага,— новая беларуская літаратура прадстаўляла агульначалавечы інтарэс і была з'явай агульнасусветнага значэння.

Шкада, што даследчык усяго адным словам успамінае пра творчасць Лявона Вітана-Дубейкаўскага (1869—1940). Рукапісны зборнік яго вершаў 1893 г. «Мае думы і мыслі» наогул недаследаваны.

Істотна дапрацавана і дапоўнена другая частка «Гісторыі беларускай літаратуры» Алега Лойкі. Акрамя асобных раздзелаў, прысвечаных вядомым пісьменнікам, у новым выданні з'явіліся новыя — пра Змітрака Бядулю і Алеся Гаруна (1887—1920), яшчэ нядаўна зусім забытага. Не можа не цешыць і той факт, што ў дзевятым раздзеле «На шляхах да творчай арыгінальнасці» аўтар упершыню шырэй прадставіў творчыя індывідуальнасці, пра якія раней усяго толькі ўспаміналася: са старэйшых адраджэнцаў Андрэя Зязюлю (1878—1921), з пісьменнікаў «закліку канца 900-х, пачатку 10-х гг.» Антона Навіну (Антона Луцкевіча—1884—1942) і Власта (Вацлава Ластоўскага — 1883—1938), а з «маладзейшых сілаў» — Казіміра Сваяка (1890—1926) і Зоську Верас (народжаную ў 1892 г.). Даследчык удакладніў таксама імя псеўданіма нашага выдатнага творцы з Гарадка Сцяпана Пятэльскага (літаратурны псеўданім — Мікалай Арол).

На жаль, у кнізе й дагэтуль прамоўчваецца пра пісьменніка вельмі складанага і трагічнага лёсу — Францішка Аляхновіча, хоць першая ягоная п'еса «На Антокалі» выйшла ў тым жа 1918 г., што і «Матчын дар» Алеся Гаруна. Ніхто з даследчыкаў не парупіўся таксама канчаткова высветліць акалічнасці смерці гэтага вядомага ў міжваенны час драматурга і паэта, хоць пэўныя спробы гэтага былі зроблены ў нью-йоркскім «Беларусе». Думаю, што надышла пара, каб канчаткова і аб'ектыўна высветліць і ягоны творчы лёс.

Пачатак XX ст., як слушна заўважае на заканчэнне аўтар,—гэта час фарміравання класічных асноў беларускай літаратуры. У той час узніклі не толькі ўзоры беларускай сацыяльна-бытавой, сацыяльна-псіхалагічнай ці алегарычнай прозы, якія паставілі перад беларускай літаратурай задачу стварэння ў ёй буйных форм — перш за ўсё рамана, але і значна пашырыўся абсяг нацыянальнай паэзіі, што праявілася ў разнавіднасці лірычных жанраў: ад паэтычна-рамантычнай і публіцыстычнай да пейзажнай, філасофскай, любоўнай і інтымнай лірыкі. У цэлым — прадстаўнікі беларускай літаратуры сапраўды здзяйснялі «вялікі грамадзянскі подзвіг», які меў вырашальнае значэнне для беларускай культуры.

Юры ТРАЧУК.

г. Варшава.

бы звярнуць увагу і належным чынам ацаніць і другі прынцыпова важны момант у гэтай шчырай споведзі В. Дуніна-Марцінкевіча — той менавіта, што ён называе беларусаў «БРАТНІМ ПЛЕМЕНЕМ», якое мае свае звычаі, паданні і «УЛАСНУЮ ГАВОРКУ». Як бачым, Дунін-Марцінкевіч насуперак уяўленням, што панавалі ў польскай грамадскай думцы ў XIX і ў пачатку XX ст., не далучае беларусаў да «польскага племені», а ў тэрмінах свайго часу ВЫЗНАЧАЕ ІСНАВАННЕ САМАСТОЙНАГА БЕЛАРУСКАГА ЭТНАСУ. Гэта сапраўды этапны момант у генезісе беларускай нацыянальнай ідэі, як і тое, вядома, што Дунін-Марцінкевіч, «прасякнуты ладам думак» беларускага племені, прысвяціў яму ў яго роднай мове ўсю сваю мастацкую творчасць.

У. Казбярук негістарычна і некрытычна падыходзіць да тых матэрыялаў і дакументаў, якія цытуе ў сваім артыкуле. Маю на ўвазе тут літаральна «заезджаныя» ў нашым літаратуразнаўстве выказванні Ф. Багушэвіча і Я. Купалы аб творчасці Дуніна-Марцінкевіча, а таксама яго менш вядомую заяву, адрасаваную Галоўнаму цэнзурнаму камітэту (гэта ж характэрна і для аналізу «Мужыцкай праўды», пра што — ніжэй). Аўтар не ўлічвае таго, што Ф. Багушэвіч, у параўнанні з В. Дуніным-Марцінкевічам, быў прадстаўніком другога, а Я. Купала— трэцяга пакалення дзеячаў нацыянальнага руху, і гэта не магло не адбіцца на ўспрыманні імі твораў свайго папярэдніка.

Што датычыць заявы Дуніна-Марцінкевіча ў Галоўны цэнзурны камітэт, то У. Казбярук, цытуючы яе, павінен быў, як даследчык, звярнуць увагу чытача перш за ўсё на тое, каму яна адрасавана. Менавіта гэтым тлумачыцца вернападданніцкі стыль заявы, і іншым ён не мог быць у тых умовах. Не гэты дакумент, а вытрымка з асабістага ліста Дуніна-Марцінкевіча да сябра, якая цытуецца перад ім, паказвае сапраўдны «лад думак» пісьменніка.

Ніякіх новых дакументаў пра Дуніна-Марцінкевіча аўтар у сваім артыкуле не прывёў. Усё, што ім працытавана, даўно і шырока выкарыстоўваецца даследчыкамі. Таму лічу абсалютна няслушным папрок У. Казберука ў адрас сучасных даследчыкаў, якія «быццам баяцца запляміць аўтарытэт аднаго з найбуйнейшых і найбольш заслужаных пачынальнікаў новай беларускай літаратуры».

РАЗВАЖАННІ наконт Я. Чачота, В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча — усяго толькі невялікі ўступ да галоўнай мэты артыкула — спробы «дэідэалізаваць» постаць К. Каліноўскага, якога, па словах У. Казберука, «нашы гісторыкі, пісьменнікі і публіцысты даўно ўжо абвясцілі чыста і выключна беларускім нацыянальным героем», «рыцарам без страху і заганы». Калі дадзеная ацэнка адносіцца да ўсёй гістарыяграфіі паўстання 1863 г. і ролі ў ім К. Каліноўскага, то яна неаб'ектыўная, не адпавядае сапраўднасці. Але ў асобных працах (І. Лушчыцкі, А. Смірноў, А. Майхровіч, В. Шалькевіч і інш.) тэндэнцыя да ідэалізацыі К. Каліноўскага праявілася дастаткова выразна (замоўчванне таго, што не ўкладвалася ў аўтарскую схему ці не «паддавалася» тлумачэнню, прыпісванне таго, чаго ў яго спадчыне няма).

На жаль, У. Казбярук, узнімаючы такую складаную праблему, нават у самых агульных рысах не акрэсліў асноўныя накірункі ў багатай гістарыяграфіі паўстання 1863 г. і дзейнасці К. Каліноўскага. А гэта ён, як навуковец, павінен быў зрабіць. Тым больш, што ўсе закранутыя ў артыкуле пытанні ў той ці іншай ступені разглядаліся раней, пачынаючы з 20-х гадоў.

У. Казбярук не заяўляе адкрыта, але падводзіць чытача да высновы, што Каліноўскі не лічыў сябе беларусам, не прызнаваў існавання беларускай нацыі, а выступаў ад імя польскага грамадства і ў яго інтарэсах, быў, значыць, палякам. Адпаведныя ацэнкі, толькі больш завостраныя і бескампрамісныя, у 20-я гады даў К. Каліноўскаму С. Агурскі. Ён адкрыта называў К. Каліноўскага «міфічным героем» і характарызаваў яго як польскага патрыёта, мэтай якога з'яўлялася аднаўленне Польшчы ў межах 1772 г. Сваю ацэнку ён падмацаваў спасылкамі на «Мужыцкую праўду» (што робіць і У. Казбярук), а найбольш — на «Пісьмо Яські-гаспадара з-пад Вільні да мужыкоў зямлі Польскай» (яно ў артыкуле У. Казберука чамусьці нават не ўпамінаецца). У названым «Пісьме», адрасаваным беларусам, заяўлялася: «Дзецюкі!.. Мы, што жывемо на зямлі Польскай, што ямо хлеб Польскі, — мы палякі з вякоў вечных...» Спасылаючыся на гэта, С. Агурскі называў К. Каліноўскага польскім шавіністам. І гэтая ацэнка была б справядлівай, калі б аўтарам цытаванага «Пісьма» сапраўды быў Каліноўскі. Але гісторыкі (А. Смірноў) даўно ўжо даказалі, што выданне «Пісьма Яські-гаспадара з-пад Вільні да мужыкоў зямлі Польскай» было здзейснена не ў Вільні, не ў Гродні, а ў Варшаве польскімі шавіністамі з мэтай выкарыстаць у сваіх інтарэсах папулярны псеўданім К. Каліноўскага.

М. Міско, маскоўскі гісторык, беларус па паходжанні, у 1966 г. апублікаваў вялікі артыкул, у якім спрабаваў даказаць, што К. Каліноўскі і яго літоўскі паплечнік, рэвалюцыянер-дэмакрат А. Мацкевіч (Мацкявічус) разглядалі Літву і Беларусь як частку Польшчы і цалкам прымалі праграму польскага паўстанцкага ўрада, якая прадугледжвала ўключэнне Беларусі, Літвы і правабярэжнай Украіны ў склад польскай дзяржавы. Без ценю сумнення М. Міско, як і С. Агурскі, сцвярджаў, што прасякнутае польскім нацыяналізмам «Пісьмо Яські-гаспадара з-пад Вільні да мужыкоў зямлі Польскай» цалкам адпавядала ўсяму таму, што было напісана ці адрэдагавана Каліноўскім, — «Мужыцкай праўдзе», яго загадам і г. д.

ЯК БАЧЫМ, зусім не новыя пытанні ставіць і не па-новаму вырашае іх У. Казбярук у сваім артыкуле. І метад аргументацыі ў яго не новы. Тыя дакументальныя сведчанні, якія «не стыкуюцца» з яго высновамі, ён проста ігнаруе. Маю на ўвазе кнігу паплечніка М. Мураўёва— афіцыйнага гістарыёграфа паўстання генерала В. Ратча з аднаго боку, і ўспаміны шэрагу кіраўнікоў паўстання, віленскіх і варшаўскіх дзеячаў з ліку і «белых» і «чырвоных», якія асабіста добра ведалі К. Каліноўскага, — з другога. В. Ратч, з дазволу дыктатара краю Мураўёва, меў магчымасць карыстацца літаральна ўсімі дакументамі следства, мог наведваць у камерах зняволеных паўстанцаў і гутарыць з імі. Многае з таго, чым

«К. Каліноўскі і В. Урублеўскі на аглядзе паўстанцаў». Рэпрадукцыя карціны П. Сергіевіча.

карыстаўся В. Ратч, да нас не дайшло. І вось гэты аўтар сведчыць, што Каліноўскі «быў чысцейшым прадуктам усіх федэрацыйных фантазій («бредней») «Колокола», што ён «настойліва праводзіў ідэю аб самастойнасці Літвы», што яго партыя «вырашыла канчаткова пазбавіцца ад варшаўскай апекі». «Каліноўскі,— сцвярджае В. Ратч, — прымаў на сябе дыктатуру... Варшаўскі ўрад павінен быў... атрымаць паведамленне, што Літва і Беларусь — самастойная дзяржава». І Ратч зусім не беспадстаўна звязвае такую пазіцыю К. Каліноўскага з пазіцыяй выдаўцоў «Колокола». На перагаворах з прадстаўнікамі Варшаўскага ЦНК у Лондане ў верасні 1862 г. А. І. Герцэн, М. А. Бакунін і М. П. Агароў прама заяўлялі: «Калі ў Расіі на вашым сцягу не ўбачаць: надзел зямлі і волю правінцыям, то наша спачуванне вам не прынясе ніякай карысці». Яшчэ больш выразна гаварылася пра гэта ў іх пісьме «Русским офицерам в Польше»: «Зямля сялянам, самастойнасць абласцям — на гэтай падставе і толькі на ёй можа ўстанавіцца дзейсны саюз ваш з польскімі братамі... Скажам разам з палякамі, быць Літве, Беларусі і Украіне з кім яны быць хочуць ці ні з кім, толькі б волю іх уведаць — не падробленую, а сапраўдную».

На жаль, польскія шляхецкія рэвалюцыянеры не прыслухаліся да парад рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў. Каліноўскі ж і па аграрным, і па нацыянальным пытанні падзяляў іх погляды. Гэта пацвярджаў і сакратар Варшаўскага нацыянальнага ўрада Ю. Яноўскі. «Ён (Каліноўскі. — М. Б.),—пісаў гэты дзеяч,— не хацеў мець ніякіх адносін да шляхты, а абапіраўся толькі на народ. Адносіны Літвы да Польшчы ён разумеў толькі як федэрацыйныя з поўнай незалежнасцю Літвы і Беларусі. Ён зусім не прызнаваў улады Варшаўскага Цэнтральнага камітэта і не хацеў адтуль прымаць ніякіх загадаў і прапаноў». Я. Гейштар, лідэр літоўска-беларускіх «белых», ідэйны праціўнік К. Каліноўскага і яго пераемнік на пасадзе старшыні Віленскага паўстанцкага цэнтра, успамінаў пра яго: «Гэта быў чалавек, душою і сэрцам адданы простаму люду і бацькаўшчыне, прасякнуты крайнімі тэорыямі, прыты літоўскі сепаратыст... Пры першым знаёмстве са мною ён даводзіў, што ўдзел шляхты і памешчыкаў у паўстанні не толькі не патрэбны, але і шкодны».

У выніку можам канстатаваць здзіўляючае адзінства ў характарыстыках К. Каліноўскага, што зыходзяць ад розных людзей, якія — і гэта трэба падкрасліць—не мелі ні ценю зацікаўленасці ў нейкай фальсіфікацыі, у дадзеным выпадку—у ператварэнні польскага патрыёта-нацыяналіста (паводле С. Агурскага, М. Міско і У. Казберука) у літоўска-беларускага «сепаратыста».

І НАРЭШЦЕ — аб асвятленні ў «Мужыцкай праўдзе» пытання аб уніяцкай веры. Тут таксама нельга пагадзіцца з падыходам У. Казберука, паколькі ён скажае пазіцыю К. Каліноўскага, не ўлічвае абставінаў часу і агітацыйныя задачы выдання, імкненне Каліноўскага выкарыстаць усе сродкі і магчымасці для мабілізацыі беларускага сялянства на ўзброенае паўстанне супраць царызму. Зыходзячы з № 6 «Мужыцкай праўды», аўтар зрабіў наступную выснову: «Аказваецца, што адзінай верай, якую Каліноўскі дазваляе беларускаму мужыку вызнаваць, з'яўляецца уніяцкая». Выснова — неадэкватная тэксту крыніцы. Пафас гутаркі Каліноўскага ў дадзеным выпадку — не ў навязванні беларускім сялянам уніі як «адзіна правільнай веры», не ў аб'яўленні «схізмай» праваслаўя, а ў асуджэнні здрадніцтва «веры дзядоў і прадзедаў», якой для мільёнаў беларускіх сялян у другой палове XVII і ў XVIII ст. стала уніяцкая вера. Гэтага не заўважыў У. Казбярук і менавіта з гэтай прычыны яго палеміку з Каліноўскім па канфесійным пытанні нельга прызнаць карэктнай. І зусім недарэчы прыцягвае аўтар у артыкул сённяшнія падзеі ў Заходняй Украіне, звязаныя з барацьбой уніятаў за свае цэрквы, гвалтоўна адабраныя ў іх у 1946 г. і перададзеныя па ініцыятыве Сталіна ў ведамства патрыярха Рускай праваслаўнай царквы. Гэта зусім асобная, вельмі складаная праблема і нельга яе вырашаць так — з наскоку, як зрабіў У. Казбярук.

Увогуле асноўныя палажэнні артыкула «Маякі і міражы» не вытрымліваюць крытыкі. Аднак будзем спадзявацца, што яго публікацыя пасадзейнічае разгортванню навуковых дыскусій па вузлавых праблемах нацыянальнай гісторыі і культуры, а тым самым і нараджэнню ісціны. Час гэтага патрабуе. Час гэтаму спрыяе.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Станіслаў ВАЛОДЗЬКА

АДНААСОБНІК

Аднаасобнік бацька мой
Асобай быў.
Заўжды руплівы.
Не расхаладжваўся й зімой,
Дар нездарма меў асаблівы.

Ён аднаверац, адналюб,
З прыродай цалкам аднадушны,
Душою добра чуў зямлю
І быў душы сваёй паслушны.

Хоць пад сабою часам ног
Не чуў, а часта чуў — гудзелі,
Затое сонцу ў вочы мог
Зірнуць без сораму.

Глядзелі
З павагай зоркі на яго,
Калі парой вяртаўся ўночы,
Нібыта вочы даўніх год,
Як быццам будучыні вочы.

Аднаасобнік бацька мой
Зямлі меў колісь чвэрць валокі.
Як арандатар сёння той,
Жыў не без клопатаў нялёгкіх.

Аднак меў шчасце адчуваць
Гаспадаром сябе сапраўдным,
Удачы слодыч прадчуваць —
Работу вёў ён спорна, спраўна.

Зямля, як пух, была — ўрабляў,
Ды не адным зямным жыў хлебам,—
Так пухам будзь яму, зямля,
Душы ягонай дай, Бог, неба!

Чый дух і ў непагадзь не гас,
Што ад дзядоў яму дастаўся:
Цягнулі-гналі у калгас —
Аднаасобнікам застаўся!

Калектывісты рэй вялі:
Каб ён прыйшоў да іх «адзінства»,—
Пятнаццаць сотак адвялі
З гародам разам і з дзядзінцам!

Ды ўсё ж было аж млосна ім —
Што мы калгасніцам-удовам
Сваёй сяўбой, канём сваім
Садзілі бульбу напалову;

Што бацька ўсцешаны вясной,
Час даганяючы таропкі,
З канём на пару тыдняў зноў
У Вілейку ехаў на заробкі;

Што водар мёду ў нас пры ўсім
Чуваць быў — пчолкі памагалі,
Якія быццам мала сіл,
Цярпення, ўмення вымагалі!..

І нам падаткі паднялі,
Каб мы паклалі ўсё, што мелі
І разлічыцца не маглі,
А самі як і ў посце елі!

Трывожна гляну праз гады
І, маладзетны сам, здзіўлюся:
Як у нішчымніцу тады
У бацькоў чацвёртым я з'явіўся!!

Хоць боль сціскаў — ды адпускаў:
Дзіцяці ручкі, слоўцы — лекі,
І бацька рук не апускаў,
Бо на руках быў я маленькі!

Любіў ён, помню, паўтараць:
— Бог бацька наш, яго мы дзеці,
Сабе не будзем патураць —
І Бог не дасць свінням нас з'есці!

Не дасць жа Бог і змахляваць,
Што смагі мы ўжылі не мала:
У такіх хмызах пасенаваць —
Дзе, пэўна, й смерць касу ламала!

Не кветку радасці не раз
І я знаходзіў кветку жалю,
Калі на подсціл мы ў запас
У лесе папаратнік жалі!

Было: мы ў хату — і да нас
Агент Сакевіч з мінай пышнай:
— Плаці нядоімку, інакш
Твайго каня ў калгас запішам!

Вялікдзень меўся быць, калі
Агент і мажны ўчастковы,
У нас, акт саставіўшы, ўзялі —
І, дзедам зробленыя, колы!

Век не забыць таго мне дня,
Як і Праблемы — брыгадзіра,
У якога нашага каня —
Прывезці дроў — прасіць хадзіў я!..

Што бацька збіты — бы ў палон,—
Чакалі: ім здавацца пойдзе,
А ён — прыродзе на паклон —
Збіраць крываўнік, лекаподзій!..

Хоць нарыхтоўшчыкі маглі
І прыхітрыць, ды ўсё ж падмога
Была нам, хоць тады й былі
Расцэнкі меншыя намнога.

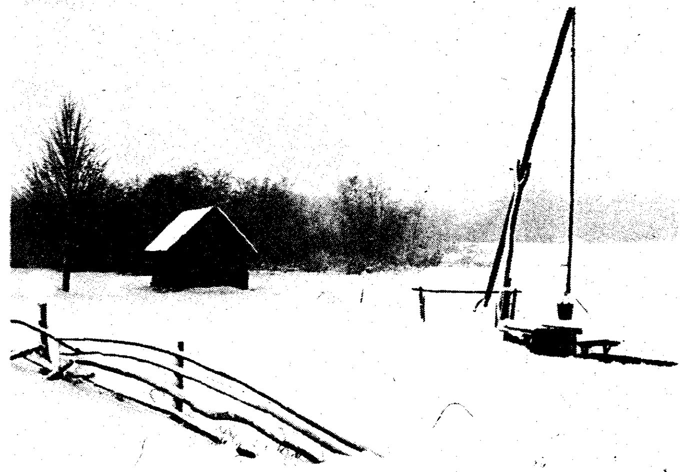
— Аднаасобнік Віктар быў —
Дагэтуль помняць — слову верным...
— А як ён коніка любіў!..
— Свой крыж нёс цяжкі неймаверна!..

— Чаго ты ўпарцішся яшчэ!..—
Радня ўшчувала — шкадавала.
Ён ведаў сам: было б лягчэй —
Скарыцца ж — гордасць не давала!

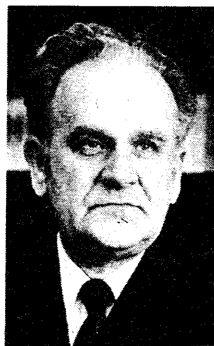
І перамены ўсё чакаў,
Што розум прыйдзе зноў да ўлады,
Што дасць яму у добры час
Сваю зямлю вярнуць да ладу!..

...Журбою бацькавай — мая
Душа напоўніцца часамі:
На паэтычнай ніве я —
Аднаасобнікам таксама!..

г. Даўгаўпілс.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

З НОВАЙ КНІГІ

Янка Брыль

ДВА ШТОРМЫ

Пачнем цытатай, якая магла б пайсці тут і эпіграфам: « Ці хацелі б вы, васпані, мецъ мужам чалавека, знаёмага з марскімі бурамі?» Пытанне глухаватага Жавакіна з Гогалевай «Жаніцьбы».

У падарожжы вакол Еўропы, у кастрычніку пяцьдзесят шостага года, калі за месяц, ад Ленінграда да Адэсы, прайшлося сем мораў і добры кавалак Атлантычнага акіяна, з бурамі мне... ну, не ведаю, як тут сказаць: пашанцавала ці не? На самым свойскім ды мелкім, Балтыйскім, пагайдала суткі і — ўсё. Кастрычнік пачынаўся золка, холадна, і мы з сябрам яшчэ ў Ленінградзе прастудзіліся. Баючыся зусім недарэчы загрыпаваць, звярнуліся ў карабельны буфет, з меркаваннеў прафілактычных узялі па чарцы, і начная гайданка ў каюце была ў нас камбінаваная. Штарміла яшчэ і днём, чатыры балы. Бывальцы, а то больш таварышы з тых, што, рыхтуючыся да вялікага, экзатычнага, нарэшце дазволенага падарожжа, сёе-тое пачыталі з геаграфіі, гаварылі: «Гэта што! Вось Біскай нам пакажа!..» Не памятаю ўжо добра праз трыццаць два гады, ці я таксама чытаў пра тую затоку перад самым падарожжам, ці памятаў пра яе і так, але цяпер, правяраючы памяць і маючы час, для рабочай «раскачкі» заглянуў ажно ў чатыры энцыклапедыі. Наша і руская аднолькава лаканічна паведамляюць: «Частыя штормы», украінская і польская — кожная на слова больш: «Часто бувають шторми» і і «Obszar częstych sztormów». А мы прайшлі той абшар пад чыстым небам, то ў сонцы, то пад зоркамі. І трэба дзякаваць за гэта, як і за тое, што ў Галандыі, дзе ў сярэднім прыходзіцца адзін сонечны дзень на тыдзень, нам ён якраз такі і прыйшоўся. Хоць пра біскайскі шторм яно і добра было б здалёк успомніць, пахваліцца знаёмствам з марскімі бурамі: «Ці не хацелі б вы, васпані...» Ну, ці якому васпану, а то і ў кампаніі.

Цяпер згадаю два штормы, марскі і азёрны, на Чорным і на Нарачы.

Нарачанскі быў пазней, у пяцьдзесят сёмым, але пачну з яго.

У дзень, калі мне споўнілася сорак, а да таго яшчэ і ў сумнаватым настроі, пацягнула пахмурным ды вельмі раннім ранкам на рыбалку.

Часцей за ўсё на возера я хадзіў з начальнікам вузкакалейнай станцыі, бацькам вялікай і дробненькай сям'і, гаспадаром цяжкаватай, шматвопытнай лодкі, заядлым рыбаком і выпівохай. А ў тую раніцу, для мяне як быццам юбілейную, хоць я пра гэта і маўчаў, мы выйшлі ў іншым складзе, на пазычанай маторцы. Паважаны акадэмік даверыў яе свайму маладому сваяку, студэнту. А трэцім быў таксама дачнік, мой сусед па хатах.

Бела-блакітная лодачка... Так і ўспамінаецца адзін з нарачанскіх расказаў таго акадэміка, Міхася Лынькова,— як да ляснога берагу затокі, куды ён аднойчы заплыў, надышлі ажно тры ласі. Напіліся на мелкім, а тады моўчкі вырашылі ні больш, ні менш, а пераплысці затоку, добрых шэсць кіламетраў, да іншага краю зубчатага бору. І ён, наш вясёлы, прыязны Лынь, у небывалым шчасці сузірання, нейкі час воддаль праводзіў іх на малых абаротах матора.

Нам пахмурная цішыня паслужыла нядоўга. Як быццам толькі для таго, каб даць зайсці далёка ад берагу. Спакваля, неўпрыцям Нарач раскалыхалася ў сапраўдны нямераны шторм. І мы, нарэшце, апамяталіся — трэба вяртацца!..

На рулі сядзеў ціхі студэнт, калека з падцягнутай правай нагой. Яму было ўжо не да спробы рабіць поўны разварот. Лодачка то ўздымалася носам на яшчэ і яшчэ, і бясконца яшчэ адну пагрозліва крутую хвалю, і тады матор захлёбываўся, то ападала носам з чарговай і яшчэ чарговай хвалі ў адну з таксама бясконцых ямаў, і тады маторчык тыркаў над вадою напуста. Мы стаялі, адчайна гайдаліся на адным месцы. Я сядзеў на вёслах, і ўся мая ўвага была на тым, каб лодку трымаць супраць хвалі, крый Бог не павярнуцца бокам да яе. Сусед сядзеў на пярэдняй лаўцы, тварам да мяне. Ужо зматаў, нарэшце, абедзве дарожкі, сваю і маю, ашчарэпіў абедзве мокрую дошку лаўкі паміж каленьмі і толькі праз пырскі, прыжмурыўшыся, глядзеў на нас са студэнтам — як мы то ўздымаліся, то ападалі.

Пасля вялікага страху вельмі важна бывае раней за ўсіх, хто ў гэтым страху быў, сказаць: «Гляджу я на яго, а ён збя-леў!..» Што азначае — спалохаўся больш за мяне.

Больш за некага ці менш, не ведаю, але мне было страшна. Настрой быў самы сур'ёзны, перадапошні. А зацятасць — трымацца!— дапамагала, не даючы залішне ўяўляць і глыбіню пад лодачкай,— можа, якраз і ўсе тыя, найбольшыя для Нарачы, трыццаць шэсць метраў,— і лёгкую, негустую азёрную ваду, што нядоўга ўтрымае цябе, сякога-такога плыўца ды ў вопратцы, не ўяўляць і безнадзейна далёкі, нябачны бераг, дзе цяпер так звычайна пачынаюць дзень тыя, якім ты і любы бацька, і сябар-муж, на якога няхай сабе можна і пазлаваць... І быў яшчэ, пакуль што быў вялізны свет, а ў гэтым свеце — і свет маёй пачатай-непачатай працы, у якой і сэнс жыцця, і галоўнае шчасце...

Словам — хто там найбольш збялеў?

А ўсё закончылася празаічна. Нас пагайдала, пастрашыла да позняга поўдня, што можна было акрэсліць, ужо на беразе, толькі па гадзінніку. А выгнала на далёкі ад нашага бераг, дзе ўжо спалохаліся не мы, а нас...

У «Тамані» Пячорын шкадуе, што праз сваю цікаўнасць парушыў спакой жыцця **сумленных кантрабандыстаў**. І таму, што гэтыя два словы аўтарам апавядання падкрэслены, яны мне даўно і жыва помняцца, маюць нейкі незразумелы сімпатычны сэнс. Калі нас за мноства гадзін небяспечнай гайданкі выгнала да нізкага, парослага кустамі берагу, мы там спудзілі — таксама падкрэслю — **сумленных самагоншчыкаў**. На самоце ды ў непагадзь, значыцца, у патрэбнай бяспецы, яны, кажучы па-мясцоваму, на польскі лад, гналі сваю «кшакуўку» — у кшаках, кустах. І ім, тром непаголеным мужчынам, ужо тады, калі і ўцякаць не надта зручна ды выгадна, падумалася, што мы начальства нейкае, што вось і ўліплі!..

Мы ім сказалі, хто мы, што з намі, і людзі з палёгкай прапанавалі пагрэцца. Хваравекі студэнт наогул не піў, я з-за «блакады сэрца» быў пяты месяц на поўным цвярозым рэжыме, і чарку прыняў адзін мой сусед. Студэнт і я шчасліва пажавалі сала з хлебам, толькі цяпер успомніўшы, што яшчэ не снедалі.

У возера мы, вядома, больш не палезлі. Каля берагу, бродам брылі са сваёй бела-блакітнай — некалькі вельмі ж доўгіх кіламетраў. Тонкі ланцуг быў у маёй руцэ, адзін я быў бурлаком. І гэта не хвальба цяпер, а неабходнасць і трохі злосць — тады. Студэнт кульгаў-накульгваў побач, то па пяску, то па траве, мокрых увесь гэты дзень, а дзе нявыкрутка, дык і па бродзе боўтаўся, і не яго было прасіць дапамагчы ці выручыць. Хоць ён быў і памкнуўся разы са два. А мой шаноўны сусед, у горадзе — з адказных, ця-

пер быў тройчы шчаслівы: ад выхаду з небяспекі, ад нечаканай чаркі і... чорт яго ведае, ад чаго яшчэ. Ішоў сабе па беразе і час ад часу нават усміхаўся. Адразу пасля «кшакуўкі» ён нават зноў хацеў на ваду: няхай сабе возера і не надта ашляхла, але ж наколькі бліжэй! З ім не згадзіліся, ну дык няхай валакуць. Хоць тут і не множны лік, а адзіночны.

Праўда, пазней, калі і хмель, і дурнота трохі прайшлі, пабурлачыў са мною і ён.

Бо ўжо і дзень канчаўся. Яшчэ ўсё хмарна пануры, з нястомным шумам вялікай вады, які вёў нас да самага прычала не ў добры час пазычанай лодкі...

Пра шторм чарнаморскі пачну з мілага вобраза ўкраіначкі, які мне помніцца блізу сорак гадоў.

Люсі было чатырнаццаць, з мамай і іншымі пісьменніцкімі жонкамі яна адпачывала ў кактэбельскім доме творчасці. Чарнявы, спрытны падлетак, яна ўсё больш сціпла маўчала, добра плавала, ахвотна загарала і з некаторымі «титочками» хадзіла ў горы. А праяўлялася, як для мяне, найлепш у песнях. Спявала не адна, з жанчынамі, але голас яе выдзяляўся. Ад яе галасістай ужо амаль зусім па-дзявочы і яшчэ па-дзіцячы прастадушнай шчырасці я палюбіў, ці не ўпершыню пачуўшы тады, чароўную «Повій, вітре, на Вкраїну» і нібы зусім інакш успрыняў новую песню на словы Ісакоўскага: «Мне хорошо, колосья раздвигая, сюда придти вечернею порой...»

Люсінага бацьку, Леаніда Смілянскага, я ніколі яшчэ не бачыў і не чытаў, да яго добрай прозы і да нашай прыязнасці было далекавата. Люсіна маці, спакойна-строгая Ніна Сцяпанаўна, толькі праз пяць гадоў, зноў жа на Чорным моры, але ўжо ў Адэсе, у апошні момант вынесе з бурнай вады нашу сямігадовую дачку і стане нам як родная. А тады, у сорак дзевятым, з гэтай сям'і для мяне была адна Люся.

Як сёння бачу яе ў баркасе, шасцівёсельным, шэрым і цяжкім, глыбокім, перад сабою бачу таксама як і я на вёслах...

Схіліла з гарачага поўдня, калі мы з паэтам Нагнібідой, узяўшы з сабою трое дзяцей, выйшлі на тым баркасе на ціхае мора. Думалася прайсці бухту, над якою справа высіўся суровы Карадаг, і парыбачыць там, куды амаль кожнай дасонечнай раніцы тупалі берагам. І цяпер пацягаем трохі леных бычкоў або хоць каляровых модніц-зелянух, на пацеху малым, а потым зноў пакалышамся на свой пляж. Малыя напрасіліся з намі, а мамы іхнія не мелі нічога супраць, бо і пагода такая слаўная, і дзецям цікава, і нянькі — весела сказана было — надзейныя.

А Чорнае мора, як у розных іншых выпадках гаварыў адзін з маіх старэйшых сяброў, можа рабіць нечаканасці. Толькі мы выйшлі недзе так на сярэдзіну бухты — яно неўпрыцям ды не на жартачкі раскалыхалася...

Нагнібіда, ваенны марак-чарнаморац, сядзеў на рулі. Мы з Люсяй на вёслах. Хоць я і залічыў яе вышэй у нашу дзіцячую тройку. Двое малых, далёка-будучы доктар матэматычных навук, квелаваты сынок адной з найвесялейшых украінак, і яшчэ далей будучая іспаністка, наша дачка, аднаму восем, другой няпоўных чатыры, яны, як у вялізным, глыбозным гняздзе, стаіліся на дне баркаса, захутаныя адной вярблюджай коўдрай, нібы не выпадкова, а па мудрым прадбачанні ўзятай намі ў падарожжа. Над хвалямі ўзмацніўся вецер, малым было больш холадна зверху, чым страшна, хоць і гайдала здорава. А Люсі, як мне здавалася, было і не страшна, і не холадна. У чырвоным купальніку на густа загарэлай, амаль дарослай спраўнай фігуры, яна размерана, нібы з надзейным вопытам і зусім спакойна працавала перада мною, на сваёй нялёгкай пары дарослых вёслаў... На Нарачы мне было сорак, а там, на моры, яшчэ толькі трыццаць два. Аднак жа з намі дзеці былі, і я баяўся не толькі за сваю, за далікатнага хлопчыка — я па-бацькоўску глядзеў і на Люсю. Хоць у адчуванні такім быў не толькі страх за яе, але і любаванне, як амаль дарослай. Во малайчына, жаўранак наш!..

Пагайдала нас да позняга адвячорка. На беразе сабраўся натоўп, пераважна жанчыны. Над пляжам з крутога абрыву цікавалі ў свае бінокль пагранічнікі. Ніхто не спяшаўся на дапамогу. Яна і не патрэбная была,— мы набліжаліся памалу, але ўпэўнена. Як ні ўздымала, як ні кідала ўніз, сурова і бясконца. А потым, зноў жа неўпрыцям, яшчэ адна чарнаморская нечаканасць — хваля пачала аціхаць. І мы, на вачах у нешматлікіх тварцоў, перапалоханых курортніц і зоркіх ахоўнікаў дзяржаўнай мяжы, дачапалі да шчаслівага берагу. Страхам і стомай вычарпаныя не да звання. І мужчыны, і Люся.

Праз дзевятнаццаць гадоў, у Кіеве, з сябравай кватэры я пазваніў ёй і, будучы на лёгкім, цалкам прыстойным падпітку, ледзь не расплакаўся.

За час, што мы не бачыліся, наадбывалася так многа страшнага і цяжкага ў яе жыцці. У пакутах памерлі бацькі, праз год адно за адным. Сама аўдавела, застаўшыся з малечай...

У памяці маёй найсвяжэйшай была смерць Леаніда Іванавіча. Добра памучыўшы таленавітага, сумленнага пісьменніка дзесяцігоддзямі недарэчных прычэпак у некралогу, падпісаным ажно чатырма высокімі ўстановамі, яму афіцыйна адмералі нейкую долю даўна належнага прызнання. Нават і чалавечыя словы знайшліся, якія я памятаю і так, і пагляджу цяпер у даўнім блакноце, выпісаныя з «Литературной газеты»: «Всех друзей и знакомых очаровывало его высокое внутреннее благородство»...

З вобразам яго цярплівай і разумнай спадарожніцы,— я зноў убачыў гэта, гаворачы па тэлефоне, — у мяне даўно спалучалася павялічанае фота нашай колішняй першакласніцы ў новенькай форме, з вялікімі белымі бантамі ў косках, з надпісам на адвароце: «Мілай Ніне Сцяпанаўне ад выратаванай ёю Наташы»...

Люсінага мужа я не ведаў, ні разу не бачыў, смерць яго ўспрымаў як яе гора, таксама нядаўняе. І тое, што яе — ужо кандыдата навук, удаву, Валерыю Леанідаўну я назваў, як хацелася, як **тады**, проста Люсяй — у гэтым было да слёз... Я зноў убачыў той шторм і спрытнага, спакойнага падлетка на цяжкіх вёслах, пачуў яе звонкі, асобны ў дарослых песнях галасок, які гучыць мне так даўно... Не, гэта не ад сяброўскай чаркі, хоць і яна крыху далажылася,— ад хвалявання я, ужо грунтоўна бывалы ды вопытны, ледзь не сарваўся.

Ды вось і зноў... Гады бягуць, хоць ты навязвай іх, як гаворыць адзін з маіх вясковых землякоў. Зноў прайшло іх ажно дваццаць, ужо ад той тэлефоннай размовы.

Неяк днямі, перабіраючы пісьмы ў асобнай, «украінскай» папцы, сярод пісьменніцкіх наткнуўся на два пісьмы ад Люсі. У адным з іх, проста віншаванні з надыходзячым шэсцьдзесят сёмым годам, напісаным ужо не каторым-небудзь з бацькоў, як заўсёды раней, а ўпершыню ёю, асірацелай Люсяй, пад подпісам «ад сям'і Смілянскіх» ёсць прыпіска: «А Ви не забули «Дзе ты, чарнавокая?..» і підлітка, якого Ви вчили її співати в Коктебелі?» А я, прызнацца, і забыўся тым часам пра песню і нашу, беларускую, і вельмі прыемна ўспомніў тую вучобу... А ў другім пісьме, зноў жа пад Новы год, ужо шэсцьдзесят дзевяты, яна пісала пра ўражанне ад пасланай ёй кнігі маіх лірычных запісаў. Ужо не проста колішні, а такі даўні падлетак, яна глыбока кранула мяне сяброўскім, сталым прызнаннем: «Ви і зараз той самий, яким я Вас давно знаю і люблю». І нібы апраўданне: «В листі кажеш сміливише те, що побоішся сказати у вічі».

У старасці маёй, у сталасці яе — як гэта добра: прызнацца ў чыстых, высокіх пачуццях, што жывуць у душы не толькі як любы ўспамін — як дарагі, найдаражэйшы падарунак.

Над пісьмамі я зноў, ужо не ўпершыню, успомніў другі мой шторм, адчуў, перадумаў усё ад пачатку і вось, нарэшце, запісаў.

1988.

«АДНЫМ ВОКАМ»

Як сааўтара кнігі «Я з вогненнай вёскі...», які на працягу чатырох гадоў слухаў споведзь людзей, што прайшлі праз пакуты і смерць ад куль або ў агні і цудам ацалелі, мяне часамі раздражнялі такія, як найшчырэй гуманныя заўвагі:

«Так рабілі ворагі, фашысты. А што рабілі свае са сваімі?»

На ўвазе меліся трыццатыя гады. Дый пазнейшыя таксама. І гаварыў гэта адзін з маіх даўніх знаёмых, стары талстовец, непахісны на сваім.

Другі максіміяліст, настаўнік на пенсіі, чалавек таксама прыстойны, з разборам начытаны, пагляддзеўшы кінафільм Э. Клімава і А. Адамовіча «Ідзі і глядзі», пісаў мне:

«Да назвы трэба дадаць яшчэ два словы, каб так было: «Ідзі і глядзі **адным вокам»**. Тады будзе правільна.

Раздражняла і гэта — зноў жа паварот да зверстваў не толькі гітлераўскіх. Як быццам яно не падзяляецца, як быццам і аўтары фільма, як і мы раней, аўтары кнігі, што папярэджвала той фільм, маглі сказаць **адразу пра ўсё...**

Днямі ў «Літаратуры і мастацтве» з'явілася публікацыя З. Пазняка і Я. Шмыгалёва «Курапаты — дарога смерці»,— пра небывалыя раскопкі на ўскраіне Мінска. Там знойдзены астанкі людзей, пастраляных у даваенныя гады сталінскага тэрору. Чарапы — з кулявымі дзіркамі ў патыліцы. Жахлівае сведчанне пра той час. Аўтарам публікацыі сведчылі і людзі, якія жылі **тады** паблізу і неяк бачылі ды чулі, большасць будучы дзецьмі. Расказвалі, што адбывалася за высокім, доўгім парканам, якім на ўзлессі, далекаватым ад горада, быў абгароджаны ўчастак роднай зямлі — для расправы над роднымі людзьмі...

І гэтая публікацыя, з жывымі сведчаннямі сучаснікаў, са здымкамі, на якіх педантычна аднолькавыя дзірачкі ў патыліцах знойдзеных чарапоў,— хоць і перад ёю на працягу гадоў чулася так нямала,— яшчэ раз штурханула маю памяць двума ўспамінамі, ужо і даўнімі. З тых летніх дзён на пачатку сямідзесятых гадоў, калі мы, аўтары кнігі «Я з вогненнай вёскі...» слухалі з жудасным холадам у душы расказы пра зверствы фашыстаў...

Слухалі, запісвалі на магнітафонную стужку, а потым вымушаны былі ў некаторых расказах штосьці з пачутага і апускаць.

Дык вось — пра тое **штосьці**.

З палескай вёскі Хвойня, на прадвесні сорак другога года, маладзіца, цяжарная першым дзіцем, параненая, апаленая ў агні сваёй хаты, кіламетрамі марозна-снежнага бездарожжа несла на сабе цяжка зняважанага гранатай мужа. Потым трохі падвозіла яго на партызанскіх санях, а тады, перавязанага партызанскім лекарам, цягнула полем ды лесам на саначках. Усё ўцякаючы, хаваючыся ад карнікаў, балючая, галодная, засмяглая, у страху за сябе, за мужа, за тое патаемнае жыццё, што несла пад сэрцам немаведама куды...

Калі яна пра ўсё гэта расказвала нам, гаспадыня хаты, куды мы зайшлі з магнітафонам, палажыла на прыпол суседцы-расказчыцы чысты рушнік на слёзы.

І найгорш яна, Вольга Мініч, расплакалася тады, калі дайшла ў сваёй споведзі да адной сустрэчы з групаю партызанаў. Яна ўжо была адна, таму што зусім нечакана сутыкнулася з немцамі і, дарэшты ахопленая жахам, не справілася ўцячы са сваімі санкамі з чыгуначнага насыпу ў лес,— страціла мужа, а сама, параненая яшчэ раз, наўздагон, яшчэ раз сустрэла сваіх, яшчэ раз ратунак. І тут...

Тут яна зарыдала ў чысценькі, па канцах вышываны рушнік, а потым, выцершы твар, такая нестарая, быстрая ў свае пяцьдзесят гадоў, выбухнула бездапаможным праклёнам. Назвала прозвішча камандзіра той партызанскай групы — Чырлін. Яно не толькі помніцца ёй, тое прозвішча,— яна яго бачыла пад партрэтам у раённым музеі народнай славы. А, ён жа, той камандзір, хацеў яе тады дабіць. Не стрэлам, каб не пачулі ворагі, а закалоць кінжалам — як шпіёнку!.. Ні раны яе, ні пакуты, ні плач — нішто не значна было для ягонага падазрэння. Ледзь яго іншыя партызаны адгаварылі...

У нашай кнізе ад гэтага месца ў яе расказе засталіся два сказы:

«Усё як было расказала. А камандзір мне не верыць...»

Шматкроп'е — нібы з надзеяй, што і па кропках чытач здагадаецца.

У знятым з магнітафоннай стужкі тэксце для будучай кнігі, які мы пакінулі сабе, жанчына гаварыла так:

— Я яго, гэта, чэснае слова, каб разыскала... Нехарашо гэта... Я яго адблагадарыла б!.. Я яго разысківала... Дзета дырэктарам вінзавода работае... Ну, я ўжо ішла ў гэты лес, ішла, ішла і найшла ўсіх тых, Чырліна атрад той. Усё як было расказала. А патом ужо і стрэл быў там, дзе я санкі аставіла, дзе жэншчыны ля агню сядзелі. А потым я ўжо хачу ісці назад, а ён на мяне кінуўся з гэтым са штыхом, і кажа: «Закалоць нада яе! Яна,— кажа,— узнала, дзе мы,пойдзе даложыць!..» Я проста душу вымаю, гавару — я хачу вярнуцца труп забраць. А як ён сказаў закалоць, дык гэтыя дзеці: «Ой, ой, ой!..» — баяцца, бо дзеці. Дык ён даў каманду хлопцам двум: «Пасадзіце яе і адвязіце ў Заціш'е. Дык я думаю: «Ну, тут дзеці баяцца, каб не ўбілі, дык яны мяне пасадзяць, адвязуць у лес і заб'юць...» Ды ўжо села і думаю: «А госпадзі, хутчэй бы гэта ўжо!» Ды не ўгадала. Прывезлі яны мяне ў Заціш'е, скінулі на сяле. Я зайшла ў некалькі хат...

Такое праз рэдактуру, цэнзуру ў той час, у палавіне сямідзесятых, прайсці не магло.

Праз год пасля сустрэчы ў Хвойні, ужо на Віцебшчыне, былі другія падобныя слёзы. Толькі цішэйшыя з запалоханай асцярогай, з вачэй жанчыны нямоглa старэнькай, былой вясковай настаўніцы. Зрэшты, і асцярожнасці ў яе не было. Ці гэта мы выклікалі давер, ці ёй ужо ўсё роўна, асцерагацца ці не, і яна расказала.

Не памятаю ўжо нават раёна, не толькі вёскі, дзе гэта ў той адвячорак было, не памятаю і прозвішча старое, — у памяці толькі той ціхі плач, той расказ, як іхнюю вёску, іхніх людзей расстрэльвалі ды палілі — **свае...**

Нейкі атрад загадаў ім напярэдадні выбрацца ў лес, бо ноччу або на досвітку прыйдуць карнікі і ўсіх паб'юць. Людзі не паслухаліся: «Ну куды ж гэта зімой выбірацца, куды ісці з малымі ды старымі, хворымі з родных хат? Што ўжо Бог дасць...» Немцы тады не прыйшлі. Назаўтра прыйшлі свае, тыя самыя. Восемдзесят чалавек было забіта, вёска спалена...

Жанчыне гэтай, таксама цудам, як некаторым у іншых вогненных вёсках ад ворага, тут ад сваіх удалося ўратавацца. Прыжылася потым у другой вёсцы, дзе мы яе і запісвалі. Яна і прозвішча камандзіра над тымі, што іх каралі, назвала, і мы яго, тое прозвішча, потым прачыталі пад партрэтам у абласны музеі.

А запіс расказу сцерлі з магнітафоннай стужкі ў той самы вечар, калі пачулі яго, пагаварыўшы ў гасцініцы.

Цяпер так часта чуецца, чытаецца пра страх, якім грунтоўна і надоўга, а то і назаўсёды заражаны сучаснікі Сталіна, усе, хто жыў у той час, хто і потым застаўся ў тым страху, нібы і невылечным. Тыран сканаў, быў двойчы развенчаны, як здавалася, назаўсёды, а праз адзінаццаць гадоў пасля начнога, санітарнага вынасу з маўзалея старанна, на вякі закансерваванага трупа ў маршальскім аблачэнні, пасля разбурэння процьмы ягоных, танных і даражэйшых помнікаў дома і ў «пабратаных» краінах, — страх застаўся, нібы паднавіўшыся...

І ў нас, трох партызанаў, і, здаецца, не з надта палахлівых літаратараў, — таксама. І ці страх гэта, толькі звычайны, жывёльны страх за самога сябе, ці гэта і «мудра - тактычная» асцярожнасць, заклапочанасць поспехам, лёсам справы, якую ты робіш і хочаш зрабіць? Кнігу сваю мы хацелі зрабіць, мы ўжо былі апантаныя ёю, ужо сабралі палавіну патрэбнага матэрыялу, працавалі ў чацвёртай з шасці абласцей рэспублікі, і не былі абыякавымі да лёсу будучай кнігі, якую лічылі патрэбнай.

Куды было з тым незвычайным запісам падзецца? Не толькі не надрукуеш яго, але і здымаць са стужкі, перапісваць з пазычанага ў радыёкамітэце рэпарцёрскага магнітафона на вялікія бабіны, для захавання, дыктаваць машыністцы для публікацыі — усё на людзях, усё небяспечна...

У прадмове да адной са сваіх кніг, выдадзенай у рускім перакладзе для дзяцей, умудроны лагернымі пакутамі Астап Вішня з затоенай усмешкай расказвае, як ён у маленстве, на самым пачатку стагоддзя, служыў у нейкай барыні казачком. Калі яго там крыўдзілі, ён зашываўся ў які-небудзь куток, плакаў і помсліва шаптаў:

— Вось пачакайце, прыйдзе Вялікая Кастрычніцкая Сацыялістычная Рэвалюцыя — я вам тады пакажу!

Гэта мне ўспомнілася, лёгка ўявіўшы голас сучасніка, вядома ж, звонка ды горача маладога:

— Вам захаваць той запіс трэба было, а не апраўдвацца цяпер!..

Што ж, можна па модзе і пакаяцца. У тым, што пра сённяшні час дэмакратыі ды галоснасці мы тады не падумалі, жывучы ў часе іншым.

(Працяг на стар. 10—11).

ПРАЦЯГ РАЗМОВЫ

КАМУСЬЦІ ГЭТА ЗАМІНАЛА...

Праблемы мастацкага выхавання і асветніцтва абмяркоўваліся летась у шэрагу публікацый аддзела музыкі. Гаворку, распачатую чытачкай І. Пракапенкай («Збеднена ўсё наша грамадства...», нумар за 27.04.90г.), працягвалі на старонках «ЛіМа» А. Селачнік («Што ж здарылася з музычнай культурай?», 3.08.90 г.), У. Лябецкі («Чаго мы вартыя — без культуры?», 17.08.90г.), І. Мільто («Ці ёсць выйсце з лабірынта?», 23.11.90г.), Э. Пасынкава («А хто «пацягне воз»?», 7.12.90г.). Падтрымала размову і кандыдат педагагічных навук Г. Астахава, даслаўшы нам грунтоўны рукапіс, у якім падзялілася ўласнымі назіраннямі, высновамі, вопытам. Гэты артыкул мы падаём, са згоды аўтара, у скарочаным варыянце.

СЯРОД ТЫХ ПЫТАННЯЎ, якія ў крытычныя моманты ставіла перад сабою наша грамадства, штосьці не помніцца, каб прысутнічала такое: «за што?» Тым не менш менавіта яно суправаджае наша жыццё ўжо доўгія дзесяцігоддзі.

За што гінуў працоўны люд? За што выкошвалі інтэлігенцыю? За што пазбаўлялі нас нашай гісторыі, культуры? За што гінулі помнікі — велічныя саборы старажытнасці і маленькія царкаўкі сельскіх прыходаў? «За што?» — задаваў сабе пытанне і асобны чалавек, які ўкладваў сваю душу ў справу, аднак быў пазбаўлены магчымасці на практыцы дасягнуць плёну.

Але вось, здаецца, прыйшоў час для ажыццяўлення спраў. Людзі так засумавалі па творчай, ствaральнай працы, што не жадаюць верыць у магчымую падманлівасць сітуацыі. Тым, хто супрацьстаяў гвалтоўнаму бяздушшу, хто шукаў выйсце з тых тупікоў, у якія траплялі сэм, куды траплялі цэлыя накірункі нашай дзейнасці,— тым адступаць няма куды і няма калі. Правa ажыццяўляць нашы планы ў нас ёсць, яно завявана нашымі пакутамі, нашымі болямі і — у ім, запатрабаваным часам, маюць патрэбу людзі. Грамадства. Дзеці. Бацькі. Радзіма.

Вось адна з канкрэтных спраў: пад'ём культуры людзей. Пагражальнае падзенне яе абавязвае неадкладна парурупіцца пра адраджэнне.

Не сакрэт, што многія з маладых не разумеюць сапраўдных твораў мастацтва. Асабліва гэта выяўляецца праз стаўленне да сур'ёзнай музыкі. Такая выснова красамоўна пацвярджаецца шматлікімі публікацыямі ў «ЛіМе». У прыватнасці, у артыкуле А. Селачніка за 03.08.90 г. «Што ж здарылася з музычнай культурай?» падкрэсліваецца: «Масавая глухата да цудоўнага, нязодольнасць успрымаць сапраўднае мастацтва апанавала ўжо некалькі пакаленняў...» Разам з тым, сцвярджае аўтар: «Нарэшце, мы ўсё больш разумеем, што мастацтву замены няма... У барацьбе за ідэі, за духоўнасць няма ў грамадстве лепшай зброі, чым мастацтва».

Цалкам падзяляючы думку аўтара і далучаючыся да шматлікіх трывожных, перасцерагальных ад поўнага духоўнага збядnення галасоў свой голас, прапаную адзін з магчымых варыянтаў выйсця з тупіковай сітуацыі.

Шматгадовая педагагічная і даследчая дзейнасць дазволіла мне распрацаваць і апрабаваць некаторыя падыходы да праблемы музычнага і шырэй — мастацкага развіцця дзіцяці. Я сцвярджаю: ёсць рэальныя магчымасці паспяхова навучаць музыцы практычна ўсіх дзяцей, няма ніякага сумнення ў тым, што ў кожным дзіцяці ёсць іскра музычнасці, здатная ператварыцца ў полымя мастацкай творчасці. Тое, што многія дарослыя глухія да вялікага мастацтва, тое, што значная частка моладзі ператварылася ў рок-наркаманаў, лішні раз пацвярджае бязмерныя пралікі музычнай педагогікі. Я падзяляю пункт погляду тых вучоных, хто лічыць, што, развіўшы асобу дзіцяці, разам з ёю мы разаўём і яго здольнасці.

Удзельнічаючы ў рэспубліканскім эксперыменце па пачатковым навучанні шасцігадовых дзяцей у агульнаадукацыйнай школе, я сутыкнулася са звычайнай з'явай: у І-ым класе з 30 вучняў інтаніравалі самыя простыя мелодыі толькі 4—5. Не лепшай была справа з рытмічным адчуваннем, тэмбравым слыхам і г. д. Што рабіць? Няўжо спрэс перада мною няздольныя дзеці?

Памаглі цярпенне, уважлівасць, стварэнне ў класе мікраклімату даверу і — што абавязкова — уключэнне кожнага вучня ў пасільную музычную дзейнасць.

І якая ж была радасць, калі, сустрэўшыся са сваімі гадаванцамі пасля летніх канікул, я ў многіх, хто раней не інтаніраваў, пачула чыстае, выразнае спяванне! Па сутнасці, адбылася з'ява самаразвіцця, саманавучання, калі ў дзіцяці з'яўляецца пастаянная патрэба ў нечым — у дадзеным выпадку ў музыцы. Яна і падштурхнула спявацкае развіццё дзяцей.

Яшчэ больш высокімі былі вынікі работы з дзецьмі ў музычнай школе.

Здавалася б, што ж тут асаблівага? Усе дзеці спяваюць, ведаюць песні... На жаль, ісціна выглядае іначай. Мне б давялося напісаць не адну старонку, пералічваючы, чаго 6—7-гадовыя дзеці, якія наведваюць дзіцячы сад, не могуць. Не могуць вылучыць хоць бы самыя яркія прыкметы марша, вальса; хоць бы ў самых агульных словах расказаць пра пачутую музыку; ацаніць выкананне песні таварышам (не кажучы ўжо пра ацэнку ўласнага выканання). На скажэнне мелодыі, рытму, цьмяны тэмбр голасу, манатоннае спяванне яны не зважаюць: толькі наведанне слоў — асудкжаюць. Зусім анекдатычны быў выпадак з хлопчыкам, якога я папрасіла ўспомніць, якія песні ён спяваў на музычных занятках. Напружваючы памяць і пакутуючы, ён адказаў: «А я ўчора і сёння не хадзіў у дзіцячы сад і таму не памятаю».

КАБ СФАРМІРАВАЦЬ гатоўнасць дзіцяці да навучання, трэба было пераглядзець усе наяўныя ў галіне падрыхтоўчага музычнага развіцця методыкі. Аналіз паказаў, што ўсе яны грунтуюцца на аптымізацыі працэсу навучання. Гэта так. Адно выклікае сумненне: эфектыўнасць навучання разглядаецца ў іх толькі праз прызму педагагічнага кіраўніцтва. Аднак відавочна, штоаднымі намаганнямі педагога вялікіх вынікаў у навучанні дамагчыся немагчыма, неабходна дасягнуць тых адносін з вучнем, якія пазней былі названы «педагогіка супрацоўніцтва».

Абапіраючыся на работы вядомых псіхолагаў і педагогаў і перш за ўсё на выяўленыя доктарам педагагічных навук Н. Вятлугінай так званыя «агульныя спосабы арыенціроўкі ў музычнай дзейнасці», я знайшла іншы варыянт, які адпавядае ўмовам навучання ў ДМШ. Услухоўванне і абследаванне; слыхавы кантроль і карэкціроўка спявацкіх інтанацый і рытму; творчае стаўленне да спеваў, ігры, танца; распазнаванне, выяўленне, разуменне, тлумачэнне, абазначэнне і ўжыванне вядомых музычных з'яў ва ўласнай практыцы і г. д.— той мінімум эмацыянальна - інтэлектуальных уменняў, які вызначае сустрэчны рух дзіцяці ў працэсе спазнання. Перажытая ім радасць творчасці зробіцца сур'ёзным штуршком ў выспяванні яго ўласных творчых сіл.

Што ж з'яўляецца вызначальным у музычна-мастацкім развіцці практычна кожнага дзіцяці?

Ва ўзросце ад 1 да 3 гадоў дзеці ўжо здольныя ўспрымаць творы мастацтва. Малое з задавальненнем слухае добрыя вершы — гука-рытмічны бок іх лепш за ўсё ўспрымаецца ім. Музыка, якая передае шматстайнасць пачуццяў, настрояў, таксама даступная дзіцяці. Неабходна толькі метадычна правільна падаць яе. Калі ж мы прапаноўваем нашым дашкольнікам вершы-сурагаты, нізкапробную музыку, што апраўдваецца нібыта ўзроставымі асаблівасцямі дзяцей, мы бясконца збядняем іх уяўленне, недадаём мастацкай, высокамаральнай інфармацыі, замаруджваючы гэтым развіццё вобразнага мыслення дзяцей, развіццё іх вышэйшых псіхічных функцый.

Ва ўзросце ад 3 да 7 гадоў закладваюцца асноўныя элементы эстэтычнай культуры дзіцяці. Да старэйшага школьнага ўзросту ў яго з'яўляецца жаданне перадаць словамі перажытыя пачуцці, падзяліцца ўражаннямі ад прыгожага, усвядомленае імкненне да паўторных сустрэч з творамі мастацтва, што спрыяе назапашванню эстэтычных уражанняў, а на іх падставе ўзнікае асабісты жыццёвы густ.

Думаю, патрабаванні да музыканта, які склаўся, да студэнта кансерваторыі, да пачаткоўца павінны быць ідэнтычныя. Бо грунтуюцца яны на агульнай падставе — асаблівасцях музычнага мастацтва і спецыфіцы музычнай дзейнасці. Неразуменне гэтага многімі педагогамі прыводзіць да буйных метадычных памылак і да страты цікавасці ў навучэнцаў.

Адзначу, што распрацаваная методыка можа быць выкарыстана не толькі пры навучанні музыцы, але і ў якасці стымулявання агульнага развіцця мысліцельнай дзейнасці навучэнца ва ўмовах агульнаадукацыйных школ. Заўважаны і станоўчы ўплыў музычных заняткаў на здароўе дзяцей. У іх здымаліся агрэсіўныя імпульсы, у нейкай меры аднаўляўся дэфіцыт руху і фізічных нагрузак. У абедзвюх школах (музычнай і агульнаадукацыйнай) паспяховасць былых «падрыхтавішан» была вышэй, чым у іх аднакласнікаў.

Працэс развіцця закрануў не толькі асабліва таленавітых, прычым, займалася я з усімі жадаючымі дзецьмі з розных сацыяльных пластоў, з сем'яў так званых шчаслівых і не зусім. Стаўшы дарослымі, былыя мае вучні самі ацанілі ролю музычнага навучання ў іх развіцці як вырашальную.

Акрамя заняткаў з дзецьмі, я вяла таксама эксперыментальную работу па формах і метадах удасканалення прафесійнай падрыхтоўкі будучых выхавацеляў дзіцячага сада і настаўнікаў пачатковых класаў з дадатковай спецыяльнасцю «Музыка» для сельскай мясцовасці. У выніку ўзніклі арыгінальныя праграмы па курсе прапедэўтычнай методыкі музычнага выхавання, уласна методыкі, былі распрацаваны спецкурсы, спецсемінары. Выконваліся дыпломныя работы, якія атрымалі ў далейшым станоўчыя водгукі.

І вось, калі эксперымент прыняў шырокі характар, калі пачалася з аднаго боку мэтанакіраваная падрыхтоўка творча мыслівага педагога, здольнага да далейшага самаўдасканалення, а з другога—многія прыгарады Мінска, якія дагэтуль маўчалі ў музычных адносінах, былі ахоплены музычна-эстэтычным выхаваннем (вёска Каралёў Стан, г. п. Калодзішчы, г. п. Гарадзішча), калі на базе абраных школ пачалі праводзіцца семінары для настаўнікаў пачатковых класаў Мінскага раёна, калі вопыт работы пачаў абагульняцца і прапагандавацца на рэспубліканскіх і ўсесаюзных навуковых канферэнцыях і семінарах, а таксама праз лекцыі ў інстытутах удасканалення настаўнікаў рэспублікі, калі пачаў фарміравацца калектыў аднадумцаў з ліку педагогаў кафедраў методыкі музычнага выхавання і педагогікі, настаўнікаў агульнаадукацыйных школ, калі бацькі вясковых дзяцей, паверыўшы ў іх здольнасці, сталі нашымі саюзнікамі і памочнікамі, калі мы разам будавалі самыя светлыя планы па арганізацыі жыцця дзяцей у музыцы,—выявілася, што ўся гэтая дзейнасць некаму перашкаджае...

У выніку з верасня 1986 г. праца спынена.

ЗРАЗУМЕЛА, няма прарока ў сваёй айчыне, ды і ніхто не прэтэндуе на гэтую ролю. Але як лёгка, як жорстка, як імгненна ўмее хтосьці разбураць па крупінках сабранае, вывучаемае, апрабаванае. Як умеюць, прыкрываючыся добрымі памкненнямі і дзейнічаючы ад імя народа, наносіць велізарны ўрон справе і канкрэтным людзям, дзесяткам, сотням канкрэтных людзей. Сапраўды — адным махам усё разбівалася.

Дык ці можам мы з гэтым мірыцца, па-ранейшаму абыякава ставіцца да таго, якія педагогі будуць вучыць і выхоўваць, даваць пуцёўку ў жыццё нашым дзецям!

Галіна АСТАХАВА,
кандыдат педагагічных навук, загадчык эксперыментальнай лабараторыі РМК Міністэрства культуры БССР.

З НОВАЙ КНІГІ

(Пачатак на стар. 8—9).

Мы і тады былі пад пільным вокам, працавалі над кнігай ледзь не падпольна. Самі куплялі плёнку ў радыёкамітэце, з дазволу святлейшых адказных таварышаў, прычым менш светлыя, з іх гаспадарчых намеснікаў, старанна падсоўвалі нам плёнку горшую, не новую. Самі мы выпрацоўвалі маршруты, папярэдне дамаўляліся з мясцовымі ўладамі, зноў жа залежачы ад чалавечага ўзроўню паасобных кіраўнікоў, адны з якіх дапамагалі, другія недаўмявалі і не спяшаліся зразумець, навошта гэта патрэбна, а іншыя проста ігнаравалі такую пісьменніцкую цяганіну. У радыёкамітэце перапісаная для захавання плёнка значылася не за намі, не за мяркуемай кнігай, а за адным з супрацоўнікаў літаратурнай рэдакцыі. Наперадзе чакалі нас цяжкасці з друкаваннем. Службовыя асобы, якім было звычна дый дзеля кар'ернай надзейнасці выгадна перашкаджаць нам, рабілі гэта і тайна, і яўна, не чакаючы дабра ад літаратараў не надта пэўных і наогул, і з усёй гэтай іхняй «жертвенностью» і «абстрактным гуманизмом». Чыноўнікам ахвотна памагалі і некаторыя нашы «таварышы па пяру», стандартныя патрыёты.

Забягаючы наперад ад таго размагнічвання плёнкі, можна сказаць, што такі недавер, непадтрымка, патайныя і адкрытыя перашкоды ажывіліся на розных узроўнях і ў Мінску, і ў Маскве, калі мы пачалі публікаваць сваю працу спачатку ў часопісах, а потым кнігамі, у арыгінале і ў перакладзе на рускую мову.

Праўда, былі і такія, хто памагаў нам, асабліва ў канцы работы, што ўспамінаецца з удзячнасцю.

А тады, калі мы ў гасцініцы сціралі запіс расказу старое настаўніцы, у нас быў ужо пэўны вопыт цяжкасцей і небяспек, было і прадчуванне яшчэ большых, была асцярожнасць і перш за ўсё страх **за кнігу...**

Цяпер, такое, **можа,** і пайшло б у друк, з судовай справай у перспектыве (партрэты герояў могуць і абурацца!..), аднак, яго, як дакумента, няма —таго запісу пра яшчэ адну з «вогненных вёсак».

«Адным вокам...»

Такое бачанне ў нашай кнізе, пры ўсёй добрасумленнасці яе збірання і падрыхтоўкі, ёсць. Мне яно бачыцца і ў тым яшчэ, што мы, саўтары, «каб больш надзейна, пэўна прайшло», сям-там прыцiралі ў людскіх расказах тое, што гаварылася і пра характар партызанскай барацьбы, і пра хітрасці ворага.

— Немец ходзіць па вуліцы, сігарэтку пакурвае, а забіваюць свае, паліцаі, народнікі...

Такое чулася даволі часта і ўсюды, дзе мы пабывалі. Заграбанне жару чужымі рукамі, спрадвечнае «падзяляй і валодай», сляпое ўзаемнае знішчэнне нашымі людзьмі адныадных дзеля чужое мэты — у гэтым і хітрасць фашыстаў, і наша бяда. І такое ў сваёй кнізе нам трэба было самім «рэдагаваць», сугучна з умовамі часу...

А пра характар партызанскай вайны, якая ў многім была вайной грамадзянскай,— з усёй палітычнай, класавай, сваяцкай і проста варварскай складанасцю,— пра гэта наогул маўчалася.

Як і маўчыцца дагэтуль...

●

Праз год пасля таго, як гэта было напісана («ў стол»), мне пазваніў, прыехаўшы з Масквы, Алесь Адамовіч,— спытаўся, ці памятаю я прозвішча той настаўніцы з Віцебшчыны і таго камандзіра атрада, які расправіўся са сваімі. Думаў Алесь Міхайлавіч не толькі пра маю памятлівасць: у нашых колішніх падарожжах абавязкі былі падзелены так: ён, Адамовіч, з магнітафонам, Уладзімір Калеснік з фотаапаратам, а ў мяне блакнот.

Я сказаў, што не памятаю, бо і сапраўды не памятаў, таксама як і раней, улетку 1988-га, калі пісаў у вёсцы гэты ўспамін.

Ды тут ужо мне начало, як гаворыцца, і муляць. Не мог не думаць пра тое, пачаў шукаць хоць які-небудзь запіс. За некалькі дзесяцігоддзяў блакнотаў сабралася шмат, і я яшчэ раз удзячна ўсцешыўся, што не знішчаю іх пасля выкарыстання запісаў.

У блакноце за чэрвень 1972 года пачарнавому, па-дарожнаму, як разабрацца толькі самому, значыцца, што расказвала нам пра той жах настаўніца Вера Пятроўна Слабада, якой было 74 гады, у вёсцы Дубровы каля Асвеі. Пра камандзіраў яна, аказваецца, гаварыла двух: у мяне запісаны Калайджан і Блінаў. «Адзін зазлаваў і другі зазлаваў»,— такая са слоў жанчыны паметка, якую шырэй ажывіць у памяці не магу.

У кнізе «Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны» (Мінск, «Беларусь», 1983 г.) прозвішча абодвух камандзіраў значыцца.

Калайджан Ваграм Пагосавіч са жніўня 1942 года да жніўня 1943-га быў камандзірам атрада імя Фрунзе, заснаванага ў Асвейскім раёне «з удзельнікаў падпольных арганізацыяў — партыйна-камсамольскай у г. п. Асвея і камсамольскай у в. Прошкі».

Складаней з другім камандзірам, якога згадвае настаўніца. Блінавых у названым даведніку тры. Найбліжэй да месца расправы — Блінаў Дзмітрый Кузьміч, які камандаваў атрадам імя Кутузава, арганізаваным з жыхароў Полацкага раёна. Да студзеня 1943-га атрад называўся 6-ым атрадам 2-ой Беларускай брыгады імя Панамарэнкі. 4 сакавіка 1943 года ён вышаў з савецкі тыл і быў расфарміраваны.

ГАРАДЫ І ЗОРКІ

Батлейка на брэсцкай сцэне

Год таму Анатоль Ільіч Вярцінскі ніякавата казаў мне: «Ну як гэта я, рэдактар, змяшчу ў сваёй газеце рэцэнзію на спектакль па сваёй п'есе? Ды яшчэ рэцэнзію супрацоўніка... Ды яшчэ такую станоўчую...»

Анатоль Ільіч, выбраўшыся працаваць у Вярхоўны Савет БССР, развязаў мне рукі. На жаль, спектакля ўжо не было. Не было адметнай магілёўскай батлейкі «Рыгорка — ясная зорка», зробленай па п'есе А. Вярцінскага «Дзякуй, вялікі дзякуй». Алег Жугжда, аўтар вынаходлівага сцэнічнага ўвасаблення (пра якога хочацца напісаць прыгожа — узыходзячая зорка беларускай рэжысуры), з'ехаў з Магілёва, узяўшы з сабою, акрамя хатняга-астатняга, і задуму пра хлопчыка-зорку. З'ехаў, як высветлілася, ад... нястомнага змагання: з жабрацкім існаваннем тэатра, які ўсё ніяк не выслужыць свайго будынка, ад прыхамаці і жорсткасці адміністрацыі, якая самай трывалай тэатральнай традыцыяй лічыць арганізацыйнае «неразбяры-бяры»...

У Брэсцкім абласным лялечным тэатры Алег Жугжда нанова зрабіў спектакль «Рыгорка — ясная зорка», які, праўда, няможна назваць простым пераносам са сцэны на сцэну (як няможна магілёўскую батлейку «перарабіць» на брэсцкую). Спектакль — прыпавесць у стылі батлейкі. Прыпавесць пра тое, як з'явіўся добры Анёл у створаны свет і заспеў там першае гора дзеда і бабы,— загінулі іхнія дзеці; як узяўся Анёл свет створаны перастварацьна добры лад, вучыць міран цярпенню і ўдзячнасці, даўшы дзеду ды бабе сына Рыгорку...

Я нават не магу меркаваць, адкуль у Алега Жугжды такое вытанчанае адчуванне нацыянальнага ладу, адкуль дзіцячая прага цуду («Вось вам і цуд — свяціць трэба добра», — перамаўляўся рэжысёр на рэпетыцыі), адкуль несучасная тактоўнасць да драматургіі і павага да слова вымаўленага...

Спектакль пра хлопчыка-зорку, над якім шчыраваў мастак Валерый Рачкоўскі, існуе сёння ў двух варыянтах. Адзін умоўна назаву дзіцячым, другі — дарослым. У другім амаль няма тэкставых скарачэнняў і Анёл перастварае свет са словамі Свяшчэннага пісання на вуснах,— шматмернасць прыпавесці, яе любамудры сэнс цудоўным чынам праступае праз сюжэт, узяты самім драматургам з народных казак.

Спектакль нібыта перакідаецца ў дачыненні да батлейкавай традыцыі: кананічных персанажаў батлейкі іграюць жывым планам, разам з лялечным спектаклем разыгрываюць яшчэ адзін маленькі спектакль-пантаміму: Анёл то спрачаецца, то мірыцца з Чортам, Дзед шукае паразумення з Канём, Конь увесь час прыглядаецца і прымерваецца да Анёла і да Чорта (няўжо выбірае?), а Дзед прастадушна бярэ бок то аднаго, то другога... Гэткая своеасаблівая мадэль адзінства і тоеснасці супрацьлегласцей, якая мае на ўвазе адвечны парадак і размаітасць свету, дзе шмат чаму ёсць месца і шмат што мусіць суседзіцца са шмат чым іншым.

Лялькі кананічнай (традыцыйнай) батлейкі забаўляюць дзяцей сваімі пераўтварэннямі. З зоркі ўзнікае хлопчык — яго проста ў калысачцы Анёл апускае ў рукі бабе; імкліва мужнее Рыгорка — тры лялечкі, тры памеры, тры выразы драўлянага фарбаванага тварыка, ад дзіцячай засяроджанасці да дабраты асілка. На доўгім кіі «лётае» над батлейкавай канструкцыяй Змей-ліхадзей,ззяючы металічнымі фалангамі і міргаючы чырвонымі вачыма, а Гада — Змеевага брата ўвасабляе рука Чорта, адзетая ў чорную пальчатку з бліскаўкамі...

Гульня на сцэне распавядае пра згоду, удзячнасць і любоў, даводзячы, што менавіта з іхняю дапамогаю лепей уведаць, што, як і чаму: адкуль што пайшло і чаму так «стало есть». За гульнёй мроіцца ўсмешка Алега Жугжды, які пачаў сваю дзейнасць у Брэсце па-беларуску («Душа просіць...»).

Неўзабаве рэжысёр прадставіць беларускіх лялек у Мюнхенскім лялечным музеі (дзе традыцыйна ладзяцца паказы лепшых лялечных спектакляў свету), а брэсцкую лялечную сцэну тым часам апануе знакамітае гусяня Цім—пасля незайздроснага, аднастайнага і віскатлівага свайго шэсця па тэатральных пляцоўках яно, падобна, рыхтуецца да зорнае часіны — вучыцца маляваць карціны «ў стылі» імпрэсіяністаў і напявае ўжо з улюбёнага кампазітара Моцарта...

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Сцэна са спектакля.

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

БТ: РАЗАМ ЛЯ ТЭЛЕЭКРАНА

ДА ЧАЛАВЕКА ДУХОЎНАГА

Тэлеканал «Адраджэнне»

Па суботах Беларускае тэлебачанне ўзяло за добрую традыцыю збіраць ля экранаў усіх, хто цікавіцца гісторыяй Бацькаўшчыны. З пачатку года ў эфір выйшлі перадачы пра Я. Дылу, Б. Тарашкевіча, В. Ластоўскага, Я. Лёсіка... Адбылася і прэм'ера культурна-асветніцкага канала «Адраджэнне», створанага напрыканцы 1990 г. Галоўнай рэдакцыяй навукова-папулярных і навучальных праграм (вядучы — загадчык аддзела часопіса «Спадчына» Вячаслаў Ракіцкі).

Мяркуючы нават па некалькіх выпусках, можна казаць, што новы тэлеканал — адмысловае з'явішча на БТ. Уяўляецца, што адразу выбраны ўдалы тон — без слязлівай жалобы альбо агрэсіўнага праўдашукальніцтва. Падаецца, што словы біскупа Т. Кандрусевіча, якія прагучалі ў адной з перадач — «ісці да чалавека духоўнага, адраджаць духоўнае ў чалавеку», — з'яўляюцца творчым крэда стваральнікаў канала.

Выпуск, прысвечаны віленскаму перыяду беларускай гісторыі, пачаўся з кадраў святой імшы ў Катэдры на ўгодкі Скарыны. Галоўнай дзейнай асобай перадачы вядучы зрабіў менавіта асобу: мы пачулі словы а. У. Чарняўскага і мастака А. Марачкіна. Звязаўшы мінулае і сучаснае вытрымкамі з «Геаграфіі Беларусі» А. Смоліча, стваральнікі перадачы правялі нас па гістарычных мясцінах Вільні. У гэтым ім дапамагаў Лявон Луцкевіч, а ягоныя ўспаміны дапоўніў грунтоўны аповяд публіцыста і гісторыка А. Сідарэвіча.

Больш чым гадзіну эфіру аўтары насыцілі інфармацыяй: вядучы даў магчымасць выказацца субяседнікам, так бы мовіць, без аглядкі на «ўнутранага цэнзара»... Абнадзейвае сцвярджэнне В. Ракіцкага, што наперадзе — працяг тэм, бо тэлеканал у адрозненне ад прэсы здольны сінтэзаваць самыя разнастайныя матэрыялы па гісторыі Беларусі. Хацелася б бачыць больш хронікі, фотадакументаў. Творчыя магчымасці рэжысёра канала Д. Качатковай і рэдактара М. Самуйлёнак дазваляюць спадзявацца, што ў далейшым будзе створаны больш багаты відэарад.

Дарэчы, у суботу, 23 лютага, у эфір выйдзе пяты выпуск тэлеканала «Адраджэнне». Ён прысвячаецца Янку Купалу, малавядомым старонкам біяграфіі паэта.

Юрась ЗАЛОСКА.

НАПЯРЭДАДНІ ПРЭМ'ЕРЫ

НА МОВЕ АРЫГІНАЛА

У Вялікім тэатры БССР рыхтуецца новая пастаноўка оперы Д. Пучыні «Тоска».

Гэтай падзеі было прысвечана чарговае пасяджэнне Клуба сяброў оперы. «На Захадзе, — гаварыў госць Клуба, музычны кіраўнік і дырыжор пастаноўкі Ю. Кочнеў, — дзе міждзяржаўныя сувязі заўжды былі вельмі развітыя, дзе людзі, як правіла, ведаюць мовы 2—3 суседніх краін, оперы ідуць на мове арыгінала, у тым ліку і руская оперная класіка гучыць па-руску. У нас жа апошнім часам не так і многа прыкладаў, калі опера ставіцца на мове арыгінала. Звычайна заходняя класіка ідзе ў прыблізных, трывіяльных перакладах на рускую, і гэта зніжае сілу ўздзеяння на слухача...»

Так, беларуская трупа адважылася на эксперымент: «Тоска» загучыць па-італьянску. Ці паўплывае гэта на цікавасць публікі — час пакажа. Ва ўсякім разе італьянская мова не замінала захапленню наведнікаў Клуба, калі тыя слухалі ўрыўкі з «Тоскі» ў выкананні салістаў Н. Залатаровай, В. Кавальчука, зусім яшчэ маладых вакалістаў І. Журко і А. Тузлукова, а таксама выхаванца дзіцячай опернай студыі Жэні Окунева (канцэртмайстар К. Суворава). У галоўных партыях заняты таксама Н. Губская, У. Экнадзіёсаў, В. Стральчэня, І. Шупеніч, М. Маісеенка, Ю. Бастрыкаў.

Новую пастаноўку «Тоскі» ажыццяўляюць рэжысёр М. Ізворска-Елізар'ева, сцэнограф В. Окунеў. 28 лютага — прэм'ера. Хай жа яна наблізіцца да арыгінала не толькі італьянскай мовай, а і сілай неўміручых чалавечых пачуццяў...

С. ВЕТКА.

У маім блакноце, апроч старое настаўніцы, запісаны яшчэ два чалавекі. З тых адзіных, што ацалелі ад расправы. З адным, Цімафеем Змітравічам Анісімавым, 73 гады, мы гаварылі раней, чым з настаўніцай, ад расказу яго ў мяне—толькі сказ: «Хто тут застаўся, таго няма, хто не паехаў у лес, як загадалі тыя партызаны». Другое прозвішча дала нам Вера Пятроўна,— Рыгор Васільевіч Шчасны. І тут ужо сказ, пачуты ад настаўніцы: «У себежскай турме дзеці самі сабе з голаду ручкі пааб'ядалі...» А Шчаснага ў вёсцы мы не засталі.

Калі для пошукаў, для даследавання, дык вось і ўсё. Больш было ў размагнічанай стужцы...

З тым Чырліным, што «хацеў закалоць» Вольгу Мініч, справа прасцейшая. І па часе, і па месцы дзеяння ўсё супадае. Чырлін Эдзіт Янкелевіч у лютым — верасні 1942 года камандаваў атрадам «Чырвоны Кастрычнік» на Рудабельшчыне. Прасцей справа выглядае тут і таму яшчэ, што Чырлін — як ні страшна было Вользе Мініч, калі яна сустрэлася з ім на сваім пакутніцкім шляху другі раз, і як ні крыўдна, калі ўспамінала тую сустрэчу праз дваццаць дзевяць гадоў,— Чырлін усё-такі не забіў яе, а даў двух праважатых, каб завезлі ў больш бяспечнае месца. Тут ужо двайная скідка: на вельмі крутую сітуацыю, у якой быў атрад, і шырэй — на **той час**, калі пра шпіёнаў, шпіёнства думалася перш за ўсё... Ва ўсякім выпадку справа з ім, Чырліным, непадсудная юрыдычна.

А што цяпер думаць пра тых двух, Калайджана і Блінава, пра тую ажно неверагодную вар'яцкую акцыю?

Запісанага ў блакноце вельмі мала. Сведкаў тых, хутчэй за ўсё, ужо няма: адной, каб яшчэ жыла, 92, другому, з кім мы гаварылі, на год меней. Дзе шукаць трэцяга, якога мы не бачылі і не ўведалі, куды стары падзеўся? Дзе тыя камандзіры, ці жывуць яшчэ?..

Словам — і цяжка брацца за гэта, і, шчыра кажучы, чамусьці зусім не хочацца. І не таму, што лянуюся ці баюся...

Аднак я пачаў.

У архіве музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, калі я назваў перш за ўсё прозвішча Калайджана, прыязнаруплівая супрацоўніца сказала, што гэтым чалавекам год ці паўтара таму назад «ізноў цікавіліся». У картатэцы на яго анкетцы значыцца: «Адмоўная даведка тав. Захарава». У асабістым архіве камандзіра Асвейскай брыгады імя Фрунзе, Героя Савецкага Саюза Івана Кузьміча Захарава, які памёр ужо даўнавата, сярод іншых матэрыялаў захоўваецца напісаная ім уласнаручна, на двух лістах паперы даведка, адрасаваная кудысьці вышэй музея.

Улетку 1942 года, піша камбрыг Захараў, у іх не хапала вопытных камандзіраў, і з-за лініі фронту, «ад Беларускага штаба партызанскага руху», некалькі іх у пачатку жніўня прыслалі. У тым ліку — старшага лейтэнанта Ваграма Пагосавіча Калайджана. Спачатку ён спраўляўся добра, нават да ўзнагароды быў прадстаўлены, а пасля (тут цытую даслоўна):

«Разведкой при помощи партизан были вскрыты крупные недостатки, из которых самым страшным в наших условиях были необузданное самолюбие и властолюбие... Самолично давал распоряжения о расстрелах».

Так па яго загаду ў адным з баёў хтосьці не названы ў даведцы «пристрачил» начальніка штаба атрада, нібы «за трусость»; потым быў расстраляны начальнік паліцыі, які перайшоў да партызан і прасіў адправіць яго на Вялікую зямлю. «Имело место и других фактов», піша таварыш Захараў. І выходзіць на наша асноўнае:

«Во время карательной фашистской экспедиции в марте 1943 года, скрывающих(ся) 9 семей с маленькими ребятишками из дер. Дубровы в лесу, под видом полицейских также по его приказу были расстреляны. (Как потом выяснилось, никакие оне полицейские, местные жители.)».

Паколькі Калайджан быў прысланы Беларускім штабам партызанскага руху—туды яго і адаслалі ўвосень 1943 года, разам з матэрыяламі пра яго «недостатки».

«Также мне потом не было известно,— піша камбрыг,— какое решение в Штабе ПДБ было принято. (Только слухом пользовался, што он к штрафникам был отправлен.) После войны одно его письмо из гор. Казани в/ч 33881 «М» получено, в котором об этом ничего не писал, а только обижался и спрашивал награждения».

Даведка І. К. Захарава напісана была 3 мая 1971 года.

Такім чынам, наш магнітафонны запіс, зроблены ў вёсцы Дубровы 7 чэрвеня 1972 года, не быў бы першаадкрыццём,— злачынствам Калайджана, калі меркаваць па камбрыгавай даведцы, заняліся значна раней. Ці знайшлі яго, ці судзілі, ці жывы ён яшчэ, ці памёр — ні ў музеі гісторыі ВАВ, ні ў інстытуце гісторыі КПБ нічога не вядома. У семдзесят другім годзе мы бачылі ў Віцебскім музеі партрэт гэтага «ўладалюбца», а ў 1976 годзе ён быў па загаду з Мінска зняты.

Яшчэ менш можна сказаць пра Блінава. Камбрыг Захараў у сваёй даведцы не называе яго, у музейным архіве ён наогул не значыцца. Можна меркаваць, што Блінаў Д. К., атрад якога 4 сакавіка 1943 года, як напісана ў кнізе «Партизанские формирования Белоруссии...», выйшаў у савецкі тыл і быў расфарміраваны, да злачынства ў Дубровах адносін не мае. Там, дзе, як гаварыла настаўніца, «і адзін зазлаваў, і другі зазлаваў», мог быць і нейкі іншы Блінаў...

Такому «юрысту», як я, больш нічога даведацца не ўдалося.

Застаецца адно.

Недзе ж там, на маляўніча-азёрнай Асвейшчыне або і недзе далей ці бліжэй, куды каго доля занесла, хтосьці з таго мясцовага атрада, якім камандаваў злавесны старшы лейтэнант, хтосьці — дый, можа, не адзін — яшчэ жыве, маўчыць пра **тое** выкананне загаду, глушыць гарай жахлівы ўспамін або вар'яцее пры яго новым ды новым прыступе...

1988—1990

Іван ЛАСКОЎ

Ці ты думаў, Скарыне,
Прашчур наш знакаміты,
Мог ці не ты прадбачыць
Самлелай душой,
Што не толькі твой князь —
Што і люд паспаліты
Загаворыць аднойчы на мове чужой!

Памяняў на чужацкую
матчыну мову,
Быццам світку сваю перашыў
на мундзір —
Той мундзір, што яго вынішчаў на
палову,
Бізуном катаваў, гнаў штыком у Сібір.

Праз стагоддзі гарэлыя, з дымам
і прыскам,
Праз цяжкую чыгунную гліну з жарствой
Чую я невымернае гора Францыска,
Чую, прашчур, я голас задыханы твой:

«Што вы робіце, людзі,
Што вы ўжо нарабілі!
Не сасніцца таго наймудрэйшай саве!
Вы не матчыну мову адну загубілі —
Загубілі, няшчасныя, самі сябе.

Не, яшчэ жывяце, жывяце вы нібыта,
Носіць вас сюд і туд,
Цешыць плоцкая сыць;
Мяса валіцца ў рот,
Льецца ў рот акавіта, —
Толькі мову надоўга вам не перажыць.

Мову кінулі вы ў балотную плесень,
Разышліся кругі па смярдзючай вадзе.
Разам з ёй захлынуліся тысячы песень,—
Іх ніхто і ніколі болей не завядзе.

Мову вы бы асенні бульбоўнік спалілі
(А увесну ён вас як яшчэ б ратаваў!),
З ёю кніг вы мільёны на вецер пусцілі—
І навошта я іх шчыраваў-друкаваў.

Мову, родную мову ў магіле згнаілі,
Толькі гэтая страшная праўда не ўся —
Разам з ёю вы глеем і пяском завалілі
Неўміручасць Францыска, Ільва, Кастуся.

Так вы самі абсеклі свае карані —
Валіць ветрыкам з ног вас цяпер,
недатумкі.
Скуль збавення чакацьмеце, скуль
паратунку!
Божа літасцівы, Беларусь бараніl»

Не магу я дапяць, гэты голас прарочы
Па-сапраўднаму чуў ці прысніўся ён мне.
Толькі варта прыжмурыць пад раніцу
вочы —
Бачу я несваё у сваёй старане.

Цішыня над палямі і ціш над гаямі,
Ні віхуры, ні буры, ні вайны, ні чумы;
Ды, як дрэвы з абсечанымі каранямі,
З крэктам падаем, падаем, падаем мы.

І ніхто нам хаўтурнай кашулі не шые,
Не збірае на нашы памінкі рублі.
Толькі цягнуцца, цягнуцца рукі чужыя
Да Чарнобылем спляміленай нашай
зямлі.

...Не, вялікі Скарына, не ўсіх нас скарыла
Злая пуга праклёну, злое мора хлусні!
Той, якога імя тваё крыллем акрыла —
Ён ніколі не страціць свае карані.

ВЫСТАЎКІ

«ЖНІВЕНЬ ЧАТЫРНАЦЦАТАГА»

«Приближался не календарный — Настоящий Двадцатый Век». Гэтыя радкі з «Паэмы без героя» напісаны Ганнай Ахматавай у 1913 г. напярэдадні той самай вайны, якой прысвечана выстаўка, што нядаўна працавала ў Доме работнікаў мастацтваў, падрыхтаваная маскоўскім творчым аб'яднаннем «Шлях». Першая сусветная вайна, радыкальна пераўтварыўшы ўвесь цывілізаваны свет, у Расіі стала пачаткам чарады катастрафічных падзей, якія прывялі ў выніку да поўнага знішчэння старога свету разам з многімі яго жыхарамі і пабудовы новага, у якім жывём зараз. У гэтым новым свеце вайну 1914 г. называлі «імперыялістычнай» і ўспаміналі рэдка, без той пашаны, якая належыць гераічным падзеям народнай гісторыі.

Між тым у жніўні 1914-га вайна стала «айчыннай» — Вялікай або Другой (лічачы першай вайну 1812 г.). Для пераважнай большасці «салдат 14-га года» — персанажаў выстаўкі было абсалютнай маральнай відавочнасцю, што калі краіне пагражае вораг, то трэба змагацца, і яны змагаліся за веру, цара і айчыну...

Выстаўка прысвечана вайне, але на ёй мала паказана вайна як такая —баі, выбухі, зброя. Дакладней сказаць што яна пра ваеннае пакаленне, трагічнае пакаленне людзей, якія перажылі або не перажылі вайну са знешнім ворагам, рэвалюцыю, грамадзянскую вайну, тэрор.

Большасць фотаздымкаў узята з сямейных архіваў, ад нашчадкаў удзельнікаў той вайны. Тут такім чынам паказана вайна, убачаная нібы вачамі прыватнага чалавека — «маміна вайна» і «татава вайна» (так назвала альбомы сваіх бацькоў Л. Чацверыкова).

Выстаўка названа «Жнівень чатырнаццатага» — як і назва першага «вузла» эпапеі пра рускую рэвалюцыю А. Салжаніцына. У ліку персанажаў выстаўкі — рэальныя людзі і героі рамана: генералы Самсонаў і Мартос, палкоўнік Кабанаў.

Вялікую частку фотаздымкаў архіва Валянціны Міхайлаўны Астравой здымаў яе бацька Міхаіл Сяргеевіч, ваенурач шпіталю Кауфманскай абшчыны Чырвонага Крыжа. Побач з яго вялікім партрэтам — фотаздымак ягонай будучай жонкі Ніны Якаўлеўны Рыбалкінай.

На іншых фотаздымках цудоўныя твары сясцёр міласэрнасці, сцэны шпітальнага жыцця і тое, што ў той час яшчэ ўражвала ўяўленне — надзвычай страшная рана, варонка ад магутнага выбуху.

Не вельмі баявому абліччу вайны, якой яна прадстаўлена на гэтай выстаўцы, ёсць яшчэ адно тлумачэнне. Рэпартажныя здымкі з баявых дзеянняў былі ў той час менш распаўсюджаны, чым у наступныя войны, і ўжо ва ўсякім выпадку такога матэрыялу мала ў сямейных архівах, сярод аматарскіх здымкаў. Відаць, невыпадкова, што з прадстаўленых на выстаўцы фотаархіваў тры належаць работнікам шпіталяў, урачам і сёстрам, чыё жыццё, пры ўсёй напружанасці працы, усё ж пакідала вялікія магчымасці для таго, каб угледацца і занатоўваць. Фотаздымкі унтэр-афіцэраў з грудзьмі, увешанымі крыжамі, з альбома георгіеўскіх кавалераў, якія захоўваецца ў Дзяржаўным ваенна-гістарычным архіве. Цікавы, напрыклад, лёс Міколая Парфір'евіча Растаргуева — георгіеўскага кавалера, узнагароджанага ўжо пры Савецкай уладзе і ордэнам Леніна. У ягоным архіве — выключна фотаздымкі ніжніх чыноў і унтэр-афіцэраў: фотаздымкі членаў царскай сям'і і генералаў, прадстаўленыя на выстаўцы з дзяржаўных архіваў, захоўваць было небяспечна.

Тут жа фотаздымкі братоў Прозаравых. Усе трое ваявалі, пасляровалюцыйныя лёсы розныя. Адзін працаваў інжынерам, Беламор-канал, смерць у лагеры. Другі — у Чырвонай Арміі, прапаў без вестак. Трэці ваенурач, вядомы савецкі псіхіятр. У гэтым жа архіве тры браты — графы Бабрынскія. Адзін загінуў у вайну, другі расстраляны як заложнік ужо пасля рэвалюцыі, трэці, прафесар гісторыі Маскоўскага універсітэта, памёр пасля наступнай вайны.

Да аўтараў выстаўкі можна аднесці і тых пісьменнікаў, паэтаў, філосафаў, фрагменты чыіх твораў сталі арганічнай часткай экспазіцыі, якая прымушае задумацца аб глыбінным сэнсе вайны і міру, праўдзе ў гісторыі. Сапраўды, усе мы прывыклі жыць у свеце фальсіфікаванай, дазіраванай праўды, якая не мае нічога агульнага з рэальнымі падзеямі і рэальным светам. У нашых падручніках і да цяперашняга часу не існуе ГУЛАГ і мільёны загубленых жыццяў, ні жахлівых практыкаванняў па вытраўліванні самасвядомасці народаў, ні горшая з усіх існуючых дыктатур, што называецца ў залежнасці ад разумення правадыроў то дыктатурай перамогшага ў класавай барацьбе пралетарыяту, то вышэйшай формай дэмакратыі, то культам асобы.

Але гісторыя не можа абыходзіцца без сапраўдных ісцін. У такой якасці яна не памагае будучаму, не дае надзеі цяперашняму.

Ю. ІВАНОЎСКІ.

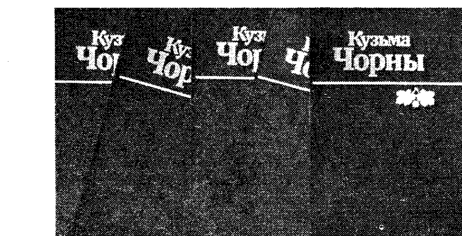
ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

ПЕРАВЫДАННЕ СПАДЧЫНЫ

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» завяршае выпуск Збору твораў Кузьмы Чорнага ў шасці тамах, ажыццёўлены сумесна з Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР. Як вядома, зборы твораў класіка нацыянальнай літаратуры раней выходзілі ў шасці і васьмі тамах, апошні пабачыў свет у 1972 — 1975 гадах. Цяперашні Збор пачаты ў 1988 годзе, а апошні, шосты том, павінны выйсці сёлета.

Першы том (прадмову да Збору напісаў М. Стральцоў, ужо назвай артыкула — «Чалавек — гэта цэлы свет» — дакладна вызначыў кола мастакоўскіх пошукаў К. Чорнага, глыбіню яго пранікнення ў людскія характары) увабраў творы, напісаныя ў 1923—1927 гадах. У гэты час, накольні вядома, Чорны паспяхова спрабаваў свае сілы ў жанры апавядання.

Наступныя тамы даюць уяўленне, як шматгранна развіваўся талент пісьменніка, як ён паспяхова абжываў розныя жанры. Чытач пазнаёміцца з раманамі «Сястра» і «Зямля» (другі том), раманам «Ідзі, ідзі», аповесцю «Лявон Бушмар» і іншымі творамі (трэці том). У чацвёртым і пятым тамах — раманы «Трэцяе пакаленне», «Люба Лук'янская», п'еса «Ірынка», апавяданні гадоў мінулай вайны, публіцыстыка.

У шостым томе чытача чакае сустрэча з раманамі «Пошукі будучыні», «Млечны Шлях», «Вялікі дзень», іншымі творамі, над якімі К. Чорны працаваў у апошнія гады свайго жыцця.

В. РАСОЛЬКА.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

ДАЧАКАЛІСЯ!

Раю ўсім набыць гэтую кніжку. Хоць на ўсіх яе мо і не хопіць: тыраж толькі 630 экземпляраў. Бачылі падобныя наклады? І хто ж, цікава, і зыходзячы з чаго прапанаваў такую лічбу? І дзеля чаго было выpашана «ціснуць» кніжку з малавыразнымі чорна-белымі ілюстрацыямі на дарагой мелаванай паперы?

Зрэшты, што гэта я? Не абурацца — радавацца трэба! Радавацца! Бо дачакаліся: нарэшце выдадзена калектыўнае даследаванне гісторыі музычнага тэатра старасвецкай Беларусі. Даследаванне досыць рознабаковае: гаворка ідзе пра музыку і ў фальклорным тэатры, і ў паратэатральных дзействах на Беларусі, і ў школьным тэатры XVI—XVIII стст.; пра прыватныя музычныя тэатры XVIII ст.; пра музычны тэатр на Беларусі XIX—пачатку нашага стагоддзя...

Калі назаву аўтараў — Э. Алейнікава, Г. Барышаў, Л. Голікава, В. Дадзіёмава, А. Капілаў, Г. Куляшова, Г. Таўлай, — дык сталы чытач адразу згадае, што амаль усе яны ўпершыню друкавалі некалі свае гістарычныя нарысы ці паведамлялі пра архіўныя знаходкі на старонках «ЛіМа». Іх ёмістая праца — «Музычны тэатр Беларусі. Дакастрычніцкі перыяд» (на рускай мове) падрыхтавана Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР пад рэдакцыяй Г. Куляшовай і выдадзена ў «Навуцы і тэхніцы» (1990 г.).

Новае выданне каштоўнае найперш сваёй энцыклапедычнай змястоўнасцю: упершыню з'явілася кніга, дзе ўзноўлены вялікі пласт нашага музычнага мінулага, — насычаная фактамі, імёнамі, спасылкамі на дакументальныя, літаратурныя крыніцы, нотнымі прыкладамі, ілюстрацыямі. Не ўсе раздзелы, праўда, чытаюцца з аднолькавым захапленнем: шкада. Але — не бяда...

Парадуемся, што дачакаліся мы перабудовы і ў нашай акадэмічнай музыказнаўчай навуцы. Ужо нават ці не тыя людзі, якія адназначна сцвярджалі, што да Кастрычніка 17-га года на беларускай зямлі «прафесійнай культуры» не было, сёння пішуць з аглядкай на новую для сябе кан'юнктуру—адраджэнне зрабілася надзённай тэмай і для іх. Не верыце? Цытую: «Белорусский профессиональный театр как институт государственности и национальной культуры мог возникнуть в результате победы Октябрьской революции. Но он не мог быть создан на пустом месте, без традиций, подготовленных кадров, заинтересованной публики, сформировавшейся музыкальной среды... Успешному развитию национальной культуры в первые годы Советской власти в немалой степени способствовала высокопрофессиональная основа, заложенная еще в предыдущие периоды, а также большой творческий и исполнительский потенциал, активный и эрудированный зритель». (Стар. 363, 365).

Дачакаліся.. Працытаваць бы гэтыя цытаты, ды настрой лагодны.

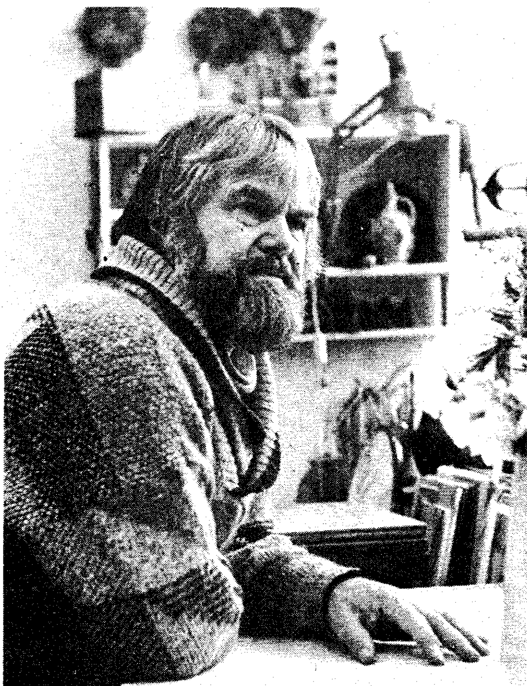
Пачакайма наступныя два тамы. Цікава, з якіх пазіцый будзе паказана ў іх далейшае развіццё музычна - сцэнічнага мастацтва Савецкай Беларусі, ці ўсе імёны, якія да нядаўняга часу выкрэсліваліся з нашай культурна - гістарычнай памяці, будуць названы?

Напэўна, працяг гісторыі музычнага тэатра Беларусі, як і першы яе том, будзе напісаны па-руску. Відаць, каб «пашырыць» чытацкую аўдыторыю. Задума падаецца надзвычай «арыгінальнай»... асабліва пры тыражы 630 экземпляраў...

Мушу, аднак, спыніцца: у рэдакцыю ўвайшоў наведнік. Пад пахай у яго ажно дзве кніжкі «Музычнага тэатра». Парупцеся і вы, калі яшчэ не набылі навінку!

С. Б.

ПАЖАДАЕМ ЯМУ ПЛЁНУ!

«Шэкспір».

«Дрэвы без лісцяў» (з серыі «Беларускія будні»).

«Чарнобыльская зона».

«Льны Браслаўшчыны».

Вядомаму беларускаму мастаку-графіку Георгію Паплаўскаму споўнілася 60 год. Больш як 30 з іх аддадзены мастацтву. Толькі пералік твораў, якія па праву лічацца класікай беларускага савецкага мастацтва, займае амаль цэлую старонку ў «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі». Ягоныя станковыя аркушы і кніжныя ілюстрацыі адзначаны прэстыжнымі прэміямі. Час ад часу мастак адкладае ўбок афортную іглу ці літаграфскі алоўак і бярэ пэндзаль. Мяркуючы па ягоных жывапісных творах, калі б Георгій Георгіевіч аддаваў гэтай справе столькі ж увагі і часу, як графіцы, дык ягонае імя, напэўна, стаяла б у шэрагу лепшых жывапісцаў Беларусі. Яно і не дзіўна: калі чалавек таленавіты, дык талент яго праяўляецца ва ўсім, што б ён ні рабіў.

У 60-я гады Паплаўскі — адзін з безумоўных лідэраў беларускага выяўленчага мастацтва. Тады наша графіка становіцца шырока вядомай у краіне, яе поспехі нават выклікаюць рэўнасць у мастакоў Балтыі і Масквы, што дагэтуль лічыліся лідэрамі і заканадаўцамі ў гэтай галіне. Ды і за межамі СССР з беларускім мастацтвам пазнаёміліся найперш праз творчасць графікаў — Кашкурэвіча, Паплаўскага, Заборава.

60-я гады... Адліга, «суровы стыль», адыход ад стэрэатыпаў у палітыцы, культуры, ды і проста на побытавым узроўні. Мы, відаць, неаднойчы вернемся да ўспамінаў аб тым часе, асабліва ў такія пераломныя моманты нашай гісторыі, як сённяшні... Адзін мастак можа больш ці менш аб'ектыўна адлюстраваць сучасныя рэаліі, другому ж, у адпаведнасці з маштабам таленту, дадзена адлюстраваць Час.

Георгій Паплаўскі не ставіць сабе мэтай абавязкова быць сучасным. Пра яго не скажаш, што ён бяздумна падпарадкоўваецца зменлівай модзе, новым стылістычным павевам. Хутчэй наадварот — ён імкнецца захаваць праз свае творы фундаментальныя каштоўнасці чалавечага быцця ў пераменлівым свеце. Пажадаем жа яму плёну!

В. БОГУШ.

ПА ТОЙ БОК «КРЭСАЎ»

(Пачатак на стар. 4).

юць багата знаёмых у Польшчы сярод ксяндзоў ды іншых, занятых «праблематыкай крэсовай». Лідэры беларускіх палякаў вельмі часта бываюць у Польшчы. Сярод іх ёсць вельмі папулярныя, вядомыя сваёй патрыятычнай працай на «крэсах», як напрыклад, ксёндз Казімір Свёнтак з Пінска. Такіх дзеячаў можна ўбачыць на польскім тэлебачанні, прачытаць аб іх дзейнасці ў польскіх газетах. Гэтыя дзеячы звычайна настроены вельмі варожа ў адносінах да ўсяго беларускага.

Канцэпцыі

Беларусь у шматлікіх польскіх публікацыях аб «крэсах» займае асобае месца. Гэта тлумачыцца тым, што яна з'яўляецца «слабым звяном» на «крэсах» у параўнанні з Украінай і Літвой, а таму і займае асобае месца ў стратэгічных планах палякаў.

На іх думку, пры распадзе Савецкага Саюза Украіна безумоўна стане незалежнай дзяржавай. Яе моцны эканамічны патэнцыял, 50-мільённы народ і традыцыйная варожасць да палякаў будуць сур'ёзнай пагрозай для Польшчы, а таму на вяртанне Львова, як бы таго ні хацелася, нават і разлічваць дарэмна.

Што тычыцца Літвы, дык польскія дзеячы таксама ведаюць аб высокай нацыянальнай свядомасці літоўцаў ды безумоўнай гатоўнасці іх любымі сродкамі абараніць Вільню. Таму ў Вільні адзінае, на што можна спадзявацца,— гэта падтрымліваць там польскі «агеньчык», не выстаўляючы асаблівых прэтэнзій.

Іншая справа — Беларусь. На думку адных, на Беларусі няма сіл, якія былі б здольныя пабудаваць самастойную дзяржаву. Беларусы як нацыя — утварэнне вельмі штучнае і слабое. Яны заўжды падпарадкоўваліся мацнейшым — расейскім камуністам або нямецкім фашыстам — і, будучы заўжды ворагамі палякаў, з дапамогай першых і другіх вынішчалі палякаў. Але гэта маленькая купка людзей, якія не маюць падтрымкі ў цалкам аморфнай і некультурнай масе. Да таго ж, на думку польскіх даследчыкаў, на Беларусі жыве як мінімум 2,5 мільёна палякаў. Праўда, з трохі замутнёнай нацыянальнай свядомасцю, бо доўгія гады на Беларусі зусім не было польскай інтэлігенцыі, якую вымардавалі рознага кшталту ворагі. Вялікая місія Польшчы зараз — гэта дапамагчы сваім братам за ўсходняй мяжой стаць нарэшце палякамі, а з часам (ёсць надзея, што Савецкі Саюз разваліцца) і ўз'яднацца з маці-Польшчаю. Польскія палітыкі разлічваюць, што гэта будзе зроблена без асаблівых турбот, бо супрацьстаяць гэтаму на Беларусі няма каму. Па-рознаму вызначаюцца будучыя межы, некаторымі — да Смаленска.

Існуе і другая канцэпцыя, паводле якой ніякіх беларусаў няма ўвогуле, і Беларусь можна разглядаць як толькі паняцце геаграфічнае, а беларусаў — як этнаграфічны матэрыял, які ніяк не можа дэфармавацца і стацца палякамі або расейцамі. Тут, як палякі кажуць, двум вялікім народам — польскаму і расейскаму — трэба проста падзяліць гэтыя землі ды тым самым аднавіць на гэтых землях натуральны ход гісторыі і нармальныя суседскія ўзаемадачыненні. Гэты план вельмі нагадвае варыянт Рыжскай мірнай умовы 1921 года. З такім планам, дарэчы, некаторыя слухачы курсаў былі азнаёмлены пад час ужо згаданай сустрэчы ў ратушы Беластока.

На заканчэнне можна сказаць, што ў Польшчы зараз выходзіць вялікая колькасць кніжак, часопісаў, іншай літаратуры, прысвечанай Беларусі. Уважліва вывучаюцца розныя бакі яе жыцця.

Дзейнасць

Дзяржавай у дзяржаве называюць у Польшчы каталіцкі касцёл. На сённяшні дзень ён сутыкнуўся з праблемай, калі парафіі стаяць адна ад другой настолькі шчыльна, што паміж імі пачынаецца канкурэнцыя за вернікаў, а ксяндзоў такая вялікая колькасць, што многія застаюцца без працы. Выйсце польскі клер бачыць адно — пашырацца за межы Польшчы, развіваць місіянерскую працу. Да таго ж, польскі касцёл моцна палітызаваны. Доўгі час яго ворагам былі камуністы. Цяпер іх няма, але застаецца баявы дух касцёла і вобраз ворага; без барацьбы з кімсьці польскі касцёл не можа існаваць. Што датычыць праблемы «ўсходніх крэсаў», то тут унутраная стратэгія касцёла, традыцыйна вельмі нацыяналістычнага, змыкаецца з нацыяналістычнымі настроямі польскага грамадства. Ксяндзы едуць на Беларусь не так з місіяй веры, як амбасадоры польскасці, як памагатыя ў ажыццяўленні амбіцый мясцовых дзеячаў кшталту Дабрыніна.

Ёсць пэўныя эканамічныя прычыны польскай культурнай экспансіі на Беларусь. Пагроза беспрацоўя таксама можа падштурхнуць настаўнікаў польскай мовы, работнікаў культуры шукаць сабе працу на «крэсах».

Вялікая колькасць публіцыстаў, журналістаў, гісторыкаў і г. д. фарміруе грамадскую думку, стварае праблему «крэсаў», і прычынай таму не толькі шавіністычныя настроі, але й чыста палітычны інтарэс; пасля падзення камуністаў трэба новая праблема, якая б прыцягвала ўвагу шырокіх колаў насельніцтва, гуртавала народ вакол касцёла і ўлады. Былыя асаднікі, ветэраны АК ды проста польскія нацыяналісты ствараюць розныя фонды й арганізацыі, якія займаюцца «крэсамі». Улічваючы, што шмат хто з гэтых людзей быў у апазіцыі да камуністаў, ясна, што яны маюць уплыў на польскі ўрад ды дзейнічаюць пры яго згодзе.

Спецыяльна «крэсамі» ды працай там займаецца Таварыства прыяцеляў Вільні і Гародні, якое мае свой друкаваны орган «Гонец крэсовы», а таксама іншыя выданні. Ёсць звесткі, што нядаўна паўстала Таварыства аматараў Беларусі. Аб тым, што іх ідэі ў польскім грамадстве сустракаюцца з прыхільнасцю, сведчаць дэманстрацыі, якія адбыліся ўлетку ў Варшаве і Гданьску з удзелам тысячаў людзей (у тым ліку моладзі) з лозунгамі аб далучэнні «крэсаў» да Польшчы.

З часам польская экспансія можа даць на Беларусі свае парасткі. Ужо зараз рыхтуюцца кадры будучых дзеячаў з моладзі, якая атрымала стыпендыі ў польскіх універсітэтах. Працягваецца наплыў ксяндзоў на Беларусь. Яны адкрыта кажуць вернікам: «Ваша ўлада — у Польшчы».

Савецкае пасольства ў Польшчы, якое, натуральна, інфармавана аб антыбеларускіх настроях ды акцыях, чамусьці ніяк на тое не рэагуе. Зрэдку ў савецкім друку пішацца аб «антырасейскіх» настроях у Польшчы, хаця найперш прапаганда ідзе антыбеларуская. Не заўважыць яе нельга — яна відавочная, варта толькі пачытаць газеты, паслухаць радыё і г. д.

Напэўна, сачыць за падзеямі і збіраць інфармацыю магло б консульства Беларусі ў Варшаве, калі б яно было арганізавана.

Так ці інакш, але відавочна адно: беларусы павінны дзейнічаць, не маўчаць.

Юрась ЗАКРЭЎСКІ.

ВЯРТАННЕ ДА ЧЫТАЧОЎ,

або Яшчэ раз пра Цётку і яе эпоху

Сто пятнаццаць гадоў назад у сям'і шляхціца з Лідскага павета Сцяпана Пашкевіча нарадзілася дачка Алаіза, будучая беларуская паэтэса-рэвалюцыянерка Цётка. Пражыўшы на свеце 40 гадоў, сястра міласэрнасці Алаіза Пашкевіч згарэла ў тыфознай гарачцы пад дахам роднае хаты. Быў люты 1916 года, а значыць, 75 гадоў назад наш народ назаўсёды развітаўся з адной са сваіх самых таленавітых, самаахвярных дачок.

Вось чаму гэты год для мяне, ды, мяркую, і для ўсёй нашай літаратурнай грамадскасці будзе асветлены славай Пашкевічанкі-Цёткі.

Прызнаюся, заўжды з унутраным хваляваннем я імкнуся дазнацца як мага болей пра таго, чыё імя неадлучна ад лёсу нашай славутай паэтэсы-рэвалюцыянеркі, каго яна пакахала, побач з кім нямала пражыла гадоў. Гэта — Сцяпонас Кайрыс.

У літоўскіх энцыклапедычных выданнях засведчана, што Сцяпонас Кайрыс стала ўвайшоў у гісторыю развіцця літоўскіх палітычных і навукова-асветніцкіх рухаў.

Інжынер-тэхнолаг. Публіцыст. Прафесар.

Пасля заканчэння Шаўляйскай гімназіі ў 1898 годзе паступіў у Пецярбургскі Тэхналагічны інстытут. За ўдзел у студэнцкіх хваляваннях быў двойчы выключаны з інстытута (у 1899 і ў 1901 гадах). Акрамя таго, у 1904 — 1907 гг. (пара збліжэння з Алаізай Пашкевіч) удзельнічаў у рабоце Літоўскай сацыял-дэмакратычнай партыі і, перапыніўшы вучобу ў інстытуце, у 1907 г. удзельнічаў у выбарнай кампаніі ў II Дзяржаўную Думу.

Пасля заканчэння Тэхналагічнага інстытута восенню 1908 года разам з Пятрасам Вілейшысам паехаў у Самарскую губерню будаваць масты для чыгункі Волга—Бугульма.

Затым, у Вільні, працаваў як публіцыст пры выданнях сацыял-дэмакратычнай партыі.

З 1912-га па 1916 год працаваў у Віленскай самаўправе, якраз пасля сваёй жаніцьбы на Алаізе Пашкевіч. З-за канфліктаў з нямецкім акупацыйным апаратам цалкам перайшоў на палітычную работу.

У чэрвені 1916 года ўдзельнічаў у канферэнцыі літоўскіх палітычных дзеячаў у Лазане.

Грамадска- палітычны шлях С. Кайрыса ўвогуле быў даволі складаны і супярэчлівы. Ён заўсёды быў у гушчыні падзей і заўсёды ў адносінах да гэтых падзей меў уласнае меркаванне.

Прыкладна з 1923 года С. Кайрыс становіцца прыват-дацэнтам тэхналагічнага факультэта Літоўскага універсітэта, затым — яго прафесарам. У 1940 годзе за кіраўніцтва санітарнымі збудаваннямі ў Літве С. Кайрысу была прысуджана ступень ганаровага доктара.

Найбольш С. Кайрыс вядомы як актыўны дзеяч Літоўскай сацыял-дэмакратыі. Пастаянны член ЦК партыі. Большую частку адозваў і пракламацый сацыял-дэмакратычнай партыі таго часу пісаў менавіта ён, С. Кайрыс. У гэты рэвалюцыйны выбуховы час яго літаратурна - публіцыстычны талент яшчэ болей узмужнеў і развінуўся. Пад псеўданімам Мучыс выходзіць брашура С. Кайрыса «Старым канонікам і прэлатам, ксяндзам і маладым вікарыям» — своеасаблівы адказ ксяндзам, якія выступалі супраць сацыялістычнага руху. Такі быў час, такі быў уздым духу!

У 1905 годзе С. Кайрысам былі напісаны новыя творы: «Вока за вока, зуб за зуб», «Памяці забітага ўрадніка Матуляўцкаса», а таксама тэхналагічныя падручнікі — пад псеўданімам Дзядзька. Ці не знамянальна, што менавіта ён, Дзядзька, стаў самым блізкім чалавекам Алаізы Пашкевічанкі?

Наколькі шырокім было кола інтарэсаў С. Кайрыса, сведчаць такія ягоныя працы, як «Японія раней і цяпер» (1906г.), «Канстытуцыя японцаў» (1906г.), «Чаму знікла прыгоннае права ў Літве» (1908г.). Асабліва распаўсюджана ў вёсках было адціснутае гектаграфічным спосабам апавяданне. С. Кайрыса «Пакінуты воранам». Міжволі згадваецца, наколькі папулярнымі ў тыя ж гады былі лістоўкі з вершамі Цёткі.

Пад час першай сусветнай вайны, якраз у гады сумеснага жыцця з Цёткаю ў Вільні, С. Кайрыс рэдагуе газету «Барбінінку Балсас» («Рабочы голас»). Вядомы ён і як аўтар кнігі фельетонаў «Казкі» (1920 г.), а таксама праекта новай праграмы ЛСДРП, якая была прынята на з'ездзе партыі ў Каўнасе ў 1932 годзе.

Як бачым, амаль усе гады найбольш актыўнага грамадска - дзейснага і творчага жыцця Алаізы Пашкевіч, асабліва ў Віленскі перыяд, побач з ёю быў менавіта ён — Сцяпонас Кайрыс. Таму ўспаміны гэтага чалавека ўяўляюць асаблівы інтарэс для нас. Найперш таму, што яны не толькі дакумент свайго часу, але і голас душы чалавека, які лепей за іншых ведаў нашу Цётку.

Таму варта паслухаць яго. Для многіх гэта будзе першае поўнае прачытанне матэрыялу, вядомага толькі беларускай эміграцыі.

Валянціна КОУТУН.

Стэпонас **КАЙРЫС**

З маіх успамінаў пра Цётку

З маіх успамінаў пра Цётку

АЛЕЙЗУ Пашкевічанку-Цётку (Цёткаю Алёйзу Пашкевічанку назвалі ейныя суседзі Іваноўскія) пазнаў я недзе ў 1902 годзе, калі быў студэнтам-тэхнолагам трэцяга курсу. Пазнаёміліся мы ў Пецярбургу. Пасля сканчэння прыватнай гімназіі Прозаравай у Вільні Алёйза Пашкевічанка запісалася на вышэйшыя педагагічныя курсы прафэсара Лесгафта ў Пецярбургу й адразу трапіла ў самы вір усёмацнеючага рэвалюцыйнага руху акадэмічнай моладзі. Студэнцкія страйкі, дэманстрацыі, крывавыя экзекуцыі, арышты, ссыльныя канвоі — усё часцейшымі нарастаючымі сутаргамі сатрасалі жыццё вышэйшых колаў Расеі. Студэнцтва было тады пульсам царскае імперыі, пульсам, што пачынаў біцца ўсё мацней і бескантрольней. Студэнцкаму рэвалюцыйнаму руху, што ахапляў розныя ідэялагічныя плыні з розных нацыянальных групаў, было супольным адно: змаганне з манархічным царскім рэжымам. Паасобныя нацыянальныя групы лучылі з гэтым і свае спецыфічныя заданні.

Л. ШЧАМЯЛЁЎ. Цётка.

У асяроддзі вось гэтай усё больш распальванай моладзі Алёйза Пашкевічанка пачулася адразу «як у сябе дома». Вельмі чуйкая на падзеі, выбуховага характару, не церпячы аніякіх кампрамісаў ані ў сабе, ані ў іншых, адкідаючы ды высмейваючы ўсякія канвэнансавыя формы ў дачыненнях, — яна ўважала за сабой абавязак і гонар быць усюды там, дзе так ці гэтак выяўляўся нарастаючы супроць існуючага стану настрой. Яна наведвала сходкі, брала ўдзел у дэманстрацыях, рупілася пра арыштаваных сяброў. Адразу самавызначылася Беларускай і гэткаю засталася назаўсёды.

Алёйза Пашкевічанка, якая нарадзілася й вырасла ў Старым Двары Васіліскай воласці Лідскага павету Віленшчыны на бацькавай гаспадарцы блізу ў 100 гектараў (апрача гэтае гаспадаркі стары Пашкевіч меў яшчэ «пустошу» Пяшчыну, 200 га велічыні, якую аддаваў у арэнду сялянам), у тагачасным Пецярбургу знайшла й сціплае сваё нацыянальнае асяроддзе. На Тэхналагічным інстытуце студыяваў тады ўжо Вацлаў Іваноўскі, Цётчын сусед з двара Лябёдка, а ў пазнейшыя гады й ейны даўгагодны супрацоўнік. На той жа Тэхналагічны інстытут запісаўся й вілянчук Пранцішак Умястоўскі, таксама беларус. Прыроднік Тодар Іваноўскі, брат Вацлава, ужо тады выразна хінуўся ў лятувіскі бок, а найстарэйшы з Іваноўскіх, тэхнолаг-хімік Юры, уважаў сябе за паляка. З блізкіх Цёткі-Пашкевічанкі прыяцеляў прыпамінаю Сабіну Ячынаўскую, якая пасля выйшла замуж за Вацлава Іваноўскага. Беларусаў-студэнтаў было тады ў Пецярбургу вельмі мала.

З Алёйзай Пашкевічанкай пазнаёміў мяне Тодар Іваноўскі, цяперашні прафэсар прыродаведных навукаў на Віленскім універсітэце, якому я тады памагаў засвойваць лятувіскую мову. Незвычайна жывога характару, нештодзённая, яна выразнялася нават і ў шматкалёрным студэнцкім асяроддзі ды адразу зрабіла на мяне ўражанне «чалавека з жывой душой». Па-свайму блізілі нас Цётчыны апавяданні з дзён ейнага маленства, калі яна, яшчэ малою дзяўчынкаю, ездзіла з бацькам у Ночу прадаваць лён. Тамака яна першы раз пачула й лятувіскую гутарку. Жартам нас, Лятувісаў, называлі «гіргунамі». Ці й у Цётчыных жылах не было нейкай крыху «гіргунскай» крыві — мне не ўдалося выясніць. Аднак Пашкевічаў у Летуве — колькі хаця. З першых студэнцкіх гадоў засталося ў мяне няшмат супольных успамінаў. Былі мы маладымі. Жылі пачуццём, умелі размахнуцца, будучыні не палохаліся. Летувісаў-студэнтаў на высокіх школах Пецярбургу было тады каля 30—40 чалавек. Сярод іх ужо зазначылася ідэялагічная дыферэнцыяцыя, і абсалютная большасць студэнтаў хінулася да Лятувіскай сацыял-дэмакратычнай партыі. Частка з іх гарнулася дзейна да партыйнай працы, рыхтавала партыйную літаратуру й збірала грошы на выданне яе. Ці рабілася тады нешта й сярод студэнтаў-Беларусоў, цяпер не памятаю. З Алёйзаю Пашкевічанкай сустракаўся тады даволі рэдка. Ці яна й тады спробавала ўжо нешта пісаць — цяжка мне сказаць.

Жыццё як лятувіскай, гэтак і беларускай акадэмічнай моладзі было тады вельмі цесна звязанае з Вільняю. З прычыны студэнцкіх страйкаў школы зачынялі, і мы ехалі «дамоў» весці далей рэвалюцыйную працу ўжо на сваіх палетках. Частка лятувіскіх студэнтаў ужо ад 1900 году пераняла ад сасланых тварцоў Лятувіскай сацыял-дэмакратычнай партыі іхнюю працу, аднавіла заняпалую ўжо крыху партыйную арганізацыю й шпарка развівала яе. У часе падзеяў 1905 году ў Вільні, калі не браць Бунду, Лятувіская сацыял-дэмакратычная партыя выступала як наймацнейшая палітычная група. З Вільні партыйная праца шырылася па ўсім краі й заносіла рэвалюцыйны рух усё далей у лятувіскую вёску. У Вільні мне давялося жыць летнімі вакацыямі ад 1899 году; а з набліжэннем рэвалюцыі 1905 году — і праз увесь год.

Усё часцей сустракаўся я й з Алёйзай Пашкевічанкай. Беларускіх дзеячоў у Вільні было ўжо больш. У Вільні жылі тады Антон і Іван Луцкевічы; часта наведваў Вільню Вацлаў Іваноўскі; у беларускай працы браў удзел студэнт Пранцішак Умястоўскі. За Беларуса сябе ўважаў і грашыма беларускую справу падтрымваў собснік вялікага складу земляробскіх машынаў у Вільні Зыгмант Нагродскі. У асяроддзі беларускіх дзеячоў часта ўспаміналіся імёны Якуба Коласа й Янкі Купалы. Радзей і куды пазней — ксяндза Адама Станкевіча.

Сталым Цётчыным ад'ютантам быў Бурбіс, Лятувіс з прозвішча і Беларус з пераканання. Асяродак беларускай дзейнасці канцэнтраваўся тады ў Вільні. Ад 1903 году дзеіла тут ужо Беларуская Рэвалюцыйная Грамада, арганізацыя выразна сацыялістычнага кірунку, якая намагалася знайсці сувязь з работнікамі ды рамеснікамі і ў самой Вільні.

У 1906 годзе пачынаюць выходзіць у Вільні беларускія тыднёвікі, спачатку «Наша Доля», а пасля «Наша Ніва». Для Цёткі-Пашкевічанкі была гэта ці не найбольш інтэнсіўная пара ейнай палітычна-грамадскай працы. Поўна было яе ўсюды. Працавала ў газэце, брала ўдзел у сходах, спробавала прамаўляць на мітынгах, выступала як прадстаўніца «Беларускай Сацыялістычнай грамады» на нарадах дэлегатаў рэвалюцыйных партыяў. На гэтым адрэзку напружанай грамадскай працы яна, здаецца, і пачынала спрабаваць свае паэтычныя здольнасці. Прынамсі, ейны «Хрэст на свабоду» ў 1905 годзе быў адным з найпапулярнейшых і публічна дэкламаваных вершаў. У асобе Цёткі малады беларускі рух здабыў не толькі аддадную ўсёй душой працаўніцу, але й няўтомную ініцыятарку самога руху.

Тагачасныя лятувіска-беларускія дачыненні ў Вільні адзначала шчырая прыязнь. Маладым лятувіскаму і беларускаму рухам даводзілася здабываць сабе ў разнамоўнай Вільні месца й роўныя з іншымі грамадскія правы. Лёгка гэта не было. Над грамадскім, культурным, а часткова й палітычным жыццём «хрысціянскага» віленскага грамадзянства дамінавалі тады поўнасцяй мясцовыя Палякі. Эліту гэтых «тутэйшых» Палякаў тварыла інтэлігенцыя, што паходзіла з лятувіскай і беларускай шляхты, абшарнікі, што прыехалі з места, часткова прадстаўнікі фінансавага капіталу, настаўлены па-польску каталіцкі клер ды збагацелыя часткі мяшчанства. Гэтая вось эліта абапіралася на апалячаны віленскі плебс і адчувала сябе за бясспрэчнага гаспадара ў касцёле, у справе места, на віленскіх вуліцах ды тварыла грамадскую думку Вільні. Гэтыя віленскія Палякі, тутэйшыя людзі, што хутка нарадзіліся й выраслі, былі на свой лад звязаныя з доляю гэтага краю. Яны па-свойму зжыліся з людзьмі, па-свойму асэнсоўвалі гістарычныя традыцыі краю, былі зайздросныя за сваю пазіцыю ў грамадзянстве й з злосным падазрэннем сустрэлі новыя, што выйшлі з народу, рухі. У змаганні за сваю будучыню Лятувісы і Беларусы стварылі супольны фронт супроць віленскіх Палякоў і былі добрымі сябрамі. Пытанне тэрытарыяльнага размежавання абодвух рухаў, а разам і пытанне дзяржаўнай прыналежнасці Віленшчыны тады ў паважнейшай форме не паўставала.

Жывучы тады ў Вільні, Пашкевічанка-Цётка жыла сярод свае сям'і. Ейныя два браты, Вацлаў і Язэп Пашкевічы, абодва афіцэры Маладзечанскага палка, нежанатыя, мелі супольнае памяшканне на Сніпішках. Братоў наведвалі прыездам з правінцыі старэйшая сястра Стэфанія і маладзейшая Караліна. Наймаладзейшая Цётчына сястра — Зофія — паказвалася тады ў Вільні рэдка. У братоў жыла й Алёйза.

Паводле нацыянальнай свядомасці Цётчына сям'я была неаднаагітная, адначасна й своеасаблівa «тутэйшая». Хатняя мова была польская, польская таго асаблівага характару, які яна мела ў дробнай шляхты Летувы й Беларусі і на які гэтак сваеасабліва ўплывалі сінтаксіс, вымова й слоўнік мясцовых моваў. Цётчына матка была пад найбольшым уплывам польскай культуры. Старэйшая сястра Стэфанія была па-панску настаўленая й выразна аддавала першыню польскай мове. Прыхільнасць да польскай культуры выяўлялі брат Вацлаў і сёстры Караліна ды Зофія. Найбольш за ўсіх з беларускай вёскай і беларускай мовай зросся Цётчын бацька і ейны брат Язэп.

Дзейнага падтрымання сваёй беларускай нацыянальнай працы ад сяброў свае сям'і Цётка не мела. Але й ейны ўдзел у беларускім руху не ўважаўся ў сям'і за нейкае няшчасце.

У канцы 1905 году, пасля залому работніцкага паўстання ў Маскве, пачала заломвацца і ўся рэвалюцыя. Пачала ўсё мацней бушаваць рэакцыя, налягаючы першым чынам на краі, што адзначыліся рэвалюцыйнымі дня-

Матэрыял друкуецца з невялікімі граматычнымі праўкамі.

мі, гэтым самым на Летуву, Беларусь, а разам і Вільню. Адначасна з Рэвалюцыяй апалі й рэвалюцыйныя настроі, слабела рэвалюцыйная праца, якую часткова даводзілася пераносіць у падземелле.

Цётка-Пашкевічанка з ейным выбуховым характарам і балючай пачуцёвасцю глыбей за іншых паддалася часоваму песімізму.

У Пецярбург канчаць курсы прафесара Лесгафта яна больш не паехала. У адной беларускай хрэстаматыі я натрапіў на цверджанне, быццам за нелегальную працу Цётцы пагражала судовая справа, і дзеля гэтага яна была змушаная перабрацца за межы. Нашыя дачыненні не былі яшчэ вельмі блізкія, і супроць гэтага цверджання я не мог бы катэгарычна запярэчыць. Мне ўсё ж выдаецца, што не пагроза кары навяла Алёйзу Пашкевічанку на думку выезду за межы на далейшыя студы. На пачатку 1906 году яна ўжо напэўна была ў Кракаве й пачала студыяваць літаратуру на Кракаўскім універсітэце. У часе бытнасці ў Кракаве Цётка пазнала на сцэне слаўную тады драматычную артыстку Сольскую ды была захопленая ейнаю ігрою. Пад уплывам ігры Сольскай Цётка зацікавілася тэатрам наогул і, калі не мыляюся, нейкі час наведвала драматычную студыю Сольскай, спрабуючы сваіх здольнасцяў на сцэне.

Ужо ладна пазней, у 1913 годзе, калі стала жыла ў Вільні, Алёйза Пашкевічанка-Кайрыс паклала шмат патугаў, каб зарганізаваць і рыхтаваць трупу беларускіх артыстых-аматараў для гастроляў па меншых мястэчках Віленшчыны. На адным такім паказе ў Вялейцы давялося і мне пабыць.

Алёйза Пашкевічанка, якая кожнай працы аддавалася ўсёй сваёй душою, не ўмела сцерагчы свайго здароўя. Яна не знала супачынку, калі трэба было нешта тэрмінова выканаць. За працаю часта забывалася, што трэба й есці.

Помнік Цётцы ў г. п. Астрыно.

Калі была студэнткаю ў Кракаве, не хацела зварачацца да блізкіх па дапамогу ды часта забывалася й галадавала. Як найменш рупілася пра свае ўборы — ёй усё йшло. Нядбайнасць пра сваё здароўе з часам памсцілася.

Ранняю вясною 1907 году мне давялося браць удзел у агульным з'ездзе Расейскай Сацыял-дэмакратычнай партыі ў Лондане. Па дарозе назад у Летуву я завярнуў у Закапанае. У Закапаным, у гуральскай хаціне, знайшоў хворую на лёгкія Цётку,— як заўсёды жвавую, чуйкую на падзеі й найменш дбайную пра сябе. Працэс у лёгкіх толькі пачынаўся, аднак для залячэння яго канечнымі былі чыстае горнае паветра, як найболып сонца ды магчыма лепшая яда. Пра гэта, аднак, Цётка і ў Закапаным найменш рупілася. Засталася тамака на ўсё лета. З бліжэйшых прыяцеляў мела яна ў Закапаным хворага тады ж на лёгкія Вітаўта Чыжа, студэнта з Ашмянскага павету, што студыяваў тэхніку ў Львове. Яна там зсябравалася блізка з Енасам ды Юліяй Білюнасамі. Енас Білюнас, цяжка вынішчаны сухотамі, дажываў у Закапаным тады свой апошні год.

Алёйза Пашкевічанка прабыла ў Закапаным ці не да канца 1907 году — наведаў я яе там яшчэ раз увосені таго ж году — папраўілася з лёгкімі й перабралася на студыі ў Львоўскі універсітэт, на гістарычна-філалагічны факультэт. Для свае дыпломнае працы ўзяла спачатку гістарычную тэму: паўстанне Свідрыгайлы. Пазней тэму змяніла й пачала збіраць матэр'ял пра «беларускую батлейку». Гэтага матэр'ялу назбірала даволі шмат, працы, аднак, не напісала. (Можа, можна гэта спраўдзіць у Вітаўта Чыжа, калі яшчэ жыве; прынямся ў Вільні гэтай працы не пісала.) На Львоўскім універсітэце Алёйза Пашкевічанка студыявала да 1911 году.

Гады 1906-07 былі ў жыцці Пашкевічанкі гадамі перамены, але без балючых пераломаў. Выглядае, што акурат тады, пры ападанні рэвалюцыйнага руху ў Расеі, яна на даўжэйшы час адмяжавалася ад палітычнай дзейнасці ды аддавалася нацыянальна-культурнай працы. Новы кірунак набыла ад гэтага часу і ейная паэтычная творчасць, напісаныя ёю белетрыстычнага характару абразкі. Цётка прыціхла, хоць жывых сувязяў з наваколным жыццём і не зрывала. Яна брала цяпер яго такім, які яно было. Не падыходзіла б да Цётчынага характару, каб яна й тады не верыла ў святлейшую будучыню свайго народу. Песімізм, які й на яе ці раз моцна нападаў, ніколі не ўплываў на ейную станоўкасць працаваць і на ейную веру ў поступ чалавецтва, а разам і свайго краю. Гэтай культурнай працы Цётка аддала ўсю пазнейшую пару свайго жыцця, калі, пасля замужжа, зажыла настала — аж да пачатку Першай сусветнай вайны — у Вільні. Найбольш працы й цёплай рупнасці аддавала тады выданню часопісу для моладзі «Лучынка».

Студыюючы на універсітэце ў Львове, Алёйза Пашкевіч не мела больших клопатаў з хваробаю лёгкіх. Штовясны наведвала бацькавіну. Нашыя дачыненні, што ставалі ўсё больш прыязьлівымі, ад 1906 году былі нагэтулькі блізкія, што ўлетку 1909 году яна гасціла ў мяне ў Мелікесе Самарскай губэрні, дзе я па сканчэнні ў 1908 годзе Інстытуту Тэхналогіі працаваў ужо інжынерам пры пабудове чыгуначных мастоў. У 1911 годзе Алёйза Пашкевіч другі раз наведала мяне, ужо на Куршчыне, на Украіне, дзе мне давялося выконваць разам з інжынерам Пётрам Вілейшысам пабудову мастоў Паўночна-Данскай чыгункі.

У канцы 1911 году я вярнуўся з Украіны й асяліўся ў Вільні. У лютым 1912 году мы пабраліся, і ад гэтай пары Цётка-Кайрыс жыла ўвесь час, аж да свае смерці, у Вільні, наведваючы рэдчас Менск, сваю бацькавіну, маю бацькавіну й Віленшчыну.

Уладзіліся мы вельмі сціпла, пастудэнцку, і на пачатку зажылі на Звярынцы. Цётка не цярпела мяшчанскага спосабу жыцця, і аж да Першай сусветнай вайны мы абыходзіліся памяшканнем з двох пакояў з кухняй. Наймічкі мы не мелі, хоць майго заробку на працы ў самаўрадзе места Вільні стала б і на крыху раскашнейшае жыццё, на абаіх знаць было яшчэ нядаўняе студэнцтва. Жонка не мела тады ніякай працы, што звязвала б яе, і ўвесь свой час аддавала справам беларускага руху. Шмат пісала. Не ўважаю за сваё заданне выказвацца пра Цётчыну творчасць. У сваю творчасць яна заўсёды ўкладала душу. Не заўсёды было ёй лёгка выказаць словамі перажыванні, пачуцці й думкі. Чарнавікі ейных друкаваных твораў паказваюць, што часта патрэбная была марудная праца, пакуль выражаныя думкі знаходзілі сабе адпаведную форму на паперы. Можа, дзеля гэтага Цётка не паспела стварыць гэтулькі, колькі абяцаў ейны перажываннямі наздзіў багаты ўнутраны свет.

Першая сусветная вайна, якая заспела нас у Вільні, адлістала і ў Цётчыным жыцці новую балонку. Давялося ёй бадай зусім абарваць працу, якую раней вяла. Выбухлая вайна стала перад усімі намі і поўная будучых магчымасцяў і, адначасна, жудасная сваёю штодзённаю рэчаіснасцяй. Ваенныя падзеі закраналі ўвесь час ды беспасрэдна й Вільню. Катастрофа расейскіх арміяў ува Усходніх Прусах запоўніла віленскія больніцы ранeнымі, хворымі на заразныя хваробы. Цётка не ўмела быць абыякавай да падзеяў, і ўвясну 1915 году падалася на працу сястрою міласэрдзя ў барак для заразных хваробаў у Вільні. Працавала да позняй восені. У беларускім друку можна сустрэць звестку пра тое, быццам Цётка была сястрою міласэрдзя на фронце. У сапраўднасці на фронце яна ніколі не была. Увосені гэтага ж года загінуў у франтавых баёх каля Горадна Цётчын брат Язэп. І гэта быў пачатак ідучых на яе няшчасцяў.

У 1915 годзе Вільня ўжо чакала нямецкай акупацыі. Падахвочаныя расейскімі ўладамі, жыхары краю, асабліва мяшчане, масава збіраліся да эвакуацыі ў Расею. Мы дамовіліся заставацца ў Вільні і ў Вільні дачакаліся Немцаў. Нямецкая акупацыя адразу спаралізавала грамадскае жыццё, спыніла выхад прэсы, не дапушчала арганізаванае дзейнасці, праз вайскова-адміністрацыйны апарат скавала ўвесь край ды пачала бязлітасна ачышчаць яго. Вільня адразу апынулася пад пагрозаю голаду. Трэба было ратаваць ад галоднай смерці дзяцей галоты й арганізаваць ім прытулкі. Неўзабаве пачалі галадаваць масавыя віленчукі, і Немцы былі змушаныя даць дазвол на арганізаванне публічных сталовак для народу ды прыдзялілі ім крыху й харчоў. Гэтак пачалася праца ратавання ад голаду, і Цётка жвава ў яе ўлучылася. Ды ненадоўга. У канцы 1915 года захварэў на сыпны тыфус ейны бацька, і яго павезлі ў больніцу ў Ліду. У студзені 1916 году бацька памёр. Па атрыманні паведамлення мы выехалі ў Ліду на пахавіны. Пасля пахавання старога Пашкевіча мы зімовую дарогаю, конямі, пры вялікім марозе паехалі на жончыну бацькавіну. Ейная сям'я была раскіданая, апрача памерлага бацькі й двох сыноў на вайне, адзін з якіх ужо загінуў, эвакуавалася ў Расею Цётчына маці й ейная малодшая сястра Караліна. Стары Двор апусцеў, у ім засталася толькі старэйшая сястра Стэфанія. Я працаваў у віленскім самаўрадзе й мусіў варочацца дамоў. Жонка засталася на некаторы час на бацькавіне. Пасля колькіх дзён я атрымаў тэлеграму, што й жонка небяспечна хворая. Таго ж дня выехаў фурманкаю й з Васілішак пехатою дабраўся да Старога Двара. Жонка ляжала непрытомная ўжо колькі дзён, хворая на той жа тыфус. Папрошаны з Васілішкаў лекар-Немец мала знаўся на лячэнні тыфусу, не памог нічога. Шукаць іншых лекараў было немагчыма: на месцы іх не было, а дабрацца да Вільні гэтымі часамі было блізу немагчыма; ды на гэта было ўжо запозна.

Алёйза Пашкевічанка-Кайрыс памерла 5 лютага 1916 году пад роднаю страхою, не прыходзячы да памяці. Пахавалі яе на бацькавіне. Паміж гасцінцам у Васілішкі, што йдзе каля самай сялібы Пашкевічаў, і дарогі, што адгалінаецца ад гэтага гасцінца ды йдзе ў сялібу, каля сялібнай агароджы, вырасла адзінотная магіла. Магілу сцеражэ дзераўяны, зроблены вясковым дойлідам крыж з надпісам, хто ляжыць у магіле. Быць пахаванаю блізка свайго дому жадала сама Цётка.

Ваенныя гады й пасляваенныя падзеі шмат што змянілі і ў маім жыцці. Пасля нямецкай акупацыі Вільні мы з жонкаю перабраліся з Звярынца ў места ды асяліліся на Пясковай вуліцы. У гэтым памяшканні перажыў я да 1918 году. У канцы гэнага году і з пачаткам пабудовы незалежнай Летувы, я выехаў з Вільні ў Утэнскі павет на арганізацыю мясцовага самаўраду й назад не вярнуўся.— Вільню заняла чырвоная армія, і з Капсукам сустрэцца мне не давялося. Пакінутыя ў памешканні мае рэчы — кнігі й Цётчыны рукапісы — узялі пад сваю апеку й перахавалі мае прыяцелі. Не знайшоў пазней толькі двох партрэтаў Цёткі, рысаваных вугалем мастаком Станейкам. Крыху пачакаўшы, знайшлася магчымасць забраць свае рэчы ў Коўню, дзе я асяліўся настала. Сярод захаваных рэчаў была й скрынка з рукапісамі Цёткі. Пасля я іх перагледзеў. Сярод іх нічога не знайшоў, што ўжо не паказалася ў беларускім друку, хіба найбольш у «Лучынцы». Гэта былі чарнавікі Цётчыных друкаваных вершаў і апавяданняў ды колькі незакончаных варыянтаў на тыя самыя тэмы. Адабраў тое, што мне здавалася больш вартасным у асобную папку й чакаў нагоды для навязання лучнасці з Цётчыным братам Вацлавам, каб высніць, якой беларускай арганізацыі маю гэтую спадчыну перадаць. Зрабіць гэта мне не ўдалося. Калі я ўлетку 1944 году ўпотайкі пакінуў Коўню, Цётчыны рукапісы засталіся там. Ці хоць нешта з мае собскасці, мае бібліятэкі й рукапісаў яшчэ сёння існуе — вельмі сумляваюся.

Алёйза Пашкевічанка-Кайрыс пакінула жыццё быццам скрадкам у вабмерлай дзеля вайны вясковай глушы. Пакінула супраць свае волі. Жыць і быць дзейным удзельнікам жыцця хацела Цётка. Сямейныя няшчасці апошніх месяцаў ударылі па ёй балюча; аднак жа тысячы ніцей, якімі яна была звязана з жыццём, засталіся мала кранутыя. Жыццё надзіла яе й далей. Вайна яшчэ не дайшла й да свае палавіны, але мы ўсе, разам і Цётка, чакалі не без надзеі, ейнага канца. Ці не прынясе ён і нашым краём новую будучыню? Цётчыны творчыя сілы яшчэ толькі даспявалі. Калі на самым пачатку грамадскае працы ейную творчасць пабуджаў паўсталы настрой рэвалюцыйных абставінаў, што быў зменны і дзеяў больш на пачуцці, дык пазнейшымі гадамі Цётка супакоілася ды бралася за больш сталыя заданні, кіруючыся выразна больш да арганічнай працы ў галіне культурнага жыцця, да культурных заданняў беларускага руху першым чынам. I хто ведае, мо вайна, што стварыла новыя, хай сабе й часовыя, жыццёвыя абставіны, ды суліла новае, хоць яшчэ й невыразнае будучае жыццё,—ці яна не была б пачаткам новай і ў Цётчыным жыцці й творчасці пары? Магчыма, у гэткую новую пару, мне здаецца, Цётка ўвайшла б яшчэ больш сталаю, узбагачанаю дазнаннем неаслабнай ахвярнасці для выбранай мэты жыцця. Любасці да людзей і свайго краю Цётцы заўсёды стала б настолькі доўга, колькі ёй было б прызначана жыць.

Кім была Пашкевічанка-Кайрыс паводле сваіх палітычна-сацыяльных поглядаў? Яна была адным з закладнікаў Беларускай Сацыялістычнай Грамады ды ўважала сябе ўвесь час за сябру гэтай арганізацыі, не набіраючы, аднак, характэрных партыйнаму чалавеку якасцяў. Яе не вязалі пастановы партыйнае праграмы, і яна не гэтак ужо вельмі й пільнавала партыйнай дысцыпліны. Хоць «Беларуская грамада» была сацыялістычнаю арганізацыяй, Цётку не шмат цікавілі асновы тэорыі сацыялізму. Была ёй аднак жа сваёй маральная існасць сацыялізму. Яна была арганічна зліўшыся з народам свайго асяроддзя, і яе, як у творчасці, так і ў жыцці — заўсёды цягнула туды, дзе было больш гора, дзе больш крыўдзілі, паніжалі «малога» чалавека, дзе была ў ім паніжаная сама ягоная чалавецкасць. Гэта не выпадкам у сваёй творчасці Цётка шмат сэрца аддавала вясковаму асяроддзю самагаротнай, самапрыбітай істоце — вясковай жанчыне. Мне здаецца, што Цётка была сацыялісткаю дзеля свайго сэрца й чуйкай справядлівасці, значыцца самасапраўднай сацыялісткай, якая свае сілы й здольнасці прызначала змаганню з людской цемнатой, з людской крыўдай, з абешчалавечваннем і з злым рэжымам палітычнага ўціску й нягодамі сацыяльнага ладу. Ці непадзельная адданасць Цёткі беларускаму руху й ягоным заданням не мела чагосьці, што вызначалася б надмерна вузкім зацікаўленнем толькі «сваёй» беларускай справаю? Хоць Цётка ўсюды й заўсёды падчырквала сваю беларускасць і не дазваляла нікому зачапіць беларускую справу, у гэтай, аднак, своеасаблівай ваяўнічасці не было нейкай агрэсіўнасці супроць якой-небудзь іншай нацыянальнасці. Наведваючы разам маю бацькавіну, мне не раз даводзілася дзівіцца, як лёгка й «натуральна» Цётка ўлучалася ў новае ёй асяроддзе. Пасля дня гасцявання яна была ўжо «свая» сярод маіх блізкіх, хоць гэта й былі «гіргуны». Што дапамагала Цётцы вельмі борзда зліваіцца хай і з чужым сабе нацыянальна асяроддзем, дык гэта ейны людскі падыход да чалавека й пашана да яго. З Лятувісамі сябравала асабліва цёпла, і ў часе нашага жыцця ў Вільні наш даволі сціплы «таварыскі» круг складаўся блізу выключна з Лятувісаў і Беларусаў — сярод іх мы абое чуліся «сваімі».

Ваенныя гады раскідалі часткова як віленскіх Лятувісаў, гэтак і віленскіх Беларусаў. З канцом вайны пачаліся намаганні пабудовы незалежнай Летувы, і адначасова Беларусь паўстала як Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка з цэнтрам у Менску, залежная ад Масквы больш, як калі-небудзь на працягу свайго гістарычнага шляху.

Шмат старых знаёмстваў абарвалася. Пасля авантуры Жэлігоўскага змянілася згрунту й само віленскае жыццё. I адно колькі год пасля вайны, калі Беларусы пачалі разгортваць у Вільні сваё культурнае жыццё, давялося тады ізноў прыгадаць сабе з болем, што згубіў беларускі рух у асобе Цёткі.

«Конадні», Ню-Ёрк, 1954 г.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне Уладзіміру Верамейчыку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці сына.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Анатолю Кудраўцаву з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці бацькі.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

У энкавэдысцкім ПЕКЛЕ

У 1939 г. я скончыў 10 класаў Рэчыцкай школы і восенню паступіў у мясцовы аэраклуб. У маі 1940 г. у г. Ейску быў залічаны курсантам Ваенна-марскога авіяцыйнага вучылішча. Марыў стаць лётчыкам-знішчальнікам, і цяпер мара магла стаць рэальнасцю. Магла стаць...

Пасля нападу фашысцкай Германіі нас фарсіравана пачалі рыхтаваць да выпуску. Пасля гэтага я быў залічаны ў эскадрыллю, размешчаную за 16 кіламетраў ад Ейска. Тады мне давялося зрабіць два баявыя вылеты. Адзін, праўда, не вельмі ўдалы... На пачатку лістапада 1941 г. мы эвакуіраваліся на Каўказ, у станіцу Екацярынаградскую Кабардзіна-Балкарскай АССР, непадалёк ад горада Маздока. Мы ўсе рваліся ў бой, і ці мог я падумаць, што ніколі не траплю на фронт, што мне наканаваны зусім іншы лёс?

У адзін з дзён мой таварыш па эскадрыллі Павел Самсонаў шапнуў мне на вуха: «Цябе збіраюцца арыштаваць». Ён быў дзяжурным па штабе, калі перадавалася адпаведнае распараджэнне. Пад выглядам пераводу ў іншую эскадрыллю мяне выклікалі ў штаб і замкнулі ў адным з пакояў. Было гэта 22 лютага 1942 г.

Можна зразумець мой настрой—я не адчуваў ніякай віны за сабою. Чакаў, што мяне паклічуць, пагутараць, скажуць, у чым мяне абвінавачваюць. Неўзабаве ў пакоі побач са мной апынуўся ваентэхнік Іван Фёдаравіч Кажамякін, ураджэнец Ейска, дзе ў яго засталася жонка і двое дзяцей. Потым нашым суседам па зняволенні стане яшчэ адзін курсант вучылішча.

Праз колькі дзён нас прывезлі ў Маздок і здалі ў камеру папярэдняга зняволення. Знялі рамяні, абрэзалі гузікі. Так пачалося маё турэмнае жыццё.

Праз два тыдні, нарэшце, прад'явілі абвінавачанне: «Усхваленне фашысцкай тэхнікі. Вёў размовы сярод курсантаў аб тым, што ў Гітлера недурная галава. Яго партыя не сацыял-нацыяналістычная, а сацыял-дэмакратычная, што Гітлер падмануў Сталіна, і Сталін застаўся ў дурнях, а нам цяпер давядзецца за яго разлічвацца». На самай справе я ніколі не думаў гэтак пра Сталіна, мне ён уяўляўся тады Богам. Аператыўны ўпаўнаважаны Цюцюнін працягнуў загадзя падрыхтаваны тэкст і сказаў: «Не адмаўляйцеся, падпішыце, нікуды ад гэтага не дзенецеся». На мае пярэчанні адказаў: «Ну, калі вы з гэтым абвінавачаннем не згодны, то распішыцеся». — і паказаў пальцам, дзе паставіць подпіс.

Я не адмаўляў, што вёў размовы пра ваенную тэхніку немцаў. Мець уяўленне пра ўзбраенне праціўніка нам трэба было па праграме навучання. Усхваленне фашысцкай тэхнікі тут ні пры чым.

З Маздока мяне адвезлі ў Бакінскую турму, як быццам для вядзення следства. За месяц некалькі разоў вадзілі на допыт ноччу. Пастаю ў кабінеце следчага ля сценкі 1,5—2 гадзіны, потым ён выклікае ахоўнікаў і загадвае: «У карцар». З Баку трапіў у Пяцігорскую турму. Тут камеры былі перапоўнены зняволенымі, сядзелі літаральна адзін на адным, ноччу пераварочваліся з боку на бок па камандзе.

У жнівеньскі дзень 1942 г. з раніцы чуем нейкі шум, грукат. Даходзіць чарга і да нас: «Выходзь з рэчамі!» Выводзяць на турэмны двор, ён ужо ўвесь запоўнены арыштаванымі. Строяць у калоны, даюць па кавалку хлеба і па тры селядцы ў дарогу на тры дні. Гоняць этапам. Куды? Нічога не ведаем. Ішлі з Пяцігорска калонамі прыкладна каля дзвюх тысяч чалавек.

Калі праходзілі праз аулы, мясцовыя жыхары кідалі нам, што маглі. Аднойчы пры спробе злавіць пачастунак з садавінай я атрымаў ад канвойнага моцны ўдар прыкладам па галаве. Канваіры папярэджвалі: «Крок управа, крок улева лічу за ўцёкі. Страляю без папярэджання». Мы ішлі другі тыдзень. Памятаю такі выпадак. Па дарозе да нашай калоны падышла жанчына, трымаючы штосьці ў фартуху. З калоны выскачыў Максім, калгаснік з Пяцігорскага раёна, і жанчына высыпала яму ў шапку садавіну. Не паспеў ён стаць у калону, як яму стрэлілі проста ў спіну. Я сядзеў з ім у адной камеры, ведаў, што засталося ў яго пяцёра дзяцей. Максім абвінавачваўся па 58 артыкуле Крымінальнага кодэксу за так званую «контррэвалюцыйную агітацыю».

Ішлі праз поле, харчаваліся тым, што на ім знаходзілі. Пілі ваду з лужын. У канцы другога тыдня далі нам па паўлітровай бляшанцы нейкай мукі. На прывале, каля рачулкі, спрабавалі спячы з яе аладкі, расклалі вогнішча. Адзін малады хлопец адышоўся на некалькі крокаў сабраць ламачча. Гэта каштавала яму жыцця.

Усе мы вельмі пакутавалі на расстройства страўніка. Кажэўнікаў — прыгаданы ваентэхнік — сцякаў крывёй. Аднойчы, надвячоркам, нашы калоны падвялі да ракі, размясцілі ўздоўж берага. Канвой расставіў кулямёты. Папярэдзілі: ноччу не ўставаць, пры патрэбе апраўляцца пад сябе. Мой сусед, былы кадравы ваенны, мажны мужчына, паспрабаваў прысесці. Затрашчала кулямётная чарга. Ён упаў, абліваючыся крывёй. Усю ноч я праляжаў побач з ім, мёртвым, не варушачыся.

Многія не мелі сілы ісці далей. Людзі кідалі свае рэчы, толькі б не адстаць ад калоны, бо ўсіх абяссіленых бязлітасна расстрэльвалі.

Больш за месяц ішлі мы гэтым страшным этапам. Нарэшце, увайшлі ў турэмны двор Махачкалы. Пачалі нас «лячыць» ад расстройства страўніка марганцоўкай. Прабылі там дзень-два. На трэці пагналі на пасадку ў таварныя вагоны. Набілі іх так, што нельга было паварушыцца. Гэта было яшчэ адно жахлівае выпрабаванне.

Прыбылі ў Баку. Час быў асенні. Пачалася пасадка на нейкі вялікі таварны параход. Вечарам ён адчаліў ад берага. Палуба перапоўнена зняволенымі, трумы таксама. Ноччу разгуляўся шторм. Я яшчэ меў трохі сілы, дапоўз да сярэдзіны палубы, учапіўся за нейкія дошкі, шчыльна закрыў галаву і гэтак трымаўся ўсю ноч. Пад раніцу шторм аціх. Я падняўся і ўбачыў, што палуба напалову апусцела. Усіх зняволеных, што былі скраю, у час шторму змыла ў мора. Ніякага канвою не было відаць. Але калі пачалі падыходзіць да берага, ён адразу з'явіўся.

Мы знаходзіліся ўжо ў Краснаводску. Размясцілі нас за горадам, на адкрытым месцы. Ноччу холадна, вецер мяце пясок. Аднойчы павялі ў лазню. Думаў, пап'ю там гарачай вадзіцы. Аказалася, яна салёная. На дзень давалі хлеба па 400 грамаў і вадзілі «на вадапой». Паілі з тых жа карытаў, з якіх паілі авечак і вярблюдаў. Першы раз я выпіў восем паўлітровых слоікаў вады. Наліў вады і ў боты — сабе і свайму хвораму сябру. Зноў шарангаванне, знясільваючы марш, потым пасадка ў таварныя вагоны.

У Краснаводску я развітаўся са сваім сябрам Кажамякіным. Ён канчаткова знясілеў і ўжо не мог ісці. Прасіў, калі я застануся жывы, паведаміць пра яго родным у г. Ейск. Пра далейшы яго лёс нічога не ведаю...

Паміж Краснаводскам і Ташкентам, напэўна, на тэрыторыі Туркменскай ССР, нам арганізавалі «лазню» проста ў вагоне. Усім зняволеным загадалі распрануцца і з пажарнага брандспойта пачалі паліваць халоднай вадой.

Каля Ташкента далі папіць вады, усунулі ў рукі па кавалку хлеба. Колькі дзён і начэй зноў ехалі — не помню.

Нарэшце эшалон спыніўся ў Краснаярску. Нас вывелі з вагонаў на пастраенне. На двары лютая зіма, снег, мароз. Палавіна зэкаў босыя і распранутыя. Зноў загналі ў вагоны. Эшалон накіравалі ў тупік, дзе мы ноччу ледзь не замерзлі.

Раніцай прывезлі адзенне — армейскае спісанае барахло. Апранулі ў гэтае рыззё і развезлі па камерах Краснаярскай турмы. Трапіў я ў вялікую камеру з нарамі, было нас чалавек, пэўна, 250. Калі размясціліся і палеглі, спалі каля двух сутак. Нас чамусьці не чапалі. Мы не прасілі ні піць, ні есці, спалі непрабудным сном пасля перажытых пакут.

Прасядзеў я ў гэтай турме да чэрвеня 1943 г. Выклікаюць мяне і яшчэ двух сяброў па няшчасці і зачытваюць нам прысуд «Надзвычайнай нарады». Тым двум па 10, мне — 8 гадоў зняволення ў выпраўленча-працоўных лагерах.

Трапляю ў рассыльную камеру. Адтуль вязуць у так званы «камендантскі лагер». Помню першае ўражанне ад таго лагера. Каля аднаго з баракаў грэлася на сонцы прыкладна з тузін зняволеных, якія выглядалі шкілетамі, абцягнутымі скурай.

Праз тыдзень раніцай мне кажуць: «Вось твая брыгада, у ёй будзеш працаваць і жыць». Гэта была рэжымная брыгада, якая складалася з адных галаварэзаў і злодзеяў. Прыйшлі на месца працы. Трэба было пракладаць у балоцістых мясцінах лежневую дарогу.

Калі прывезлі абед, мне ў баланду нехта паклаў галоўку сібірскай цыбулі, якая расце ў балоце. На смак яна як звычайная цыбуля, але, фактычна, з'яўляецца страшэннай атрутай.

Пасля з'едзенай баланды я страціў прытомнасць. Мяне распранулі дагала, кінулі ў прычэп, і трактар пацягнуўся ў лагер.

Каля тыдня праляжаў непрытомны. Потым крыху ачуняў, але на першым часе нічога не мог успомніць. Дзе я, што са мной? Пытаюся ў днявальнага, дзе знаходжуся, у адказ чую брудную лаянку. Злез з нараў, выйшаў з барака. Пачаў хадзіць па лагеры. Напружваюся, хачу што-небудзь даведацца, успомніць і нічога не атрымліваецца. Падышоў да аднаго барака, чытаю: «Мед. пункт». Зайшоў, і ўрач (таксама з зняволеных) пачала прыгадваць, што адбылося са мной, і накіравала ў стацыянар на лячэнне.

Неўзабаве мяне перавялі ў другі лагер, дзе я будаваў лесапільны завод, лежневыя дарогі. Працаваў на павале лесу.

Колькі мне давялося быць у зняволенні, помню, заўсёды быў галодны. Елі ўсё, што траплялася: траву, жаб, сабак, птушак, адкопвалі здохлых коней. Усе думкі вязняў, здавалася, былі пра ежу.

Ці трэба казаць, што смяротнасць у лагерах была масавая. Запомнілася, як праводзілі вязня ў апошні шлях. Памерлага клалі на калёсы, так, каб галава звісала ззаду. Каля варот ахоўнік цяжкім молатам разбіваў галаву нябожчыка. Рабілася гэта дзеля перастрахоўкі, каб не быў вывезены жывы зэк.

Дарэшты змарнелы і хворы я быў вызвалены ў жніўні 1949 г. і неўзабаве прыехаў у Рэчыцу да сваіх бацькоў. Тут маёй сумнай гісторыі не ведалі, што памагло ў маім далейшым лёсе.

Мая справа была перагледжана ваенным трыбуналам Паўночна-Казахскай ваеннай акругі 30 кастрычніка 1964 г. У даведцы, прысланай мне, сказана: «Постановление от 18.II.1942 г. в отношении Матлаша И. М. отменено и дело о нем производством прекращено за отсутствием состава преступления. Матлаш Иван Маркович по данному делу полностью реабилитирован».

Пасля вызвалення з лагераў у мяне пачаліся моцныя галаўныя болі, якія працягваюцца дагэтуль. На працягу многіх гадоў пакутаваў ад бяссонніцы.

І. МАТЛАШ.

г. Рэчыца.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

З імем Буйло звязана

Вішнева... Вёска ў Валожынскім раёне. Такая, якіх шмат на беларускай зямлі, і разам з тым адметная. Менавіта ў Вішневе правяла маленства вядомая беларуская паэтэса Канстанцыя Буйло, тут прайшлі і гады яе маладосці. У Вішневе яна пазнаёмілася з Уладзіслававай Францаўнай Луцэвіч, будучай жонкай Янкі Купалы. У Вішнева вярнулася і на вечны спачын. У маі 1989 года па волі сына паэтэсы Яўгена Вітальевіча Калечыца на тутэйшых могілках быў перазахаваны прах К. Буйло, а на магіле з'явіўся сціплы помнік.

Нядаўна ж Савет Міністраў БССР пастанавіў прысвоіць Вішнеўскай школе імя Канстанцыі Буйло.

НАШ КАР.

Агонь паэзіі

Дваццаць гадоў назад, у 1970 годзе выйшла першая кніга паэзіі Ніны Мацяш «Агонь». Гэтаму, можна сказаць, першаму юбілею ў жыцці паэткі быў прысвечаны вечар, што прайшоў нядаўна ў Белаазёрску. У гарадскім Палацы культуры сабраліся не толькі жыхары горада беларускіх энергетыкаў, але і прыхільнікі таленту паэтэсы — настаўнікі роднай мовы і літаратуры — з розных куткоў Брэстчыны.

Вечар адкрылі блізкія сяброўкі Н. Мацяш Галіна Скарына і Раіса Жмачынская. Гучалі вершы Н. Мацяш, прыязныя словы ў яе адрас.

В. ГУК.

Пінскі раён.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара —33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ —33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ —33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ —33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА—33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ —33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА—33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ —33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12